

**Studija dėl finansinės pagalbos priemonių, skiriamų studentams turintiems negalią siekiant
didinti studijų prieinamumą, panaudojimo mažėjimo**

**Lina Garbenčiūtė
Indrė Širvinskaitė
Dr. Rūta Ruolytė-Verschoore**

Vilnius, 2020

Tyrimą atliko ir analizę parengė: Lina Garbenčiūtė, Indrė Širvinskaitė, dr. Rūta Ruolytė-Verschoore

Dėkojame visiems ir visoms sutikusioms papasakoti savo asmeninę patirtį bei dalyvauti kokybiniame tyrime.

Neįgaliųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Cituojant privaloma nurodyti šaltinį.

Turinys

Įvadas	3
1. TEORINĖS PRIELAIDOS	6
1.1. JT Neįgaliųjų teisių konvencija ir aukštasis mokslas	6
1.2. Socialinės dimensijos aukštojo mokslo sistemoje prielaidos	8
2. ESAMOS SITUACIJOS ANALIZĖ	11
2.1. Teisinės bazės analizė	11
2.2. Finansinės pagalbos studentams su negalia priemonių pakankamumas	19
2.2.1. Išmokų pakankamumas pragyvenimo kaštams	20
2.2.2. Išmokų pakankamumas studijų prieinamumui	20
2.2.3. Išmokų pakankamumas studijų kainai	21
2.3. Studentų su negalia dalyvavimo aukštajame moksle rodikliai	24
3. KOKYBINIS TYRIMAS	29
3.1. Kokybinio tyrimo metodologija	29
3.2. Kokybinio tyrimo rezultatų analizė	30
3.2.1. Veiksniai, darantys įtaką asmenų su negalia sprendimui studijuoti	31
3.2.2. Studijų aukštojoje mokykloje pasirinkimo kriterijai	34
3.2.3. Tyrimo dalyvių pagrindinio-vidurinio išsilavinimo patirtys	36
3.2.4. Studentų su negalia patirtys studijų metu	39
IŠVADOS	44
REKOMENDACIJOS	48
Literatūros sąrašas	53
PRIEDAI	57

Įvadas

Vadovaujantis 2020 m. spalio 2 d. Nr. S-55 paslaugų viešojo pirkimo-pardavimo sutartimi, sudaryta tarp Neįgaliųjų reikalų departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (Užsakovas) ir Linos Garbenčiūtės pasitelkusi tyrėjų komandą (Vykdytojas), teikia pagal sutarties reikalavimus atliktą Studija dėl finansinės pagalbos priemonių, skiriamų studentams turintiems negalią siekiant didinti studijų prieinamumą, panaudojimo mažėjimo. Pagal pirkimo techninės specifikacijos, kuri yra neatsiejama Paslaugų viešojo pirkimo pardavimo sutarties dalis, teikiant paslaugą buvo planuojama:

- 1) atlikti esamos situacijos analizę ir teisinės bazės apžvalgą;
- 2) nustatyti ir įvertinti priežastis, kurios daro tiesioginę įtaką studentų, galinčių pasinaudoti finansinėmis pagalbos priemonėms, mažėjimui;
- 3) įvertinti finansinių priemonių pakankamumą;
- 4) taikant interviu ar fokusuotos grupės diskusijų metodus apklausti:
 - 4.1 ne mažiau kaip 20 aukštosiose mokyklose besimokančių ir gaunančių finansinę pagalbą studentų (esant negalios specifikai sąlygotam poreikiui);
 - 4.2 ne mažiau kaip 20 bendrojo ugdymo programose besimokančių moksleivių, neketinančių studijuoti aukštosiose mokyklose, arba bendrojo ugdymo programas baigusių asmenų, nesimokančių (nepradėjusių mokytis) aukštosiose mokyklose, kurie atitinka/atitiktų finansinės pagalbos priemonių skyrimo sąlygas ir galėtų pretenduoti jas gauti;
- 5) remiantis apklausų rezultatais, išgryninti problemos priežastis ir parengti siūlymus ir rekomendacijas, dėl efektyvesnio priemonių panaudojimo;
- 6) parengti pasiūlymus ir rekomendacijas dėl galimų papildomų priemonių, kurios galėtų skatinti asmenis su negalia studijuoti aukštosiose mokyklose (ir jas baigti) taikymo.

Vadovaujantis pirkimo techninės specifikacijos 1 punktu buvo atlikta teisinės bazės ir esamos situacijos analizė.

Vadovaujantis pirkimo techninės specifikacijos punkto 4 reikalavimu 2020 m. Perkančiajai organizacijai buvo pateikta suderinti tyrimo metodika ir kokybinio interviu gairės (Priedas Nr. 1.). Patvirtinus gaires jomis buvo vadovujamasi atliekant kokybinius pusiau struktūruotus interviu su 20 studentų su negalia bei 20 respondentų vidurinę išsilavinimą įgijusių, bet toliau studijų netęsančių asmenų su negalia.

Tyrimo problema

Aukštojo mokslo prieinamumas yra vienas pagrindinių Bolonijos proceso¹ tikslų ir principų. Viena pagrindinių pastaruoju metu stiprinamų Bolonijos proceso krypčių yra socialinė aukštojo mokslo dimensija, kurios esmė – siekis užtikrinti socialines ir ekonomines sąlygas asmenims, siekiantiems aukštojo mokslo. Jos tikslas – užtikrinti, kad šie asmenys be kliūčių, susijusių su jų ekonomine ar socialine padėtimi, galėtų įstoti, studijuoti, laiku užbaigti studijas bei efektyviai pasinaudoti aukštojo mokslo rezultatais². Aukštojo mokslo prieinamumas kitur yra apibrėžiamas kaip galimybė žmonėms iš skirtingų socialinių sluoksnių įgyti išsilavinimą lygiomis teisėmis³. Siekiama, kad išsilavinimas taptų prieinamu (angl. *accessible*) ir įperkamu (angl. *affordable*) visiems⁴.

¹ Bolonijos procesas – Europos aukštojo mokslo erdvės integracijos procesas, prasidėjęs 1999 m. po Bolonijos deklaracijos „Europos aukštojo mokslo erdvė“ (EHEA) paskelbimo. Deklaraciją pasirašė 29 Europos šalių švietimo ministrai ir iškėlė bendros Europos aukštojo mokslo erdvės viziją, kuri paskatino eilę reformų Europos aukštojo mokslo suderinamumo, palyginamumo, konkurencingumo ir patrauklumo europiečiams ir kitų kontinentų studentams bei mokslininkams didinimui. iš: Švietimo ir mokslo ministerija, „Bolonijos procesas“, Atnaujinta: 2018 05 31 <<https://www.smm.lt/web/lt/Bolonijos-procesas>> [Žiūrėta 2020-12-20]

² MOSTA, *Lietuvos studijų būklės apžvalga*, Vilnius, 2014, 137.

³ Global Higher Education Rankings, *Affordability and Accessibility in Comparative Perspective*. Virginia: The Educational Policy Institute, 2005, 6.

⁴ Ten pat, 2.

Pastaruoju dešimtmečiu Europos aukštojo mokslo erdvėje ypač akcentuojamas įtrauktis ir įvairovės užtikrinimas. 2012 m. Bukarešto konferencijoje inicijuotas dalinimosi patirtimi projektas (“Peer Learning for the Social Dimension”, trump. PL4SD) (2012-2015 m.), kuriuo siekta išsiaiškinti, kokiomis priemonėmis Europos valstybės prisideda prie socialinės aukštojo mokslo dimensijos stiprinimo⁵, o 2020 m. Romos komunikate įtrauktis išskirta kaip pirmasis iš trijų prioritetų siekiant Europos aukštojo mokslo erdvės vizijos 2035 metams⁶.

Aukštojo mokslo prieinamumas negalią turintiems asmenims siejasi ir su Jungtinių Tautų (toliau – JT) Neįgaliųjų teisių konvencijos (toliau – Konvencija) nuostatomis ir tikslais. 24 Konvencijos straipsnyje įtvirtinta, kad Valstybės, Konvencijos Šalys, pripažįsta neįgaliųjų teisę į mokslą. Siekdamas įgyvendinti šią teisę nediskriminuojant ir lygiomis galimybėmis, valstybės, užtikrina visiems tinkamą visų lygių švietimą ir mokymąsi visą gyvenimą⁷. JT Žmonių su negalia teisių komitetas (toliau – Komitetas) savo rekomendacijose Lietuvai 2016 metais išreiškė susirūpinimą žemu žmonių su negalia dalyvavimo aukštojo mokslo sistemoje lygiu⁸ ir paskatino užtikrinti žmonių su negalia patekimą į aukštojo mokslo sistemą, įskaitant tinkamų sąlygų sudarymo laidavimą⁹.

Tačiau pastaruoju dešimtmečiu studentų su negalia skaičius Lietuvos aukštosiose mokyklose mažėja. Nors valstybė studentams su negalia (45 proc. ir mažesnis darbingumo lygis) teikia finansinės pagalbos išmokas, nuo 2012 m. jų skaičius sumažėjo nuo 1020 iki 352 (2020 m.)¹⁰. Iš dalies tai galėjo būti lemta demografinių pokyčių, tačiau bendras visų studentų skaičiaus mažėjimas šių tendencijų nepaaiškina. Studentų su negalia, gaunančių finansinę paramą dalis mažėjo proporciškai nuo 0,69 proc. (2013 m.) iki 0,33 proc. (2019 m.) nuo visų studentų¹¹. Studentų su negalia ne tik mažėja, bet ir apskritai sudaro labai mažą dalį studijuojančių. Naujausios STRATA 2019 m. Lietuvos studijų būklės apžvalgos rezultatai rodo, kad negalią turintis asmenys ypač retai studijuoja universitete¹². 2019 m. į kolegijas įstojusių moksleivių dalis tarp turinčių negalią buvo 3,5 karto, o į universitetus – 4,8 karto mažesnė nei tarp specialiųjų poreikių neturinčių asmenų¹³. Kyla klausimas, kokios priežastys lemia studentų su negalia skaičiaus mažėjimą ir kokios priemonės labiau paskatintų šiuos asmenis siekti aukštojo išsilavinimo ir sėkmingai jį įgyti?

Studijos tikslas ir uždaviniai

Šios studijos **tikslas** – išsiaiškinti, kokie veiksniai ir priežastys lemia studentų, galinčių pasinaudoti finansinės pagalbos priemonėmis, skirtomis didinti studijų prieinamumą studentams turintiems negalią, kuriems nustatytas 45 proc. ir mažesnis darbingumo lygis arba sunkus ir vidutinis neįgalumo lygis, jų specialiesiems poreikiams, susijusiems su studijomis, tenkinti ir (ar) studijų išlaidoms iš dalies kompensuoti, skaičiaus mažėjimą aukštosiose mokyklose ir pateikti siūlymus dėl priemonių tobulinimo, siekiant didinti aukštosiose mokyklose studijuojančių (ir jas baigusius) studentų su negalia skaičių.

Šiam tikslui pasitelkiami **uždaviniai**:

⁵ The Institute for the Development of Education “Peer Learning Initiative for the Social Dimension (PL4SD)” <<https://en.iro.hr/2018/02/19/pl4sd-peer-learning-initiative-for-the-social-dimension-pl4sd/>>

⁶ EHEA, *Rome Ministerial Communiqué*, Lapkričio 19 d., 2020 <https://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf>

⁷ Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolai, *Valstybės žinios*, 2010-06-19, Nr. 71-3561 <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.335882>>

⁸ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of Lithuania, United Nations, *CRPD/C/LTU/CO/1*, 11 May 2016, par. 45 (d).

⁹ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of Lithuania, par. 48.

¹⁰ Statistikos departamento duomenys universitetuose ir kolegijose

¹¹ Apskaičiuota autorių pagal LR Statistikos departamento pateikiamus duomenis apie studentų skaičių kolegijose ir universitetuose

¹² STRATA, *Lietuvos studijų būklės apžvalga*, rugėjis, 2020 m., 25 <<https://strata.gov.lt/images/tyrimai/2020-metai/svietimo-politika/20200901-Lietuvos-studiju-bukle.pdf>>

¹³ Ten pat.

1. Atlikti esamos situacijos analizę remiantis iki šiol atliktų tyrimų ir reglamentavimo apžvalga;
2. Atlikti kokybinį tyrimą (interview su tikslinės grupės studentais ir moksleiviais);
3. Nustatyti ir įvertinti priežastis, kurios daro tiesioginę įtaką studentų, galinčių pasinaudoti finansinės pagalbos priemonėmis, skaičiaus mažėjimą;
4. Remiantis tyrimo rezultatais, įvertinti valstybės teikiamų pagalbos priemonių studentams su negalia (ne)pakankamumą;
5. Remiantis tyrimo rezultatais ir valstybės teikiamų pagalbos priemonių studentams su negalia įvertinimu, parengti pasiūlymus ir rekomendacijas, dėl valstybės pagalbos priemonių teikimo ir efektyvesnio paskirstymo.

Studijos struktūra

Studijos pirmojoje dalyje pateikiamos teorinės prielaidos apie aukštojo mokslo prieinamumą žmonėms su negalia: remiantis Konvencijos nuostatomis ir socialinės aukštojo mokslo dimensijos paradigma, išskiriamos pagrindinės priežastys, galimai ribojančios asmenų su negalia dalyvavimą aukštojo mokslo sistemoje. Antrojoje dalyje pateikiama išsami esamos situacijos analizė: teisinės bazės analizė, finansinės pagalbos studentams su negalia priemonių pakankamumo įvertinimas, studentų su negalia dalyvavimo aukštajame moksle rodikliai. Galiausiai trečiojoje dalyje, pristatius tyrimo metodologiją, pateikiami kokybinio tyrimo rezultatai. Pabaigoje pateikiamos išvados ir rekomendacijos.

1. TEORINĖS PRIELAIIDOS

1.1. JT Neįgaliųjų teisių konvencija ir aukštasis mokslas

Konvencijoje negalia suprantama kaip sąveika tarp asmens turimų sutrikimų ir kliūčių aplinkoje. Prie negalią turinčių priskiriami asmenys, turintys ilgalaikių fizinių, psichikos, intelekto ar jutimo sutrikimų, kurie sąveikaudami su įvairiomis kliūtėmis gali trukdyti šiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje lygiai su kitais asmenimis¹⁴. Konvencija – pagrindinis tarptautinis dokumentas, nusakantis, kaip valstybės turėtų užtikrinti pagrindines žmonių su negalia teises ir siekti visapusiškos šių asmenų įtraukties į visuomenę. Švietimas – viena pagrindinių ir svarbiausių įtraukties sričių, kurios prieinamumas viena vertus yra viena pagrindinių žmogaus teisių¹⁵, o kartu tai yra įrankis žmonių su negalia įtraukčiai į visuomenę didinti.

24 Konvencijos straipsnyje įtvirtinta žmonių su negalia teisė į mokslą. Valstybės, siekiant „įgyvendinti šią teisę nediskriminuojant ir lygiomis galimybėmis, [...] užtikrina visiems tinkamą visų lygių švietimą ir mokymąsi visą gyvenimą.“ Šiuo tikslu siekiama visapusiškai ugdyti žmogiškąjį potencialą ir orumą bei savigarbą, suteikti galimybę ugdyti asmenybę, talentus ir gebėjimus. Išsilavinimas suteikia neįgaliesiems galimybę veiksmingai dalyvauti laisvos visuomenės gyvenime¹⁶.

Šiam principui įgyvendinti svarbu, kad žmonėms su negalia visų pirma būtų sudarytos galimybės įgyti pradinį ir vidurinį išsilavinimą, kad būtų tinkamai pritaikytos sąlygos (angl. *reasonable accommodation*) pagal asmens poreikius, taip pat tinkama individuali pagalba (parama) tokioje aplinkoje, kuri skatina akademinį ir socialinį vystymąsi¹⁷. Tinkamas sąlygų pritaikymas suprantamas kaip „būtinai ir tinkami pakeitimai ir pritaikymas, dėl kurių nepatiriama neproporcinga ar nepagrįsta našta ir kurių reikia konkrečiu atveju siekiant užtikrinti neįgaliesiems galimybę naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis lygiai su kitais asmenimis ar galimybę įgyvendinti šias teises ir laisves“¹⁸. Valstybės Konvencijos 24 str. 5 dalyje įpareigojamos užtikrinti, kad „neįgalieji turėtų galimybę gauti bendrąjį aukštąjį išsilavinimą [...] ir galimybę mokytis visą gyvenimą jų nediskriminuojant ir lygiai su kitais asmenimis“, tam sudarant tinkamas sąlygas¹⁹. Taigi asmens išsilavinimas – ilgalaikis ir keletą lygmenų apimantis procesas, o tam, kad asmenims su negalia būtų sudarytos lygios galimybės dalyvauti aukštojo mokslo sistemoje ir mokymosi visą gyvenimą, būtina užtikrinti žemesnių lygių išsilavinimo prieinamumą ir kokybę, todėl yra svarbi holistinė prieiga, siekiant švietimo sistemos įtraukimo.

Bendrojoje pastaboje Nr. 4 dėl teisės į įtraukų švietimą Komitetas išreiškė susirūpinimą, kad didelei daliai žmonių su negalia pasaulyje įtraukus švietimas vis dar yra nepasiekiamas, o suteikiamas dažnai segreguotai ir prastesnės kokybės²⁰. Komitetas pabrėžė, kad įtraukus švietimas reiškia „galimybes naudotis kokybiška formaliojo ir neformaliojo švietimo sistema nepatiriant diskriminacijos“, o tam būtini pokyčiai reglamentavime, švietimo finansavimo ir administravimo, planavimo, įgyvendinimo ir stebėsenos sisteminiu lygmeniu²¹.

Diskriminacija negalios pagrindu gali būti *tiesioginė* ir *netiesioginė*. Tiesioginė diskriminacija – kai negalią turintys asmenys panašioje situacijoje vertinami mažiau palankiai nei su kitais asmenimis dėl priežasties, laikomos draudžiamu pagrindu. Netiesioginė diskriminacija – kai įstatymai, politika ar praktika atrodo neutralūs, tačiau iš tiesų daro neproporcingai didelę neigiamą

¹⁴ Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolai

¹⁵ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Valstybės žinios, 2006-06-17, Nr. 68-2497, 26 str. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.278385>>

¹⁶ Ten pat.

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Ten pat.

²⁰ Neįgaliųjų teisių komitetas, Bendroji pastaba Nr. 4 (2016) dėl teisės į įtraukų švietimą, Jungtinės Tautos, CRPD/C/GC/4, 2016 m. lapkričio 25 d., vertimas į lietuvių kalbą <http://www.ndt.lt/wp-content/uploads/Comment-4_Education_vert_final.pdf>

²¹ Ten pat, 9 par.

įtaką negalią turinčiam asmeniui (pavyzdžiui, interviu dėl darbo vyksta liftu nepasiekiamoje patalpoje). Taip pat negalios kontekste svarbus „atsisakymo tinkamai pritaikyti sąlygas“ principas, kuris laikomas atskira diskriminacijos forma (kai pritaikymas nesukeltų „neproporcingos ar nepakeliamos naštos“)²².

Prieinamas, kokybiškas ir įtraukus švietimas yra priemonė realizuoti žmonių su negalia teises ir padėti išbristi iš skurdo bei apsaugoti nuo išnaudojimo²³. Komitetas bendrojoje pastaboje apibrėžė pagrindines sąvokas, apibrėžiančias žmonių su negalia švietimo formas (įtraukties lygius) ir įvardino pagrindinius skirtumus tarp jų:

- **atskirtis** – „besimokantiems tiesiogiai ar netiesiogiai sudaromos kliūtys į mokslą arba neleidžiama jokia forma gauti išsilavinimą“;
- **segregacija** – asmenys su negalia „ugdomi atskirai nuo negalios neturinčių besimokančiųjų aplinkoje, kuri yra sukurta arba naudojama atsižvelgiant į konkrečius sutrikimus ar įvairias negalias“;
- **integracija** – asmenų su negalia „įjungimo į dabartinės bendrojo lavinimo įstaigas procesas, suprantant, kad jie gali prisitaikyti prie tokių institucijų standartinių reikalavimų“;
- **įtrauktis** – sisteminė reforma, apimanti „turinio, mokymo metodų, būdų, struktūrų ir strategijų švietimo srityje pokyčius, kad būtų įveiktos kliūtys, siekiant suteikti visiems atitinkamo amžiaus besimokantiems lygias galimybes įgyti išsilavinimą, aktyviai dalyvaujant mokymo procese bei sukurti sąlygas, kurios geriausiai atitiktų jų reikalavimus ir pageidavimus“²⁴.

Komitetas taip pat pabrėžė, kad integracija nebūtinai reiškia perėjimą nuo segregacijos prie įtraukties. Taigi siekiant kurti įtraukią švietimo sistemą, svarbu matyti ją holistiškai ir iš karto taikyti įtraukaus ugdymo principus, o ne siekti perėjimų nuo segregacijos iki integracijos ir įtraukties, kurie, pasak Komiteto, nėra užtikrinami „automatiškai“²⁵.

Tam, kad švietimo sistema būtų įtrauki, labai svarbu užtikrinti jos prieinamumą (angl. accessibility). Čia svarbu turėti omenyje, kad ši samprata skirstoma į principus pagal tai, kaip suprantamos su ja susijusių valstybių, Konvencijos Šalių, pareigos ir jų įgyvendinimas: *ex ante* ir *ex nunc*. „Ex ante“ pareiga nurodo, kad prieinamumas turi būti integruotas į sistemas ir procesus (universalus dizaino principai), o „Ex nunc“ pareiga nurodo į tinkamo sąlygų pritaikymo principą (taikoma nuo momento, kai gaunamas prašymas pritaikyti sąlygas ir užtikrinamas dialogo būdu)²⁶.

Kalbėdamas apie tai, *kaip* švietimo prieinamumas asmenims su negalia turėtų būti užtikrintas, Komitetas pabrėžė, kad prieinama turėtų būti visa švietimo sistema, „įskaitant pastatus, informacijos ir ryšių priemones (taip pat foninės ar FM diapazono bangomis veikiančios pagalbinės sistemos), mokymo programą, mokomąją medžiagą, mokymo metodus, vertinimus ir kalbos bei pagalbines paslaugas“ ir išipareigojimą prireikus tinkamai pritaikyti sąlygas pagal individualius asmens poreikius²⁷. Komitetas taip pat pabrėžė, kad už asmenų su negalia visų lygmenų švietimo klausimą turi būti atsakinga Švietimo ministerija, o ne būti perduotas Socialinės apsaugos ar Sveikatos ministerijų kompetencijai, kaip yra daugelyje šalių, dėl ko *inter alia*, nepatenka į pagrindinių įstatymų reglamentavimo, švietimo politikos, planavimo ir lėšų skyrimo švietimo reikmėms sritis.²⁸

²² Neįgaliųjų teisių komitetas, Komiteto bendroji pastaba Nr. 6 (2018) dėl lygybės ir nediskriminavimo, Jungtinės Tautos, CRPD/C/GC/6, 2018 m. balandžio 26 d., vertimas į lietuvių kalbą, 18 par. <<http://www.ndt.lt/wp-content/uploads/5-str-1.pdf>>

²³ Ten pat, 10 par.

²⁴ Ten pat, 11 par.

²⁵ Ten pat.

²⁶ Neįgaliųjų teisių komitetas, Komiteto bendroji pastaba Nr. 6 (2018) dėl lygybės ir nediskriminavimo, 24 par.

²⁷ Neįgaliųjų teisių komitetas, Bendroji pastaba Nr. 4 (2016) dėl teisės į įtraukų švietimą, 22 par.

²⁸ Ten pat, 60 par.

Atliekant tyrimą, bus atsižvelgiama į šiuos aspektus, siekiant įvertinti, kaip teisinis reglamentavimas atitinka Konvencijos principus ir Komiteto rekomendacijas bei tai, kaip šie principai įgyvendinami iš asmenų su negalia perspektyvos, akcentuojant aukštojo mokslo prieinamumą ir kliūtis, su kuriomis susiduriama siekiant aukštojo išsilavinimo.

1.2. Socialinės dimensijos aukštojo mokslo sistemoje prielaidos

Kodėl kai kurie mokiniai ne(pa)siekia aukštojo mokslo? Tai vienas iš klausimų, į kuriuos stengiasi atsakyti socialinės aukštojo mokslo dimensijos paradigmos šalininkai ir tyrėjai. Socialinės aukštojo mokslo dimensijos sąvoka pirmą kartą buvo konkrečiai apibrėžta 2007 m. Londono Europos švietimo ministrų komunikate²⁹. Ministrai išskėlė siekį, kad asmenys, įstojantys, dalyvaujantys aukštojo mokslo sistemoje ir įgyjantys aukštąjį išsilavinimą atspindėtų visuomenės įvairovę, o studentai galėtų sėkmingai užbaigti studijas be kliūčių, susijusių su jų socialine ar ekonomine padėtimi³⁰. Taigi socialinės dimensijos esmė – aukštojo mokslo prieinamumas įvairioms visuomenės grupėms, ypač toms, kurios patiria arba yra didesnėje rizikoje patirti socialinę atskirtį. Siekiant stiprinti socialinę dimensiją, imamasi priemonių, kurios padidintų mažiau aukštojo mokslo sistemoje reprezentuojamų visuomenės grupių dalyvavimą.

Vienas pagrindinių socialinės dimensijos principų ir tikslų – socialinis teisingumas. Tai, kad geresnėje socioekonominėje padėtyje esantys asmenys yra labiau linkę mokytis, sietina su vadinamuoju Šv. Mato efektu, kuris būdingas ir Lietuvai, kuomet „daugiausiai mokosi tie, kurie yra įgiję aukštesnį išsilavinimą ir aukštesnį statusą darbo rinkoje, o mažiausiai – žemiausio išsilavinimo ir žemiausio profesinio statuso asmenys.“³¹ Nedalyvavimas aukštojo mokslo sistemoje sietinas su ilgalaikėmis pasekmėmis: gilėjančia atskirtimi, skurdu ir kt. Tyrimų rezultatai rodo, kad aukštojo mokslo įgijimo nauda sietina su aukštesniu įsidarbinamumu, aukštesnėmis vidutinėmis pajamomis, aukštesniu socialiniu statusu ir bendru ekonominiu bei socialiniu saugumu³². Aukštojo mokslo prieinamumas glaudžiai susijęs su mokymosi visą gyvenimą paradigma ir tikslais.

Teigiami aukštojo mokslo efektai priskiriami ne vien nauda individualiu, bet ir visuomenės lygmeniu. Jei asmenims, gebantiems studijuoti, aukštasis mokslas yra neprieinamas, šie asmenys vėliau dirba menkesnės kvalifikacijos darbus, neišnaudoja savo potencialo ir pilno produktyvumo, todėl visuomenė praranda išteklius ir turi neigiamų ekonominių padarinių³³. Be to, Lietuvoje, kur aukštasis mokslas yra plačiai prieinamas, o aukštąjį išsilavinimą turi didelė visuomenės dalis, studijos tam tikrose studijų programose ar aukštosiose mokyklose gali suteikti didesnę prestižą, kuris taip pat lemia absolventų ateities galimybes³⁴. Taigi svarbu atsižvelgti ne vien į tai, ar apskritai aukštasis mokslas yra prieinamas, bet ir tai, *kokios aukštosios mokyklos ar studijų programos* yra ar nėra prieinamos tam tikroms visuomenės grupėms.

Tiriant socialinės dimensijos lygį, kreipiamas dėmesys į keturis etapus:

1. prieš įstojimą (angl. *before entry*);
2. stojimo (angl. *at entry*);
3. studijavimo;

²⁹ EHEA, London Communiqué, “Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world”, gegužės 18 d., 2007

<https://ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2007_London_Communique_English_588697.pdf>

³⁰ Ten pat, 5.

³¹ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija, “Kaip padidinti suaugusiųjų mokymosi galimybes?”, *Švietimo problemos analizė*, 2007, gruodis Nr. 9 (20), ISSN 1822-4156 <<http://www.nmva.smm.lt/wp-content/uploads/2012/12/kaip-padidinti-suaugusi%C5%B3j%C5%B3-mokymosi-galimybes-2007-gruodis.pdf>>

³² James, Richard. "Participation disadvantage in Australian higher education: An analysis of some effects of geographical location and socioeconomic status." *Higher Education* 42.4 (2001): 455-472.

³³ Romas Lazutka, Dovilė Šliužaitė. "Socialinis teisingumas ir socialinių-ekonominių grupių reprezentavimas skirtingo prestižo studijų programose Lietuvoje." *Acta Paedagogica Vilnensia* 28 (2012): 9-22.

³⁴ Ten pat.

4. baigimo bei perėjimo į darbo rinką³⁵.

Šiame tyrime yra aktualiausios „prieš įstojimą“ ir „įstojimo“ fazės. Todėl toliau bus koncentruojamasi į tai, kokie veiksniai literatūroje įvardinami kaip svarbiausi būtent *prieš stojant* ir *stojimo metu*, t. y. paveikiantys asmenų sprendimą (ne)studijuoti. Tai, kokios kliūtys gali kilti studijuojant ar pereinant į darbo rinką, taip pat svarbu, bet šiuo atveju svarbiau jų **vertinimai**, nei realios kliūtys, kadangi tyrime apklausiami tik dar nestudijavę asmenys ir jau studijuojantys (studijas metę asmenys arba jas baigę apklausiami nebuvo).

Nors tai, kokios visuomenės grupės yra mažai reprezentuojamos aukštojo mokslo sistemoje, priklauso nuo šalies ir bendros visuomenės padėties, dažniausiai tai siejama su socioekonominiu statusu (angl. *socioeconomic status*, trump. SES). Socioekonominis statusas – kontekstuali samprata, itin dažnai pasitelkiama švietimo tyrimuose, tačiau nenurodanti į konkrečius kriterijus ar turinį³⁶. Nors siejama su bendru pragyvenimo lygiu, finansine padėtimi, išsilavinimu ir bendru žmogiškojo socialinio kapitalo perdavimu iš kartos į kartą, moksliniuose tyrimuose jam išmatuoti pasitelkiami įvairūs kriterijai, priklausantys tiek nuo tyrimo dizaino ir keliamų klausimų, tiek nuo prieinamų duomenų. Dažniausiai tai – šeimos pajamos, motinos ir (ar) tėvo išsilavinimas, jų profesijos. Taip pat naudojami ir kiti kintamieji: gyvenamoji vieta (vietovė, regionas), lytis, tautybė, negalia, kurioms dėl specifinės padėties konkrečioje visuomenėje, įvairių bruožų ir kliūčių tikėtinau susiduria su atskirtimi ir ribotu aukštojo mokslo prieinamumu.

Veiksniai, lemiantys tai, ar asmuo (pa)siekia aukštojo išsilavinimo, skirstomi į tris grupes: gebėjimai, materialiniai ir nematerialiniai (pvz., socialiniai ir kultūriniai) ištekliai³⁷. Pastarieji du faktoriai laikomi aplinkos (angl. *environmental*) arba neakademiniiais veiksniais, kurie daro didelę įtaką dalyvavimui ir sėkmei aukštojo mokslo sistemoje. Be to, jie gali daryti įtaką ir asmenų gebėjimams (tiksliau, matomiems gebėjimams), nes tikrasis potencialas gali būti nuslopintas arba užgožtas nepakankamo ankstesnio išsilavinimo lygio ir materialinių resursų stokos (pavyzdžiui., nepritekliaus, žemų aspiracijų, prastos švietimo kokybės ir pan.)³⁸. Taigi veiksniai, lemiantys mokinių sprendimą siekti ar nesiekti aukštojo mokslo (arba užkertantys kelią jo siekti) yra tarpusavyje susiję, labai priklausantys nuo nacionalinio konteksto ir konkrečios socialinės grupės specifikos.

Kalbant apie asmenis su negalia, pabrėžtinai šių veiksnių sąveikumas. Atsižvelgiant į tai, kad mokiniai su negalia gali susidurti su kliūtimis, susijusiomis su turima negalia (dėl fizinės, informacinės aplinkos prieinamumo stokos ir kt.), jie gali patirti „dvigubą“ kliūtį, susijusią ir su bendra asmens socioekonominė padėtimi ar kitas bruožais (pavyzdžiui, lytis, tautybė ir kt.), ir negalia. Aktualiausiai socioekonominiiais veiksniais, lemiančiais moksleivių iš įvairių socialinių grupių apsisprendimą (ar galimybes) stoti į aukštąjį mokslą, galima išskirti šiuos:

- **Finansiniai kaštai.** Studijos susijusios su įvairiais finansiniais kaštais, kurie gali atgrasinti nuo sprendimo stoti į aukštąjį mokyklą³⁹: nuo studijų įmokų (jei įstoja į valstybės nefinansuojamas vietas), būsto nuomos ir padidėjusių bendrų pragyvenimo išlaidų iki su studijomis susijusių išlaidų (reikiama literatūra, įrenginiai ir kt.). Svarbu pabrėžti, kad studentai su negalia susiduria su dar daugiau potencialių išlaidų, susijusių su kompensacinės technikos įsigijimu, papildomų paslaugų (pvz., transporto, konspektavimo, asmeninio asistento) būtinumu. Mokiniai iš mažiau pasiturinčių šeimų yra nepalankesnėje situacijoje, nes dažnai negali pasikliauti tėvų parama. Mokiniai, turintys negalią ir esantys iš nepasiturinčių šeimų šiuo

³⁵ Orr, Dominic, and Shweta Mishra. "A comprehensive approach to investigating the social dimension in European higher education systems—EUROSTUDENT and the PL4SD country reviews." *The European Higher Education Area*. Springer, Cham, 2015, 467-478, 471.

³⁶ Sirin, Selcuk R. "Socioeconomic status and academic achievement: A meta-analytic review of research." *Review of educational research* 75.3, 2005, 417-453.

³⁷ Orr, Dominic, Shweta Mishra, 468.

³⁸ Ten pat.

³⁹ Rounce, Andrea D. *Access to Post-secondary Education: Does Class Still Matter?*. Canadian Centre Policy Alternatives, 2004.

atveju patiria „dvigubą“ kliūtį, kuri gali atgrasinti nuo aukštojo mokslo. Tai taip pat gali būti vienu iš veiksnių, paskatinančių mesti studijas jau įstojusius studentus. Svarbu pabrėžti, kad reikšmingi ne tik realūs kaštai, bet ir tai, kaip subjektyviai suvokiama jų našta.

➤ **Tėvų ir artimos aplinkos lūkesčiai.** Tėvų ir artimos aplinkos lūkesčiai ir sėkmės projekcijos gali turėti didelės įtakos moksleivių sprendimui (ne)siekti aukštojo išsilavinimo. Tai dažnai (nors ne visada) priklauso nuo tėvų išsilavinimo ir profesijos, nes aukštesnį išsilavinimą (ar pajamas) turintys tėvai aukštojo mokslo diplomą gali suprasti kaip normą, o žemesnės socioekonominės padėties tėvams norma gali būti vidurinės mokyklos baigimo diplomas⁴⁰. Literatūroje pastebima, kad žemesnės socioekonominės padėties asmenys gali būti labiau skatinami rinktis profesinę mokyklą ir todėl neišnaudoti savo realaus potencialo⁴¹. Kalbant apie asmenis su negalia, tai papildomai gali būti susiję su visuomenėje paplitusiais stereotipais, neigiamais nusistatymais asmenų su negalia atžvilgiu ir jų nuvertinimu.

➤ **Socialinis kontekstas.** Žmonės, gyvenantys kaimiškose ir izoliuotose vietovėse gali būti labiau paveikiami ne realaus atstumo, o socialinių-kultūrinių kontekstų sukuriama atskirties, lemiančios žemesnes aspiracijas aukštajam išsilavinimui⁴².

➤ **Akademinės pagalbos prieinamumas.** Akademinė pagalba gali būti suteikiama tiek šeimoje, tiek mokykloje ar samdant privačias paslaugas. Literatūroje teigiama, kad didesnes pajamas ir aukštesnį išsilavinimą turintys tėvai gali geriau užtikrinti savo vaikų gebėjimų, reikiamų atitikti akademinius reikalavimus, įgijimą⁴³. Turint omenyje, kad asmenims su negalia dėl nepakankamai prieinamos švietimo sistemos gali reikėti papildomos akademinės pagalbos ir konsultavimo, šie asmenys gali patirti dar didesnes neigiamas pasekmes dėl jų trūkumo.

➤ **„Alternatyvių kelių“ į aukštojo mokslo sistemą buvimas.** Formalūs aukštojo mokslo sistemos kriterijai gali sukurti papildomas kliūtis asmenims iš nepalankios socioekonominės padėties įstoti į aukštąją mokyklą ir privilegijuoti kitas, aukštesnio socioekonominio statuso grupes. Labai pabrėžiamas socialinės dimensijos į patekimo į aukštąjį mokslą sistemą integravimas, įskaitant galimybę pasinaudoti „alternatyviais keliais“ į aukštąjį mokslą. Tai ne tik naudinga asmenims su negalia, bet ir kitiems vadinamiems „netradiciniams“ studentams: pvz., vyresniems asmenims, kuriems sudėtinga konkuruoti vienoje egzaminavimo sistemoje su ką tik įgijusiais vidurinį išsilavinimą. Asmenims su negalia, šiuo atveju, svarbu, kad stojimo kriterijai nesumenkintų jų galimybių įstoti. Pavyzdžiui, svarbu stojamųjų (ar brandos egzaminų) pritaikymo galimybės, atsižvelgimas į individualiuosius poreikius jų metu ir pan. Kliūtimi gali tapti tiesioginės diskriminacijos (pavyzdžiui, jei institucija gali atsakyti priimti asmenį dėl jo negalios) ir netiesioginės diskriminacijos (nepakankamas studijų prieinamumas) prielaidos aukštojo mokslo teisiniame reglamentavime ir stojimo sistemoje. Paprastai rekomenduojamos įvairios valstybių pasitelkiamos pozityvios diskriminacijos (angl. *affirmative action*) priemonės (pvz., kvotos), taip pat galimas alternatyvių pasiekimų įvertinimo formų ar konkursinių balų apskaičiavimo būdų naudojimas ir kt.

Kokybiniame tyrime bus siekiama įvertinti, kiek šie veiksniai, sąveikoje su kliūtimis, susijusiomis su negalia, daro įtaką asmenų sprendimui (ne)studijuoti. Kadangi švietimo prieinamumas asmenims su negalia priklauso ir nuo visos švietimo sistemos reglamentavimo ir koordinavimo, toliau, atliekant esamos situacijos analizę, pradedama nuo teisinės bazės apžvalgos.

⁴⁰ Walpole, MaryBeth. "Socioeconomic status and college: How SES affects college experiences and outcomes." *The review of higher education* 27.1 (2003): 45-73, 48, Rounce, Andrea D. *Access to Post-secondary Education: Does Class Still Matter?*. Canadian Centre Policy Alternatives, 2004, 9 <http://www.policyalternatives.ca/sites/default/files/uploads/publications/Saskatchewan_Pubs/pse.pdf>

⁴¹ Alloway, Nola, et al. "School students making education and career decisions: Aspirations, attitudes and influences." *Canberra: DEST*, 2004, 77.

⁴² James, Richard. "Participation disadvantage in Australian higher education: An analysis of some effects of geographical location and socioeconomic status." *Higher Education* 42.4 (2001): 455-472.

⁴³ Rounce, Andrea D. *Access to Post-secondary Education: Does Class Still Matter?*..., 10

2. ESAMOS SITUACIJOS ANALIZĖ

2.1. Teisinės bazės analizė

Šiame skyriuje apžvelgiami pagrindiniai teisės aktai, reglamentuojantys finansinės paramos studentams su negalia teikimą bei studijų proceso prieinamumo užtikrinimą. Kadangi šiam tyrimui aktualūs švietimo etapai iki įstojant, pirmiausiai trumpai apžvelgiamas asmenų su negalia švietimo pagalbos reglamentavimas bendrojo ugdymo sistemoje, tuomet analizuojamas reglamentavimas stojimo etape ir galiausiai studijų metu.

Mokyklos etapas (prieš stojimą į aukštąją mokyklą)

Kadangi šiam tyrimui aktualiausi teisės aktai, reglamentuojantys studijas ir stojimo procesą, specialiųjų ugdymosi poreikių tenkinimas bendrojo ugdymo sistemoje apžvelgiamas tiek, kiek tai aktualu pasiruošimui studijuoti. Specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimas, skyrimas, ugdymo organizavimas reglamentuotas šiuose pagrindiniuose poįstatyminiuose aktuose:

- Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo tvarkos apraše;
- Mokinio specialiųjų ugdymosi poreikių (išskyrus atsirandančius dėl išskirtinių gabumų) pedagoginiu, psichologiniu, medicininiu ir socialiniu pedagoginiu aspektais įvertinimo ir specialiojo ugdymosi skyrimo tvarkos apraše;
- Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos apraše;
- Specialiosios pedagoginės pagalbos asmeniui iki 21 metų teikimo ir kvalifikacinių reikalavimų nustatymo šios pagalbos teikėjams tvarkos apraše.

Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo tvarkos apraše nustatyta, kad „mokyklos, atsižvelgdamos į mokinio specialiuosius ugdymosi poreikius, užtikrina ugdymąsi pritaikytoje ugdymosi aplinkoje, reikiamos švietimo pagalbos teikimą, aprūpinimą specialiosiomis mokymo priemonėmis ir ugdymui skirtomis techninėmis pagalbos priemonėmis mokykloje.“⁴⁴ Čia taip pat įtvirtinta, kad mokykloje susitariama dėl ugdymo/mokymo pritaikymo ir įforminimo, vadovaujantis pedagoginės psichologinės tarnybos arba švietimo pagalbos tarnybos išvadomis ir rekomendacijomis. Mokiniam, neįgijusiems pradinio, pagrindinio ar vidurinio išsilavinimo, išduodamas mokymosi pasiekimų pažymėjimas⁴⁵, o baigusiems vidurinį išsilavinimą suteikiamas brandos atestatas.

Mokinių specialiųjų ugdymosi poreikiai įvertinami, skiriama specialiojo ugdymosi, specialioji pedagoginė, psichologinė, švietimo pagalba remiantis pedagoginės psichologinės tarnybos pažyma. Pažymėtina, kad ši pagalba skiriama tik asmenims iki 21 metų amžiaus⁴⁶. Specialioji pedagoginė pagalba specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams teikiama pamokų ir (arba) ne pamokų metu, taip pat namuose (vaikams, kuriems nustatyti dideli ar labai dideli specialieji ugdymosi poreikiai, kol jiems pradedamas teikti ugdymas mokykloje)⁴⁷.

⁴⁴ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo tvarkos aprašas, 2011 m. rugsėjo 30 d. įsakymas Nr. V-1795, Valstybės žinios, 2011-10-11, Nr. 122-5771 <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.408141?jfwid=bj9qo8mgv>>

⁴⁵ Ten pat, 19 p.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Mokinio specialiųjų ugdymosi poreikių (išskyrus atsirandančius dėl išskirtinių gabumų) pedagoginiu, psichologiniu, medicininiu ir socialiniu pedagoginiu aspektais įvertinimo ir specialiojo ugdymosi skyrimo tvarkos aprašas, Valstybės žinios, 2011-10-11, Nr. 122-5769 <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.408134/asr>>

⁴⁷ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Specialiosios pedagoginės pagalbos asmeniui iki 21 metų teikimo ir kvalifikacinių reikalavimų nustatymo šios pagalbos teikėjams tvarkos aprašas, Valstybės žinios, 2011-07-20, Nr. 92-4395 <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.403927/asr>>

Taigi bendrojo ugdymo sistemoje švietimo pagalba mokiniams su negalia teikiama remiantis individualiu poreikių ir sunkumų įvertinimu, siekiant užtikrinti asmeniui labiausiai tinkamą pagalbos formą ir būdus bei didinti ugdymosi veiksmingumą. Pažymėtina, kad specialieji ugdymosi poreikiai įvertinami ne vyresniems nei 21 m. amžiaus asmenims.

Stojimo į aukštąsias mokyklas etapas

Brandos egzaminai, remiantis pedagoginės psichologinės tarnybos pažyma, taip pat gali būti pritaikyti mokiniams su negalia atsižvelgiant į jų poreikius. Švietimo įstatymo 38 straipsnis, reglamentuojantis mokinių pasiekimų vertinimą, nurodo, kad „mokymosi pagal bendrojo ugdymo programas pasiekimų patikrinimus (brandos egzaminus, kitus egzaminus, įskaitas ir kitus mokymosi pasiekimų patikrinimo būdus)“ organizuoja Švietimo ir mokslo ministro įgaliotos institucijos pagal atitinkamas programas ir tvarkos aprašus⁴⁸. Šiame straipsnyje taip pat nurodyta, kad mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, mokymosi pasiekimų vertinimas „atitinkamai pritaikomas“⁴⁹.

Pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašas ir Brandos egzaminų organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašas numato galimybę pritaikyti pasiekimų vertinimo užduočių formą ir vykdymo ir vertinimo instrukcijas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams ar buvusiems mokiniams (kandidatams)⁵⁰. Detaliau šią tvarką reglamentuoja Pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo, lietuvių kalbos ir literatūros įskaitos, brandos egzaminų užduoties formos, vykdymo ir vertinimo instrukcijų pritaikymo mokiniams, buvusiems mokiniams ir eksternams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, tvarkos aprašas⁵¹.

Švietimo įstatyme taip pat numatyta, kad „vidurinis išsilavinimas įgyjamas baigus vidurinio ugdymo programą ir išlaikius brandos egzaminus, išskyrus atvejus, kai asmuo švietimo ir mokslo ministro nustatytais atvejais yra **atleidžiamas nuo brandos egzaminų**.“⁵² Brandos egzaminų organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašas numato galimybę mokinius ir buvusius mokinius atleisti nuo brandos egzaminų mokyklos vadovo įsakymu⁵³. Aprašo 30 punktą nurodo, kad „atleisti nuo brandos egzaminų mokinys ir buvęs mokinys negali laikyti pasirinktų brandos egzaminų.“ Nuo egzaminų atleidžiami asmenys, pateikę medicininę pažymą su ligos pavadinimu, esančiu Ligu, galinčių būti pagrindu atleisti asmenis nuo brandos egzaminų, sąraše, patvirtintame Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2003 m. sausio 8 d. įsakymu Nr. V-11/18⁵⁴. Šiame sąraše pateikiamos 74 ligos, įskaitant cukrinį diabetą

⁴⁸ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, 1991 m. birželio 25 d. Nr. I-1489, Redakcija nuo 2011-07-01, Nr. XI-1281, 2011-03-17, Žin., 2011, Nr. 38-1804 (2011-03-31), Lietuvos aidas, 1991-08-06, Nr. 153-0, 38 str. 4 d. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1480/wkYzYHpGKr>>

⁴⁹ Ten pat, 38 str., 3 d.

⁵⁰ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, „Pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašas“, Valstybės žinios, 2012-01-06, Nr. 3-90, 19 p. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.416474/UQDZgRmflq>>; Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Brandos egzaminų organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašas, „Dėl Brandos egzaminų organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašo ir Lietuvių kalbos ir literatūros įskaitos organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašo patvirtinimo“, Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2019 m. rugsėjo 12 d. įsakymo Nr. V-1008 redakcija, Valstybės žinios, 2006-12-28, Nr. 141-5437, 41 p. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.289769/asr>>

⁵¹ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, „Pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo, lietuvių kalbos ir literatūros įskaitos, brandos egzaminų užduoties formos, vykdymo ir vertinimo instrukcijų pritaikymo mokiniams, buvusiems mokiniams ir eksternams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, tvarkos aprašas“, Valstybės žinios, 2012-02-25, Nr. 24-1121, redakcija nuo 2016-03-01, Nr. V-94, 2016-02-29, paskelbta TAR 2016-02-29, i. k. 2016-03988 <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.418899/asr>>

⁵² Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, 11 str. 5 d.

⁵³ <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.289769/asr>>

⁵⁴ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija, Ligu, galinčių būti pagrindu atleisti asmenis nuo brandos egzaminų, sąrašas, „Dėl Ligu, galinčių būti pagrindu atleisti asmenis nuo brandos egzaminų, sąrašo patvirtinimo“, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ir švietimo ir mokslo ministrų 2003 m. sausio 8 d. įsakymas Nr. V-11/18, Valstybės žinios, 2003-01-29, Nr. 10-371 <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.203313>>

(vidutinio sunkumo ir sunki forma), epilepsiją, progresuojančią trumparegystę, glaukomą ir t.t. Didelė dalis šio sąrašo stebina ir kelia klausimų dėl asmens, turinčio tokias ligas ar sutrikimus atleidimo nuo egzaminų tikslingumo. Pavyzdžiui, atleisti galima net ir asmenį, kuriam mėnesį iki brandos egzamino atlikta operacija dėl apendicito. Nors suprantama, kad asmeniui, neseniai turėjusiam operaciją gali reikėti atidėti brandos egzaminą (yra ir tokia galimybė), tačiau kyla klausimų, koku pagrindu šie asmenys **visiškai** atleidžiami nuo brandos egzaminų laikymo ir kodėl tai padaryti galima būtent šių ligų pagrindu.

Kalbant apie mokinius su negalia, nors atleidimo nuo brandos egzaminų galimybė gali atrodyti patraukli (ypač iš mokinio perspektyvos), tačiau vėliau sudaryti rimtų kliūčių siekti aukštojo išsilavinimo. Atleisti nuo brandos egzaminų moksleiviai gauna brandos atestatą, o stojant į aukštąją mokyklą konkursinis balas skaičiuojamas vietoje nelaikytų brandos egzaminų įvertinimų imant metinius pažymius, pagal Stojančiųjų į pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų valstybės finansuojamas studijų vietas ir pretenduojančiųjų į studijų stipendijas konkursinės eilės sudarymo tvarkos aprašą⁵⁵. Dalykų metiniai įvertinimai naudojami priėmimo konkursiniam balui apskaičiuoti, perskaičiuojami į kriterinę 4,0–10,0 balų vertinimo skalę (žr. 1 lentelę). Taigi nors nuo brandos egzaminų atleistas mokinys gali stoti į aukštąją mokyklą ir jo konkursinis balas paskaičiuojamas pagal metinius pažymius (vidurkius), tačiau dabartinis konvertavimo būdas reikšmingai sumažina konkursinį balą. Pavyzdžiui, nors įvertinimai perskaičiuojami į 4,0-10,0 balų skalę (tiek laikiusių brandos egzaminus, tiek nelaikiusių), didžiausias galimas balas tiems, kurie buvo atleisti nuo egzaminų, yra 5,4. Taigi mokiniui, kuris buvo atleistas nuo egzamino (ar egzaminų), sumažėja galimybės įstoti į aukštąją mokyklą, ypač į valstybės finansuojamą vietą ar konkurencingesnę studijų programą. Nors sudėtinga įvertinti tokios sistemos paskirtį, tačiau galima daryti prielaidą, kad ji skatina studentus su negalia nesiekti aukštojo išsilavinimo. Taigi nors iš socialinės dimensijos perspektyvos teigiamai vertintina, kad asmenims su negalia sudaromi „alternatyvūs keliai“ į aukštąjį mokslą, tačiau ši tvarka ne visiškai atitinka šį apibrėžimą, nes ja pasinaudojusius asmenis pastato į nepalankią padėtį. Jų stojamasis balas, net turint aukščiausius įvertinimus, sumažinamas beveik per pusę. Tokia sistema nevertintina kaip tinkamai sudaranti sąlygas ir teisingai įvertinanti mokinių su negalia pasiekimus atsižvelgiant į jų galimybes ir poreikius, nes sudaro galimybę gauti brandos atestatą, kuris nebus konkurencingas stojimo etape.

Kita vertus, nors brandos egzaminai gali būti pritaikomi pagal dėl negalios kylančius poreikius, jų pritaikymo galimybės pakankamai griežtai apibrėžtos ir ne itin lanksčios. Galima daryti nerimą keliančią prielaidą, kad dėl riboto egzaminų formos lankstumo vidutinę ar sunkią negalią turinčius moksleivius (ypač jei negalia sunki, reikia įvairios asmeninės pagalbos ir t.t.), mokyklos gali būti suinteresuotos atleisti nuo brandos egzaminų (ar neskatinti juos laikyti), siekiant išvengti sudėtingo pasiekimų vertinimo organizavimo. Tokį požiūrį sustiprinti gali visuomenėje paplitę neigiami stereotipai apie asmenis su negalia, nuvertinantys jų galimybes ir potencialą siekti aukštojo išsilavinimo. Šie veiksniai, sąveikaudami su aplinkos neprieinamumu ir kitomis kliūtimis brandos egzaminų metu gali paskatinti moksleivius rinktis jų nelaikyti. Atsižvelgiant į tai, kaip atleidimo nuo brandos egzaminų atveju sumažinami konkursiniai balai, tai vis dėlto gali neatitikti geriausių moksleivių interesų ir sudaryti kliūtis ateityje siekiant išsilavinimo.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija, Stojančiųjų į pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų valstybės finansuojamas studijų vietas ir pretenduojančiųjų į studijų stipendijas konkursinės eilės sudarymo 2021 metais tvarkos aprašas, 2020 m. lapkričio 30 d. įsakymas Nr. V-1862, TAR, 2020-11-30, Nr. 25543, 4 priedas <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/7192e4dc334e11eb8c97e01ffe050e1c?jfwid=bj9qo179d> >

Įvertinimų skalės	Patenkinami įvertinimai						
	4	5	6	7	8	9	10
Mokyklinė dešimtbalė skalė							
A lygio, S lygio be lygio dalyko metinis įvertinimas, perskaičiuotas kaip valstybinio brandos egzamino įvertinimo atitikmuo	3,6	3,9	4,2	4,5	4,8	5,1	5,4
B lygio dalyko įvertinimas, perskaičiuotas kaip valstybinio brandos egzamino įvertinimo atitikmuo	1,8	2,0	2,1	2,3	2,4	2,6	2,7

1 lentelė. Konkursinio balo skaičiavimo skalė. Pagal Stojančiųjų į pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų valstybės finansuojamas studijų vietas ir pretenduojančiųjų į studijų stipendijas konkursinės eilės sudarymo tvarkos aprašo 4 priedą⁵⁶

Studijų etape

Atliekant studijų organizavimo ir finansinės paramos studentams su negalia teikimo teisinės bazės apžvalgą, pradedama nuo Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo, kadangi jame įtvirtintos finansinės pagalbos priemonės studentams su negalia. Toliau apžvelgiamas Mokslo ir studijų įstatymas, kuris nustato mokslo ir studijų valstybinį reguliavimą⁵⁷, mokslo ir studijų institucijų valdymą, veiklos organizavimą ir priežiūrą⁵⁸, studentų teises ir pareigas⁵⁹, finansavimą⁶⁰ ir kitus procesus bei principus, susijusius su šia sritimi, todėl jo nuostatos įdėmiai išanalizuojamos atkreipiant dėmesį ne tik į finansinės paramos studentams teikimo nuostatas, bet ir kitas nuostatas ir principus, susijusius su lygių galimybių ir tinkamų sąlygų asmenims su negalia užtikrinimu. Atitinkamai toliau apžvelgiami kiti susiję įstatymai ir poįstatyminiai teisės aktai.

Finansinių pagalbos priemonių teikimą neįgaliesiems įtvirtina Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas⁶¹. Šis įstatymas įtvirtina tris finansinės pagalbos priemonių neįgaliesiems rūšis: socialinė piniginė parama, tikslinės kompensacijos ir išmokos bei lengvatos⁶². Tikslinės išmokos apibrėžtos kaip skirtos „siekiant neįgaliesiems kompensuoti specialiųjų poreikių tenkinimo išlaidas.“⁶³ Šių išmokų teikimas numatytas Nacionalinėje neįgaliųjų socialinės integracijos 2013–2020 metų programoje, kaip vienas iš uždavinių siekiant pirmojo tikslo – „užtikrinti skirtingas

⁵⁶ Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija, Stojančiųjų į pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų valstybės finansuojamas studijų vietas ir pretenduojančiųjų į studijų stipendijas konkursinės eilės sudarymo 2021 metais tvarkos aprašas, 4 priedas

⁵⁷ Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas, 2009 m. balandžio 30 d. Nr. XI-242, Redakcija Nr. [XII-2534](#), 2016-06-29, TAR 2016-07-14, i. k. 2016-20555, 1 str. 1 d. <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.C595FF45F869/asr>>

⁵⁸ Ten pat, 1 str. 5 d.

⁵⁹ Ten pat, 1 str. 6 d.

⁶⁰ Ten pat, 1 str. 7 d.

⁶¹ Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas, Nr. [XIII-3119](#), Lietuvos aidas, 1991-12-13, Nr. 249-0, Suvestinė redakcija nuo 2021-01-01, 2020-06-25, paskelbta TAR 2020-07-09, i. k. 2020-15356 <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2319/qwnhpjnfDV>>

⁶² Ten pat, 26 str. 1 d.

⁶³ Ten pat, 26 str. 3 d.

negalias turinčių neįgaliųjų specialiųjų poreikių tenkinimą teikiant socialinės integracijos paslaugas (socialinės apsaugos, sveikatos priežiūros, švietimo srityse).“⁶⁴

Šių tikslinių išmokų studentams su negalia teikimo tvarka aprašyta „Finansinės pagalbos priemonių teikimo neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, tvarkos apraše“. Tikslinės išmokos skiriamos iš valstybės biudžete Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai patvirtintu asignavimu⁶⁵ ir yra skirtos „**didinti studijų prieinamumą neįgaliesiems studentams, [...] jų specialiesiems poreikiams, susijusiems su studijomis, tenkinti ir (ar) studijų išlaidoms iš dalies kompensuoti** [paryškinta aut.]“⁶⁶

Šis aprašas pirmą kartą patvirtintas Vyriausybės 2006 m. rugpjūčio 29 d. nutarimu ir aprašo pagrindinių dviejų išmokų studentams su negalia skyrimo tvarką: tikslinės išmokos specialiesiems poreikiams tenkinti (50 procentų socialinio draudimo bazinės pensijos dydžio kas mėnesį) ir tikslinė išmoka studijų išlaidoms iš dalies kompensuoti (3,2 Vyriausybės nustatytos bazinės socialinės išmokos (toliau – BSI) dydžio). Pastarąją gauti gali valstybės nefinansuojamose vietose studijuojantys. Šias išmokas turi teisę gauti studentai (-ės), atitinkantys šiuos kriterijus:

- jiems nustatytas 45 procentų ar mažesnis darbingumo lygis arba sunkus ar vidutinis neįgalumo lygis;
- po negalios nustatymo aukštojoje mokykloje studijuoja pirmą kartą, t. y. nebaigę atitinkamos pakopos studijų.

Išmokos gali būti skiriamos ne tik Lietuvos piliečiams, bet ir kitų valstybių piliečiams ir asmenims be pilietybės, deklaravusiems nuolatinę gyvenamąją vietą Lietuvoje arba įtrauktiems į gyvenamosios vietos nedeklaravusių asmenų apskaitą⁶⁷. Nors 11 punkte įtvirtinta, kad užsienio valstybių institucijų išduoti dokumentai turi būti išversti į lietuvių kalbą ir legalizuoti arba patvirtinti pažyma (*Apostille*), tačiau nėra konkrečiai nurodyta, kokie negalios nustatymo kriterijai taikomi ne Lietuvos piliečiams. Kadangi nėra aprašyta, kokie kriterijai taikomi asmenims, kuriems negalia nustatyta ne Lietuvoje, darytina prielaida, kad negalią liudijančių dokumentų legalizuoti nepakaktų dėl neįgalumo (darbingumo) nustatymo sistemų užsienio šalyse įvairovės ir nesuderinamumo. Kadangi dokumente neaprašytos šiems asmenims taikomos išimtys, taikytinas 45 proc. ar mažesnio nustatyto darbingumo lygio arba sunkaus ar vidutinio neįgalumo lygio kriterijus. Tokiu atveju asmenims, kuriems negalia ir (ar) su ja susiję poreikiai įvertinti užsienyje, siekiant pretenduoti į finansinės pagalbos priemones, pirmiausiai reikėtų bendra tvarka nustatyti darbingumo (neįgalumo) lygį Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyboje prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.

Mokslo ir studijų įstatyme įtvirtinta, kad Valstybinis studijų fondas „administruoja valstybės paskolas ir valstybės remiamas paskolas studentams, taip pat kitą finansinę paramą studentams“⁶⁸. Finansinė parama studentams su negalia šiame įstatyme nėra specifiskai aprašyta. 76 straipsnyje išskirtos keturios paskirtys, kurioms valstybės biudžeto lėšos studijoms gali būti panaudotos: studijų kainai valstybės finansuojamose studijų vietose apmokėti⁶⁹, studentų sumokėtai studijų kainai kompensuoti⁷⁰, valstybės paskoloms arba valstybės remiamoms paskoloms⁷¹, **socialinėms**

⁶⁴ Nacionaline neįgaliųjų socialinės integracijos 2013–2020 metų programa, “Dėl Nacionalinės neįgaliųjų socialinės integracijos 2013–2020 metų programos patvirtinimo”, redakcija nuo 2019-06-28, Nr. 619, 2019-06-19, paskelbta TAR 2019-06-27, i. k. 2019-10403 <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.437985/asr>>

⁶⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybė, Finansinės pagalbos priemonių teikimo neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, tvarkos aprašas, 2019 m. rugpjūčio 28 d. nutarimo Nr. 900 redakcija, TAR, 2019-09-05, Nr. 14201 <<https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=41bda100cfa911e9929af1b9eea48566>>

⁶⁶ Ten pat, 3 p.

⁶⁷ Ten pat, 6 p.

⁶⁸ Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas, 19 str. 2 d.

⁶⁹ Ten pat, 19 str. 1 d.

⁷⁰ Ten pat, 19 str. 2 d.

⁷¹ Ten pat, 19 str. 3 d.

stipendijoms, studijų stipendijoms, tikslinėms stipendijoms ir kitai paramai [paryškinta aut.]⁷². 82 straipsnyje įtvirtinta, kad „Vyriausybės nustatyta tvarka iš valstybės biudžeto lėšų aukštųjų mokyklų studentams gali būti teikiama parama.“⁷³ Taigi tikslinės išmokos studentams su negalia, remiantis Mokslo ir studijų įstatymu, priskirtinos „kitai paramai“.

Studijų pritaikymas asmenims su negalia Mokslo ir studijų įstatyme minimas viename punkte prie studentų teisių ir pareigų⁷⁴, kur įtvirtinta teisė „atsiskaityti už darbus alternatyviais būdais, jeigu turi negalią, dėl kurios negali atsiskaityti nustatyta tvarka, o alternatyvus atsiskaitymo būdas užtikrina, kad bus pasiekti studijų rezultatai.“ Tai, kaip aukštosios mokyklos turėtų pritaikyti alternatyvius atsiskaitymo būdus arba apskritai studijų procesą asmenims su negalia, plačiau aprašyta nėra. Darytina prielaida, kad visa tai palikta aukštosios mokyklos prerogatyvai, remiantis jų autonomija, „apimančią akademinę, administracinę, ūkio ir finansų tvarkymo veiklą, grindžiamą savivaldos principu ir akademinė laisve“, kuri Konstitucijos ir kitų įstatymų nustatyta tvarka „derinama su atskaitomybe visuomenei, steigėjams ir juridinio asmens dalyviams.“⁷⁵

Nors kituose Mokslo ir studijų įstatymo straipsniuose asmenys su negalia tiesiogiai neminimi, tačiau paminėtini kai kurie įtvirtinti principai, itin aktualūs šių asmenų įtraukčiai. Išskirtina akademinė etika (vienas pagrindinių mokslo ir studijų principų), kuri apibrėžiama kaip „visuma visuotinai pripažintų vertybių, užtikrinančių mokslo ir studijų proceso skaidrumą, sąžiningumą, teisingumą, **šiose procese dalyvaujančių asmenų lygybę, nediskriminavimą**, atsakingumą, tausų išteklių vartojimą, akademinę laisvę, mokslo ir studijų darbų vertinimo nešališkumą, pasitikėjimą, pagarbą ir intelektualinę nuosavybę apsaugą“ [paryškinta aut.]. Taip pat pažymėtina, kad prie mokslo ir studijų principų išskirtos lygios galimybės⁷⁶, integracija į valstybės ir visuomenės darnų vystymąsi⁷⁷. Prie studijas grindžiančių įtrauktas atvirumo ir atsakomybės visuomenei principas⁷⁸, taip pat integracijos į valstybės ir visuomenės darnų vystymąsi. Lygių galimybių įstatyme taip pat įtvirtinta švietimo įstaigų, mokslo ir studijų institucijų pareiga „užtikrinti vienodas sąlygas asmenims nepaisant jų amžiaus, lytinės orientacijos, **negalios**, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų“ [paryškinta aut.]⁷⁹.

Kadangi Konvencija Lietuvoje ratifikuota 2010 metais, ji yra integrali nacionalinės teisės sistemos dalis. Remiantis bendrais tarptautinės ir nacionalinės teisės derinimo principais ir Konstitucinio teismo jurisprudencija, ratifikuotos tarptautinės sutartys gali būti taikomos tiesiogiai, o kolizijos su įstatymais atveju jos turi pirmenybę⁸⁰. Verta pažymėti, kad asmenims su negalia gali kilti ir kitų poreikių nei alternatyvios atsiskaitymų formos. Tam, kad būtų sudarytos tinkamos studijų sąlygos, gali būti reikalinga koreguoti ir kitus studijų proceso aspektus, pavyzdžiui, fizinės aplinkos prieinamumą, studijų medžiagos pateikimą, papildomą individualią pagalbą ir kt. Šios asmenų su negalia teisės, įtvirtintos Konvencijoje, nėra aprašomos Mokslo ir studijų įstatyme. Galima daryti prielaidą, jog šios žmonių su negalia teisės nėra visa apimtimi perkeltos ir į Lietuvos poįstatyminius teisės aktus ir/ar aukštųjų mokyklų vidaus tvarkas dėl tos priežasties, jog minėtos nuostatos dėl tinkamo studijų pritaikymo iki šiol nėra įtvirtintos aukščiausiam mokslą ir studijas reglamentuojančiame įstatyme. Taigi nors Konvencijos nuostatos tiesiogiai nesikerta su šiuo įstatymu, nuoseklesnis jos nuostatų perkėlimas ir aprašymas geriau užtikrintų jų įgyvendinimą.

⁷² Ten pat, 19 str. 4 d.

⁷³ Ten pat, 82 str. 4 d.

⁷⁴ Ten pat, 62 str.

⁷⁵ Ten pat, 8 str. 1 d.

⁷⁶ Ten pat, 3 str. 4 d.

⁷⁷ Ten pat, 3 str. 6 d.

⁷⁸ Ten pat, 2 str. 3 d.

⁷⁹ Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas, 2003 m. lapkričio 18 d. Nr. IX-1826, redakcija nuo 2017-01-01, Nr. XII-2768, 2016-11-08, paskelbta TAR 2016-11-17, i. k. 2016-26967, 6 str. 1 d. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.222522/asr>>

⁸⁰ D. Žalimas. Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės vaidmuo plėtojant oficialiąją konstitucinę doktriną. Iš: *Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui - 20 metų*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas, 2014. p. 295-321, 299.

Švietimo įstatymo 14 str., reglamentuojantis mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymą, nurodo, kad „Mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, [...] studijų programos [pritaikomos – aut.] – aukštosios mokyklos nustatyta tvarka.“⁸¹ 14 str. 1 dalyje teigiama, kad šių mokinių ugdymas organizuojamas švietimo ir mokslo ministro nustatyta tvarka. Taigi nors Švietimo įstatymas nėra pagrindinis aukštąjį mokslą reglamentuojantis teisės aktas, tačiau numato aukštųjų mokyklų autonomiją apsibrėžti studijų programų (procesu) pritaikymą ugdymosi poreikių turintiems asmenims. Verta pažymėti, kad studijų programų (procesu) pritaikymas pagal vidinę aukštosios mokyklos tvarką neužtikrina, kad specialieji ugdymosi poreikiai aukštojo mokslo įstaigose studijuojantiems asmenims būtų objektyviai ir tinkamai *įvertinti*. Darytina prielaida, jog aukštosios mokyklos tam gali neturėti reikiamos kompetencijos, o ir bendrojo ugdymo sistemos mokiniams šiuos poreikius įvertina kompetentingos institucijos, konkrečiai – Vaiko gerovės komisija (atlieka pirminį įvertinimą) ir Pedagoginė psichologinė tarnyba⁸², o ne pačios ugdymo įstaigos.

Kaip minėta anksčiau, Mokslo ir studijų įstatyme numatyta, kad Valstybinis studijų fondas administruoja finansinę paramą studentams. ⁸³ Mokslo ir studijų įstatymo straipsnis, apibrėžiantis, pagal kokius kriterijus skiriamos socialinės stipendijos, numato, kad be kitų kriterijų, jos skiriamos ir studentams su negalia (atitinkamai, kaip tikslinės išmokos – turintiems 45 proc. ar mažesnę darbingumo lygį arba sunkų ar vidutinį neįgalumo lygį). Taip pat jos priklauso nepasiturintiems studentams ir tiems, kuriems iki pilnametystės nustatyta globa (rūpyba) arba jo abu tėvai (turėtas vienintelis iš tėvų) yra mirę. Minėtame straipsnyje aprašomos sąlygos, kurias atitikus socialinė stipendija neskiriama arba jos mokėjimas nutraukiamas. Aktualiausios iš jų – išėjimas akademinį atostogų ir daugiau kaip 3 akademinį skolų turėjimas. Socialinės stipendijos dydis – 6,5 BSI dydžio per mėnesį.

Socialinių stipendijų skyrimo ir administravimo tvarkos aprašas, patvirtintas Vyriausybės 2017 m. kovo 1 d. nutarimu Nr. 149 reglamentuoja socialinių stipendijų skyrimo tvarką ir joms skirtų lėšų skirstymą⁸³. Šiame apraše numatyta, kad studentai prašymus socialinėms stipendijoms teikia per Stipendijų ir finansinės paramos studentams informacinę sistemą „Parama“ (toliau – IS „Parama“)⁸⁴, o Valstybinis studijų fondas ją perveda studentams tiesiogiai į nurodytą mokėjimo sąskaitą⁸⁵. Aukštosios mokyklos šiame procese patikrina ir patvirtina studentų duomenis (studijų pakopą, studijų formą, kursą, semestro pradžios ir pabaigos datas, akademinį skolų skaičių) ir juos papildo kita aktualia informacija (pavyzdžiui, ar studentas išėjo akademinį atostogų)⁸⁶.

Valstybinis studijų fondas be socialinių stipendijų aukštųjų mokyklų studentams skiria **tikslines išmokas neįgaliesiems** ir administruoja jų išmokėjimą, kuris reglamentuotas švietimo ir mokslo ministro 2011 m. rugsėjo 12 d. įsakymu Nr. V-1666 „Dėl tikslinių išmokų neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, skyrimo tvarkos aprašo patvirtinimo“⁸⁷. Šis aprašas patvirtintas vadovaujantis Finansinės pagalbos priemonių teikimo neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, tvarkos aprašo 5¹ punktu (naujausioje redakcijoje – 5 p.). Šios išmokos yra 4 BSI dydžių per mėnesį dydžio⁸⁸, joms naudojamos Europos Sąjungos struktūrinių fondų asignavimų lėšos. Tikslines išmokas gauti gali asmenys, atitinkantys Finansinės pagalbos priemonių teikimo

⁸¹ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, 1991 m. birželio 25 d. Nr. I-1489, Redakcija nuo 2011-07-01, Nr. XI-1281, 2011-03-17, Žin., 2011, Nr. 38-1804 (2011-03-31), Lietuvos aidas, 1991-08-06, Nr. 153-0, 14 str., 5 d. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1480/wkYzYHpGKr>>

⁸² Ten pat, 14 str. 3 d.

⁸³ Lietuvos Respublikos Vyriausybė, Socialinių stipendijų skyrimo ir administravimo tvarkos aprašas, 2020 m. rugsėjo 23 d. nutarimo Nr. 1037 redakcija, TAR, 2020-09-28, Nr. 20082 <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/815fb010015211ebb74de75171d26d52>>

⁸⁴ Ten pat, 13 p.

⁸⁵ Ten pat, 24 p.

⁸⁶ Ten pat, 19 p.

⁸⁷ Tikslinių išmokų neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, skyrimo tvarkos aprašas, 2016 m. birželio 22 d. įsakymo Nr. V-576 redakcija, TAR, 2016-06-23, Nr. 17501 <<https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=61193570391411e69101aaab2992cbcd>>

⁸⁸ Ten pat, 6 p.

neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, tvarkos apraše numatytas sąlygas. Kitaip, nei anksčiau minėtų išmokų atveju, studentas (-ė) „įsipareigoja tikslinę išmoką panaudoti **studijų reikmėms** (prekėms, paslaugoms ir kitoms išlaidoms, **būtinoms studijų prieinamumui didinti**) bei įvardija pagrindines reikmes, kurioms panaudos tikslinę išmoką“ [paryškinta aut.]⁸⁹. Studentai taip pat įsipareigoja, jei Valstybinis studijų fondas paprašytų, pateikti dokumentus, įrodančius, kad tikslinė išmoka buvo panaudota nurodytiems tikslams⁹⁰. Tuo tarpu finansinių pagalbos priemonių, skiriamų iš Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai skirtų asignavimų, panaudojimo paskirtis nėra įpareigojanti ar tikrinama. Tikslinių išmokų neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, administravimo tvarkos aprašas detaliau aprašo prašymų teikimo ir išmokų skyrimo procesą⁹¹.

Studentai su negalia, turintys nustatytą 45 proc. ar mažesnę darbingumo lygį, gali būti atleisti nuo valstybės remiamų paskolų studijų kainai sumokėti ir dalinėms studijoms pagal tarptautines (tarpžinybines) sutartis ar jų dalies grąžinimo⁹². Taigi, jei asmuo su negalia įstoja į valstybės nefinansuojamą studijų vietą, gali pasiimti valstybės remiamą paskolą studijoms ir, baigus studijas (arba nutraukus), prašyti atleisti nuo jos grąžinimo. Valstybinis studijų fondas, asmeniui pateikus prašymą, sprendžia dėl jo atleidimo nuo paskolos grąžinimo. Tokiu būdu studentams, turintiems 45 proc. ar mažesnę darbingumo lygį, gali būti iš valstybės lėšų (kuriomis disponuoja Valstybinis studijų fondas) padengiama studijų kaina. Toks atleidimas galimas tik vienai studijų programai nepaisant studijų pakopos, taigi gali būti taikomas tik vienoje studijų pakopoje. Verta atkreipti dėmesį, kad nors ši tvarka sudaro galimybes studentams su negalia *de facto* studijuoti nemokamai (vienose studijose), tačiau atleidimo procesas komplikotas ir netiesioginis. Dar daugiau, studentai, imdami paskolą, nėra garantuoti, kad bus atleisti nuo jos grąžinimo, o tai sužino tik Valstybiniam studijų fondui priėmus sprendimą, jiems jau baigus studijas. Toks sprendimas asmenims su negalia, ypač nepasiturintiems ir nelinkusiems imti paskolų, gali atrodyti rizikingas.

Apibendrinant teisinės bazės apžvalgą, studentų su negalia finansinės pagalbos priemonių teikimo ir studijų proceso pritaikymo principus įtvirtina trys pagrindiniai įstatymai:

- Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas,
- Mokslo ir studijų įstatymas ir
- (ribotai) Švietimo įstatymas.

Pojstatyminiai aktai, reglamentuojantys finansinės paramos teikimą studentams, koordinuojami Neįgaliųjų reikalų departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir Valstybinio studijų fondo (pavaldus Švietimo ir mokslo ministerijai). Tai, kad paramą studentams administruoja ir išmoka šios dvi institucijos, komplikuoja paramos teikimo ir prašymų jai pildymo procesą. Be to, kadangi visos išmokos skiriamos pagal tą patį kriterijų (45 proc. ar mažesnis darbingumo lygis), jas administruoti dviem skirtingoms institucijoms yra galimai neefektyvu.

Nors *de facto* yra galimybė studentams su negalia būti atleistiems nuo studijų kainos mokėjimo (per valstybės remiamų paskolų negrąžinimo galimybę), tačiau toks netiesioginis atleidimas nuo studijų kainos kelia abejonių dėl efektyvumo (už paskolas bankams vis tiek mokamos palūkanos, kurias kai kuriais atvejais dengia valstybė), be to, nesuteikia garantijos dėl atleidimo nuo grąžinimo, todėl studentams su negalia gali atrodyti rizikingas.

Į nepalankią situaciją negalią turinčius asmenis gali pastatyti atleidimo nuo brandos egzaminų tvarka, pagal kurią konvertuojant pasiekimų įvertinimus jų balas yra sumažinamas, todėl tai galimai pablogina stojančiųjų galimybes įstoti į aukštąją mokyklą.

⁸⁹ Ten pat, 7 p.

⁹⁰ Ten pat.

⁹¹ Tikslinių išmokų neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, administravimo tvarkos aprašas, 2013 m. birželio 13 d. įsakymo Nr. V1-26, redakcija, *Valstybės žinios*, 2013-06-18, Nr. 64-3222 <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.451194>>

⁹² Valstybės remiamų paskolų studentams suteikimo, administravimo ir grąžinimo tvarkos aprašas, Suvestinė redakcija nuo 2021-01-01 iki 2021-08-31, TAR 2017-03-09, i. k. 2017-04060, 74-77 p. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/0270cf1104a211e78352864fdc41e502/asr>>

Studijų proceso pritaikymą asmenims su negalia minėti įstatymai reglamentuoja tik tiek, kiek Mokslo ir studijų įstatyme įtvirtinta studentų su negalia teisė atsiskaityti už darbus alternatyviais būdais. Tačiau Mokslo ir studijų įstatyme nėra konkrečiai įvardinta, todėl – numanoma, kad aukštosios mokyklos autonomija numatyti atsiskaitymų, o ypač studijų proceso platesne prasme, pritaikymo tvarką. Švietimo įstatyme nuostata aukštosioms mokykloms pritaikyti studijų programas pagal specialiuosius ugdymosi poreikius įtvirtinta (nors tai nėra pagrindinis aukštojo mokslo sistemą reglamentuojantis įstatymas), tačiau lieka neaišku, kokia institucija turėtų šiuos poreikius įvertinti (nustatyti). Galima daryti išvadą, kad Konvencijos nuostatos dėl asmenų su negalia teisės į aukštąjį mokslą nėra nuosekliai ir aiškiai aprašytos minėtuose įstatymuose.

Nors Konvencijos, kaip ratifikuotos tarptautinės sutarties, nuostatas Lietuvos nacionalinėje teisėje galima taikyti tiesiogiai, tačiau dabartinis aukštojo mokslo sistemos reglamentavimas aiškiai neįtvirtina, kaip užtikrinama asmenų su negalia teisė į prieinamą aukštąjį mokslą bei kokią konkrečiai vaidmenį šiame procese užima skirtingos institucijos. Bent pagrindinių Konvencijos principų įtvirtinimas ir jų įgyvendinimo procesų aprašymas įstatymuose ir (ar) poįstatyminiuose aktuose geriau užtikrintų jų įgyvendinimą.

Kaip pabrėžta Komiteto bendrojoje pastaboje Nr. 4, žmonių su negalia švietimas turėtų būti švietimo ministerijų kompetencijoje, o ne socialinės apsaugos ar sveikatos ministerijų. Lietuvoje šiuo metu finansinės pagalbos teikimas studentams su negalia reglamentuojamas didžiąja dalimi Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos prerogatyva ir finansuojamas šiai ministerijai patvirtintų valstybės biudžeto asignavimų. Tokia tvarka, remiantis Komiteto bendrąja pastaba Nr. 4, kelia riziką, kad asmenų su negalia švietimo, o šiuo atveju aukštojo mokslo prieinamumas nepateks į pagrindinių įstatymų reglamentavimo, švietimo politikos, planavimo ir lėšų skyrimo sritis, trūks visapusiškumo ir sistemiskumo užtikrinant prieinamą aukštojo mokslo sistemą ir kt.

Toliau analizėje apžvelgiami finansinės pagalbos studentams su negalia priemonių dydžiai, siekiant įvertinti jų pakankamumą.

2.2. Finansinės pagalbos studentams su negalia priemonių pakankamumas

Finansinės pagalbos priemonių studentams su negalia dydžiai tyrimo atlikimo metu buvo tokie:

- Tikslinė išmoka specialiesiems poreikiams tenkinti (50 procentų socialinio draudimo bazinės pensijos dydžio kas mėnesį) – 90,48 Eur (nuo 2020 m. sausio 1 d.);
- Tikslinė išmoka studijų išlaidoms iš dalies kompensuoti (3,2 BSI dydžio) – 124,80 Eur;
- Socialinė stipendija (6,5 BSI kas mėnesį) – 260 Eur);
- Tikslinė išmoka neįgaliesiems (Valstybinio studijų fondo) – 160 Eur.

Taigi iš viso studentai su negalia, studijuojantys valstybės finansuojamose studijų vietose, per mėnesį gali gauti 510,48 Eur. Studentai, studijuojantys valstybės nefinansuojamose vietose, gauna visas šias išmokas ir papildomai gali gauti tikslinę išmoką studijų išlaidoms iš dalies kompensuoti (124,80 Eur).

Atsižvelgiant į tai, kad studentų su negalia poreikiai yra labai individualūs, sudėtinga įvertinti šios finansinės paramos pakankamumą. Galima daryti prielaidą, kad studentai su negalia turi šias išlaidas:

- Pragyvenimo išlaidos (prieinamų bendrabučių/būsto nuoma, maisto prekės, kt.)⁹³;
- Paslaugos (transporto, asmeninio asistento, konspektavimo, gestų vertimo paslauga ar kt.)⁹⁴;

⁹³ Nors pragyvenimo išlaidas turi visi studentai, nepaisant negalios, bet jos šioje apžvalgoje aktualios, nes dalis išmokų, skiriamų studentams su negalia, skiriamos bendroms pragyvenimo išlaidoms (konkrečiai, socialinė stipendija). Be to, šio tyrimo rezultatai parodė, kad nemaža dalis studentų išmokas neįgaliesiems panaudoja pragyvenimo kaštams padengti.

⁹⁴ Dalis šių paslaugų yra kompensuojamos valstybės, bet ne visos ir ne visada. Pvz., transportavimo paslaugoms kai kurie studentai anksčiau naudodavo socialinio taksi paslaugas, iš dalies kompensuojamas valstybės, bet šiuo metu jos nebėra prieinamos. Taip pat tyrimo rezultatai parodė, kad gestų kalbos vertimo paslaugos nėra prieinamos visada, kada jų reikia

- Kompensacinės technikos priemonės⁹⁵;
- Studijų kaina (jei studijuojama valstybės nefinansuojamoje vietoje).

2.2.1. Išmokų pakankamumas pragyvenimo kaštams⁹⁶

Pragyvenimo išlaidos labai priklauso nuo gyvenamosios vietos, to, ar studentas turi galimybę gyventi su šeima, ar studijoms išsikraustė į kitą miestą, ar gyvena bendrabutyje ir pan. Tačiau bendra išmokų suma yra didesnė arba apytiksliai prilygsta minimaliai mėnesio algai (MMA) atskaičius mokesčius (pagal 2020 m. duomenis, skaičiuojant su asmenims su negalia taikomomis lengvatomis)⁹⁷. Galima teigti, kad šių išmokų turi užtekti pragyvenimo išlaidoms, turint omenyje, kad daugelis studentų su negalia gauna ir kitas išmokas, susijusias su negalia. Tačiau ne visos išmokos gali būti interpretuotos kaip skiriamos pragyvenimo išlaidoms. Kaip paašškėjo teisinės bazės apžvalgoje, Valstybinio studijų fondo tikslinės išmokos neįgaliesiems įpareigoja jas panaudoti prekėms, paslaugoms ir kitoms išlaidoms, **būtinoms studijų prieinamumui didinti**, taigi neturėtų apimti pragyvenimo išlaidų, kurioms plačiau panaudojama socialinė stipendija. Nors Neįgaliųjų reikalų departamento tikslinių išmokų panaudojimas nėra įpareigojantis, tačiau jų paskirtis taip pat nurodo į „**specialiųjų poreikių, susijusių su studijomis, tenkinimą**“. Taigi vertinant išmokų panaudojimą pagal formalią paskirtį, studentų pragyvenimo išlaidoms tenkinti skirta socialinė stipendija (260 Eur) (neskaitant bendrų su nustatytu darbingumo lygiu susijusių pašalpų ir išmokų).

2.2.2. Išmokų pakankamumas studijų prieinamumui

Su negalia susijusioms išlaidoms pagal šiuos skirtos dvi tikslinės išmokos: Tikslinė išmoka specialiesiems poreikiams tenkinti (Neįgaliųjų reikalų departamento) ir Tikslinė išmoka neįgaliesiems (Valstybinio studijų fondo), kartu sudarančios 250,48 Eur. Nustatyti, ar šių lėšų pakanka **paslaugų, reikiamų studijų prieinamumui užtikrinti** išlaidoms (transporto, asmeninio asistento, konspektavimo, gestų vertimo paslauga ar kt.), yra sudėtinga, nes paslaugų poreikis labai priklauso nuo negalios pobūdžio. Transporto paslaugos aktualiausios regos, taip pat judėjimo negalia turintiems asmenims. Transporto kaštai gali priklausyti ir nuo studento gyvenamosios vietos. Pvz., naudojantis pavėžėjimo paslauga, kurios vienkartinė kaina siektų apytiksliai 6 Eur, per mėnesį galėtų siekti 240 Eur (5 dienas per savaitę po dvi keliones).

Gestų vertimo paslaugas studentams su klausos negalia dengia valstybė, todėl iš tikslinių išmokų studentams jų dengti dažniausiai nereikia (nebent reikia papildomos paslaugos, užsakomos privačiai). Konspektavimo paslaugų, reikalingų kurtiesiems studentams⁹⁸, šiuo metu Lietuvoje prieinamų nėra. Laikant, kad tokia paslauga hipotetiškai kainuotų 40 Eur už paskaitą (tiek pat

(pvz., vakarais, ne darbo valandomis po 19 val., kartais nėra prieinamų vertėjų), todėl studentai kartais jas užsakinėja papildomai (privačiai). Todėl į šį sąrašą šios išlaidos įtrauktos

⁹⁵ Ne visos kompensacinės technikos priemonės, reikiamos studentams su negalia, yra kompensuojamos valstybės per Techninės pagalbos neįgaliesiems centrą prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, pagal Neįgaliųjų aprūpinimo techninės pagalbos priemonėmis ir šių priemonių įsigijimo išlaidų kompensavimo tvarkos aprašą. Kai kurios techninės pagalbos priemonės yra itin individualios ir priklauso nuo studijų specifikos, todėl nėra įtrauktos į kompensuojamų įrenginių katalogus (pvz., klausos negalią turintiems žmonėms pritaikytas stetoskopas).

⁹⁶ Kitos išmokos ir pašalpos, skiriamos asmenims su negalia nepaisant to, ar jie studijuoja, šioje analizėje nėra įtrauktos, nes tirama finansinė parama, skiriama studentams, su studijomis susijusioms išlaidoms

⁹⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybė, “Dėl 2021 metais taikomo minimaliojo darbo užmokesčio”, 2020 m. spalio 14 d. nutarimas Nr. 1114, TAR, 2020-10-15, Nr. 21462 <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/b5aa4aa00ec311ebb74de75171d26d52>>

⁹⁸ Konspektavimo paslaugų studentams su klausos negalia reikia, nes dėl negalios jie negali vienu metu klausytis paskaitos ir užsirašinėti, kaip kad negalios neturintys asmenys. Todėl tam, kad būtų užtikrintas kokybiškas studijų procesas, svarbu užtikrinti galimybę gauti paskaitų konspektus. Kitose Vakarų šalyse, kur studijų prieinamumas asmenims su negalia labiau išplėtotas, šias paslaugas teikia profesionalai arba bendrakursiai, kuriems už darbą atlyginama. Lietuvoje kol kas tokių paslaugų nėra. Konspektavimo poreikis išryškėjo ir tyrimo metu, atliekant interviu su klausos negalią turinčiais studentais (Žr. pvz. 3.2.4 dalyje). Studentų bendrakursių konspektus ne visada įmanoma gauti, be to, jie būna nepakankamos kokybės. Dėstytojai savo asmeniniais konspektais dalintis dažniausiai nėra linkę arba tokių net neturi (paskaitos įprastai vedamos žodžiu).

kainuoja gestų kalbos vertėjo paslauga užsisakant ją privačiai⁹⁹), kurių per savaitę būtų 6 (paskaitų skaičius priklauso nuo studijų programos), išlaidos vien konspektavimui **per mėnesį** siektų 960 Eur, taigi beveik dvigubai daugiau, nei sudaro tikslinės išmokos. Net jei būtų įmanoma nusisamdyti konspektuotoją už dvigubai pigesnę kainą (20 Eur), per mėnesį ji siektų 480 Eur. Taigi studijų prieinamumui užtikrinti būtinųjų paslaugų kaštai varijuoja priklausomai nuo paslaugos pobūdžio, negalios tipo ir valstybės kompensavimo (padengiamos dalies). Jei paslauga plačiai prieinama, jos kaštai gali būti pakankamai nedideli ir jiems padengti tikslinių išmokų turėtų pakakti (pavyzdžiui, transporto paslauga). Tačiau nekonkurencingos paslaugos, kurių pasiūla nėra didelė ir kurių kainos valstybė nepadengia, gali kainuoti daugiau ir žymiai viršyti tikslinių išmokų dydį.

Dar viena su negalia susijusių kaštų grupė – kompensacinės technikos priemonės. Studentams su negalia kompensacinės technikos priemonių gali reikėti priklausomai nuo negalios pobūdžio ir individualių poreikių bei studijų specifikos. Jų kaina gali varijuoti nuo kelių šimtų eurų iki kelių tūkstančių¹⁰⁰. Pavyzdžiui, ekrano skaitymo kompiuterinės įrangos „Jaws“ licencija kainuoja apie 1000 JAV dolerių (vėliau iš dalies valstybės kompensuojama, šiuo metu su priemoka apie 181 Eur)¹⁰¹, o klausos negalią turintiems žmonėms pritaikytas stetoskopas – nuo 500-600 JAV dolerių¹⁰². Jei reikiama technikos priemonė yra brangesnė, studentams gali tekti kaupti išmokas keletą mėnesių ir daugiau. Pastebėtina, kad tai gali sudaryti nepatogumų, nes įrangos įsigijimas užtruktų, vadinasi, reikiama pagalba nebūtų suteikta laiku, todėl galimai nukentėtų studijų rezultatai ir kokybė. Be to, jei studentui be kompensacinės technikos kyla poreikis ir tam tikroms paslaugoms, išmokų gali ir neužtekti. Taigi, nors skiriamų tikslinių išmokų studentams bendra suma nemaža, tačiau šių išmokų skyrimo tvarkoje pasigendama lankstumo ir prisitaikymo prie individualių poreikių.

2.2.3. Išmokų pakankamumas studijų kainai

Tikslinių išmokų studijų išlaidoms iš dalies kompensuoti paskirtis nėra visiškai aiški, nes nors jos skiriamos tik valstybės nefinansuojamose vietose studijuojantiems, tačiau jų dydis neatitinka studijų kainos dydžių. 2020 m. patvirtintos norminės studijų (nuolatinės studijų formos) kainos universitetuose varijuoja nuo 1669 iki 15234 Eur (Žr. 2 lentelę), o kolegijose – nuo 1505 iki 6123 Eur (Žr. 3 lentelę). Taigi net mažiausią norminę kainą turinčioje universiteto studijų programoje studijuojančiam studentui šios išmokos padengtų vos mažiau nei 15 proc. studijų kainos (mažiausią norminę kainą turinčioje kolegijos programoje – 16 proc.). „Brangiausių“ studijų programų studentams šios išmokos gali nesudaryti nė 2 proc. kainos.

Svarbu pabrėžti, kad realios studijų kainos gali būti didesnės, nei norminė studijų kaina, nes yra nustatomos pačios aukštosios mokyklos. Taigi šios išmokos padengia tik nedidelę dalį studijų kainos. Tai paaiškina šių išmokų įtvirtinimo kontekstas – 2006 m., kai pradėtos teikti minėtos išmokos studentams su negalia, dalis studentų mokėdavo dalinę studijų kainą, kurios dydis buvo 4 BSI (dabar būtų 156 Eur). Tokiu atveju 3,2 BSI dydžio išmoka padengdavo didžiąją dalį studijų įmokos. Verta pastebėti, kad šios išmokos pagal savo paskirtį (nors ji nėra konkrečiai aprašyta, tik numanoma) nėra suderintos su atleidimo nuo paskolų grąžinimo tvarka ir iš dalies ją dubliuoja. Jeigu studentams, mokantiems už studijas, skiriama ši išmoka, darant prielaidą, kad ji skirta iš dalies padengti studijų kainą, šių studentų atleidimas nuo paskolos studijų kainai padengti grąžinimo jų paskirtį dubliuoja.

⁹⁹ Autorių pokalbis su asmeniu, turinčiu klausos negalią

¹⁰⁰ Už standartines priemones (pvz., ekrano skaitymo įrangą) vėliau galima susigrąžinti dalį sumokėtos kainos, tačiau už specifinę įrangą, kurios įsigijimo kompensavimas nėra numatytas Neįgalųjų aprūpinimo techninės pagalbos priemonėmis ir šių priemonių įsigijimo išlaidų kompensavimo tvarkos apraše, gali nepavykti gauti kompensacijos.

¹⁰¹ Verslo ir neįgalųjų vystymo grupė, Kompensuojamos kompiuterinės programos [Žiūrėta 2020-12-05] <<http://vnggrupe.lt/>>; Freedom Scientific, JAWS®, [Žiūrėta 2020-12-05] <<https://www.freedomscientific.com/products/software/jaws/>>

¹⁰² Medical device depot, Thinklabs One Digital Stethoscope, [Žiūrėta 2021-01-07] <<https://www.medicaldevicedepot.com/Thinklabs-One-Digital-Stethoscope-p/th-tl1001.htm>>; Diglo, 3M Littmann Amplified Electronic Stethoscope Model 3200 with Bluetooth, [Žiūrėta 2021-01-08] <<https://www.diglo.com/3m-littmann-amplified-electronic-stethoscope-model-3200-with-bluetooth;sku=RM-LS3200;s=125;p=RM-LS3200>>

Dar daugiau, nėra tiksliai aprašyta, kaip tokiu atveju, kai studentas studijų kainą dengia iš valstybės remiamos paskolos, šios išmokos yra išmokamos. Daroma prielaida, kad tokiu atveju išmoka išmokama studentui bendra tvarka.

Studijų krypties grupės Nr. ¹⁰³	I pakopa		II pakopa		III pakopa	
	Norminė studijų kaina (Eur)	Tikslinės išmokos iš dalies kompensuoti sudaroma dalis (proc.)	Norminė studijų kaina (Eur)	Tikslinės išmokos iš dalies kompensuoti sudaroma dalis (proc.)	Norminė studijų kaina (Eur)	Tikslinės išmokos iš dalies kompensuoti sudaroma dalis (proc.)
1 ¹⁰⁴	1669	14,96	2952	8,46	10646	2,34
2 ¹⁰⁵	2037	12,25	3320	7,52	10646	2,34
3 ¹⁰⁶	2474	10,09	3757	6,64	10646	2,34
4 ¹⁰⁷	2951	8,46	4234	5,9	10646	2,34
5 ¹⁰⁸	3523	7,08	4806	5,19	10646	2,34
6 ¹⁰⁹	4273	5,84	5556	4,49	10646	2,34
7 ¹¹⁰	6973	3,58	8256	3,02	10646	2,34
8 ¹¹¹	15234	1,64	16517	1,51	10646	2,34

2 lentelė. *Universitetinių studijų nuolatinės studijų formos studijų krypties grupių norminės studijų kainos (studentams, į aukštąsias mokyklas priimamiems 2020 metais). Parengta autorių pagal Švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymą¹¹²*

¹⁰³ Pilnas studijų krypties sąrašas pateikiamas išnašose

¹⁰⁴ Istorijos, filosofijos, teologijos, paveldo studijų, religijos studijų, kultūros studijų, menotyros, ekonomikos, politikos mokslų, sociologijos, socialinio darbo, antropologijos, visuomeninės geografijos, informacijos paslaugų, komunikacijos, leidybos, žurnalistikos studijų kryptys, teisės, verslo ir viešosios vadybos studijų krypties grupės

¹⁰⁵ Matematikos mokslų studijų krypties grupė, reabilitacijos, slaugos ir akušerijos, laisvalaikio sporto studijų kryptys

¹⁰⁶ Lingvistikos, literatūrologijos, kalbos studijų kryptys

¹⁰⁷ Archeologijos, architektūros, kraštovaizdžio architektūros studijų kryptys, ugdymo mokslų, informatikos mokslų, fizinių mokslų, gyvybės mokslų studijų krypties grupės, burnos priežiūros, visuomenės sveikatos, farmacijos, mitybos, medicinos technologijų studijų kryptys, žemės ūkio mokslų, inžinerijos mokslų (išskyrus pilotų rengimą), technologijų mokslų studijų krypties grupės, psichologijos, klasikinių studijų, filologijos pagal kalbą, vertimo, regiono studijų kryptys

¹⁰⁸ Medicinos studijų kryptis, veterinarijos mokslų studijų krypties grupė

¹⁰⁹ Dailės, dizaino, teatro, kino, šokio, medijų meno, meno objektų restauravimo, pasiekimų sporto, visuomenės saugumo, odontologijos studijų kryptys

¹¹⁰ Muzikos studijų kryptis

¹¹¹ Pilotų rengimo studijos

¹¹² Studentų, priamųjų 2020 metais į aukštąsias mokyklas, norminės universitetinių studijų kainos, “Dėl studentų, priamųjų 2020 metais į aukštąsias mokyklas, norminių studijų kainų patvirtinimo”, Švietimo, mokslo ir sporto ministro 2020 m. sausio 13 d. įsakymas Nr. V-32, TAR, 2020-01-13, Nr. 491 <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/778ea1b035f411ea829bc2bea81c1194>>

Studijų krypčių grupės Nr.	Norminė studijų kaina (Eur)	Tikslinės išmoka studijų išlaidoms iš dalies kompensuoti sudaroma dalis (proc.)
1 ¹¹³	1505	16,58
2 ¹¹⁴	2030	12,3
3 ¹¹⁵	2435	10,25
4 ¹¹⁶	3259	7,66
5 ¹¹⁷	6123	4,08

3 lentelė. *Koleginių studijų nuolatinės studijų formos studijų krypčių grupių norminės studijų kainos (studentams, į aukštąsias mokyklas priimamiems 2020 metais).* Parengta autorių pagal Švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymą¹¹⁸

Apibendrinant finansinės paramos studentams su negalia pakankamumą, studentų su negalia studijų prieinamumui užtikrinti reikiami kaštai gali stipriai varijuoti priklausomai nuo negalios tipo, individualių poreikių bei studijų specifikos, tačiau studentams skiriamos išmokos yra fiksuotos. Išmokų pakankamumą vertinti reikėtų kiekvienu atveju individualiai (nes kaštai priklauso nuo individualių poreikių ir studijų specifikos). Vis dėlto, galima daryti bendrą išvadą, kad tikslinių išmokų studijų prieinamumui skyrimo tvarka nėra pakankamai lanksti, kad atitiktų individualius studentų su negalia poreikius. Studijų prieinamumą šios išmokos gali užtikrinti tiems studentams, kuriems reikiamos paslaugos labiau prieinamos ir sudaro mažiau kaštų (pavyzdžiui, plačiai prieinama taksi ar pavėžėjimo paslauga transportavimo poreikiui užtikrinti). Kitiems studentams, kuriems kyla specifinių paslaugų ar (ir) technikos poreikis, jų gali ir nepakakti.

Bendra išmokų suma, skiriama kas mėnesį studentams, turintiems 45 proc. ar mažesnę darbingumo lygį, tyrimo metu siekia 510,48 Eur. Nors bendrai ji apytiksliai atitinka MMA ir sumos visiškai užtenka pragyvenimui, tačiau ne visos išmokos skirtos būtent šioms išlaidoms. Dvi išmokos pagal jų paskirtį turėtų būti skiriamos studijų prieinamumui (tačiau tik viena iš jų – tikslinė išmoka studijų išlaidoms iš dalies kompensuoti – įpareigoja naudoti būtent šiai paskirčiai, tačiau nėra aišku, kaip (ar) tai kontroliuojama). Be to, studentai su negalia taip pat gauna išmokas dėl nustatyto netekto darbingumo (šalpos neįgalumo pensijas), kurias taip pat gali panaudoti daliai pragyvenimo išlaidų padengti¹¹⁹. Vis dėlto nėra aišku, kuriems tikslams ir kaip studentai su negalia turėtų panaudoti skirtingas išmokas.

¹¹³ Socialinių mokslų, teisės, verslo ir viešosios vadybos studijų krypčių grupės

¹¹⁴ Gyvybės mokslų, sveikatos mokslų (išskyrus medicinos technologijas), žemės ūkio mokslų, fizinių mokslų, inžinerijos mokslų, informatikos mokslų, technologijos mokslų studijų krypčių grupės

¹¹⁵ Medicinos technologijų studijų kryptis, veterinarijos mokslų, ugdymo mokslų, humanitarinių mokslų studijų krypčių grupės

¹¹⁶ Teatro, kino, šokio, medijų meno, dailės, dizaino, meno objektų restauravimo, visuomenės saugumo studijų kryptys

¹¹⁷ Muzikos studijų kryptis

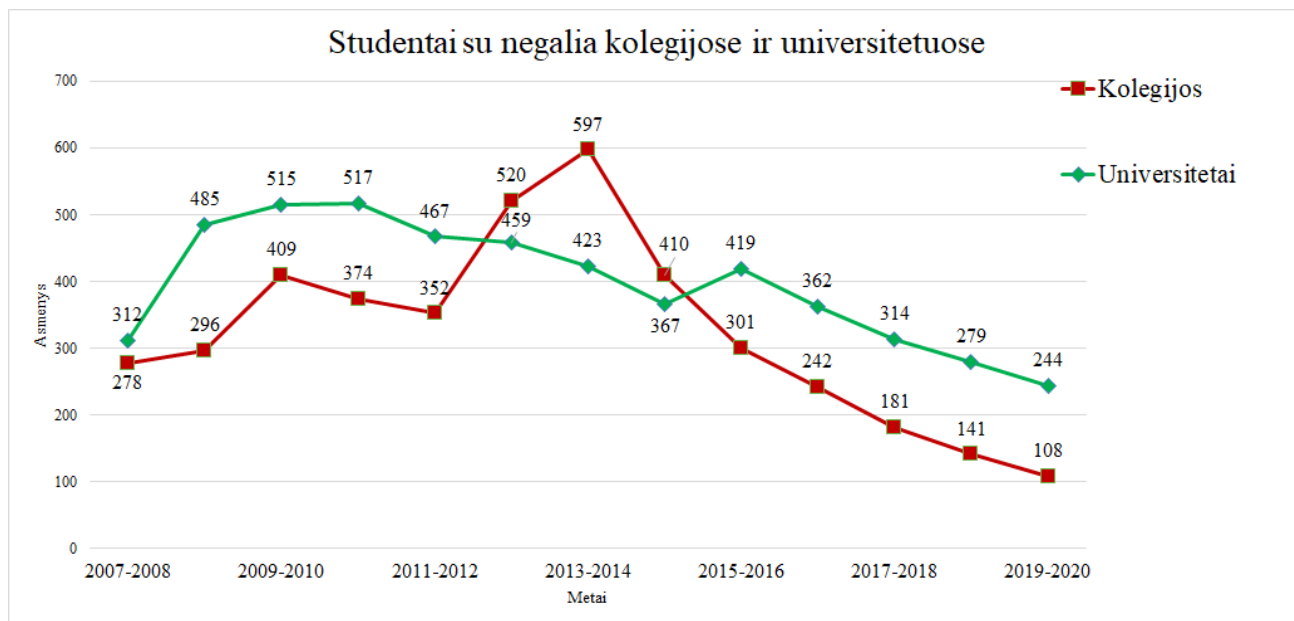
¹¹⁸ Studentų, priimamų 2020 metais į aukštąsias mokyklas, norminės universitetinių studijų kainos

¹¹⁹ Šio tyrimo metu šios išmokos nebuvo įskaičiuotos prie studentų gaunamos finansinės paramos, tačiau svarbu turėti omenyje, kad studentai su negalia turi dar ir papildomų lėšų pragyvenimui.

Kalbant apie studijų kainos kaštų padengimą, finansinės paramos sistema nėra subalansuota. Viena išmoka yra skirta studijų kainai iš dalies padengti, bet po 2009 m. įgyvendintos aukštojo mokslo reformos jos dydis tapo tam per mažas. Vertinant normines studijų kainas, ši išmoka sudaro nedidelę jų dalį (nuo 1,61 iki 16,58 proc.). Be to, faktinė studijų kaina studentui gali būti ir didesnė už norminę studijų kainą. Negana to, studentams su negalia yra galimybė pasiimti paskolą ir prašyti jos negražinti, tačiau ši galimybė nėra susieta su pastarosios išmokos mokėjimo tvarka. Taigi nors yra būdų, kaip valstybė studentams su negalia gali padengti studijų kainą ar bent jos dalį, šios tvarkos reglamentavimas dviprasmiškas.

2.3. Studentų su negalia dalyvavimo aukštajame moksle rodikliai

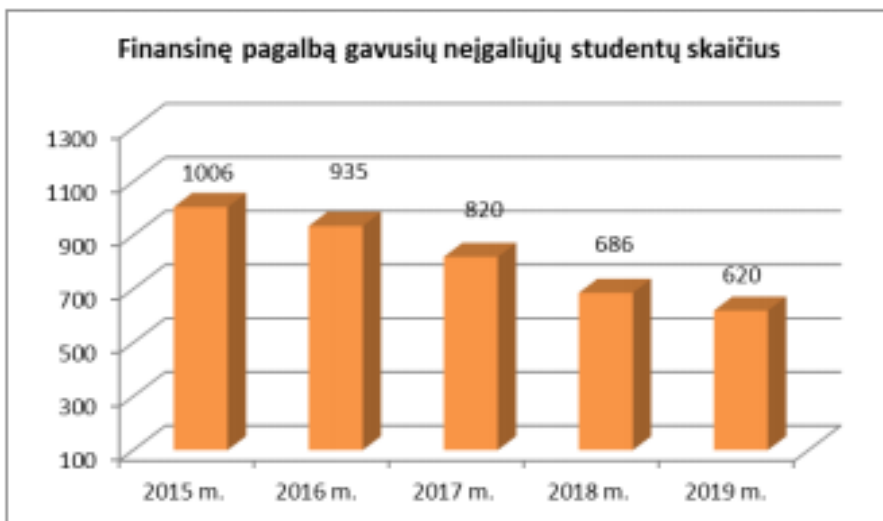
Oficialioji statistika jau keletą metų rodo nerimą keliančią tendenciją, kad studentų su negalia mažėja (Žr. 1 paveikslėlį). Neįgaliųjų reikalų departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis šis skaičius didesnis, tačiau tendencija išlieka – nuo 2015 m. iki 2019 m. studentų sumažėjo nuo 1006 iki 620 (Žr. 2 paveikslėlį)¹²⁰. Ši tendencija, deja, nėra išsami, nes apima dažniausiai vien tuos studentus, kurie gauna finansinę paramą, t.y. turi nustatytą 45 proc. ar mažesnę darbingumo lygį. Apie studentus, turinčius aukštesnį darbingumo lygį aukštosios mokyklos duomenis renka retai. Tai susiję ir su tuo, kad tokių duomenų šiems asmenims pateikti nėra prasmės, nes į finansinę paramą jie nepretenduoja¹²¹. Todėl studentų su negalia dalyvavimo statistika šiame skyriuje apžvelgiama remiantis ne tik oficialiais gyventojų statistikos duomenimis, bet ir kitais aktualiais tyrimais.

1 paveikslėlis. Studentai su negalia kolegijose ir universitetuose. Statistikos departamento duomenys, sud. autorių

¹²⁰ Nėra aišku, kodėl studentų su negalia statistika skiriasi, tačiau vertėtų išsiaiškinti priežastį ir suvienodinti oficialiai skelbiamą statistiką ir (arba) patikslinti duomenis.

¹²¹ Ne visos aukštosios mokyklos turi darbuotojus, atsakingus už studentų su negalia reikalus, išskyrus finansinės paramos administravimą, todėl galima daryti prielaidą, ką patvirtino ir kokybinio tyrimo rezultatai, kad studentams su negalia dėl jiems kylančių poreikių nėra į ką kreiptis studijų metu.

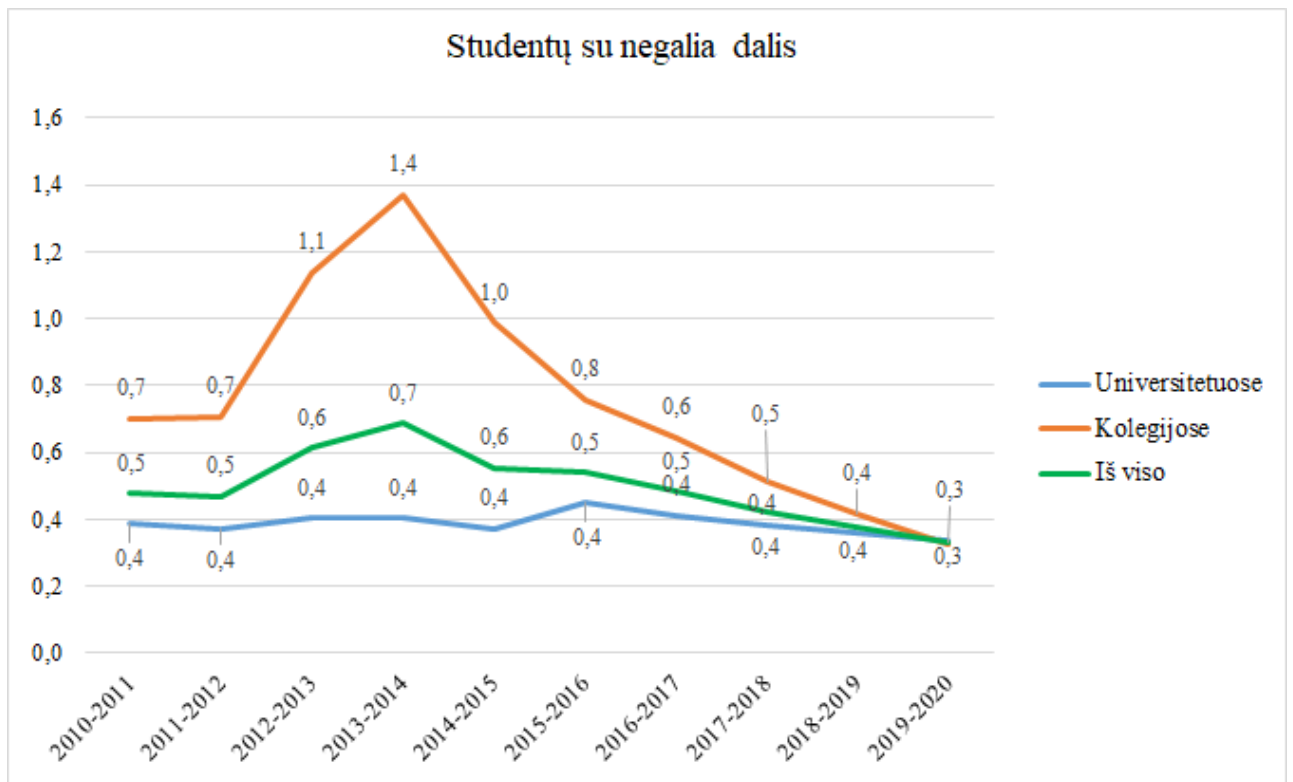

2 paveikslėlis. *Finansinę pagalbą gavusių neįgaliųjų studentų skaičius.* Neįgaliųjų reikalų departamento duomenys ir vizualizacija, iškarpa iš 2019 metų veiklos ataskaitos¹²²

Studentų su negalia, oficialiojoje statistikoje mažėja ne tik skaitine prasme, bet ir proporciškai nuo visų studentų – per 6 metus nuo 0,7 proc. jų dalis nukrito iki 0,3 proc. (Žr. 3 paveikslėlį). Duomenų analizė parodė, kad studentų su negalia dalis mažėjo ir universitetuose, tačiau šis pokytis ypač ryškus būtent **kolegijose**: ten studentų su negalia dalis sumažėjo net **1,1 procentinių punktų – nuo 1,4 proc. iki 0,3 proc.** Be to, reikia atkreipti dėmesį, kad, kaip jau aptarta, tai parodo, kad mažėja studentų, turinčių sunkią ir vidutinę negalią (nustatytą 45 proc. ir mažesnę darbingumo lygį), tačiau nieko nepasako apie bendrą studentų su negalia skaičiaus dinamiką. Vadinasi, ši tendencija gali būti susijusi ne tiek su negalia *per se*, kiek su negalios sunkumu (lygiu) ir studijų prieinamumu. Vienaip ar kitaip, šis studentų su negalia skaičius buvo ir išlieka labai mažas ir nėra proporcingas asmenų su negalia daliai bendroje populiacijoje (naujausiais 2020-2019 m. duomenimis, žmonės su negalia sudaro 8,4 proc. Lietuvos gyventojų¹²³) ir tai, remiantis aptartomis Bolonijos proceso socialinės dimensijos prielaidomis, galimai indikuoja aukštojo mokslo sistemos prieinamumo trūkumą.

¹²² Neįgaliųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Neįgaliųjų reikalų departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2019 metų veiklos ataskaita < http://www.ndt.lt/wp-content/uploads/2019_Veiklos-ataskaita-pagal-priemones-1.pdf>

¹²³ Apskaičiuota autorių, remiantis LR Statistikos departamento ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis

3 paveikslėlis. Studentų su negalia dalis kolegijose ir universitetuose, lyginant su visais studentais. Statistikos departamento duomenys, sud. autorių

EUROSTUDENT tyrimas parodė, kad studentai, turintys sutrikimų, **kurie juos riboja studijų metu**, 2018 m. sudarė 5 proc. visos studentų populiacijos. Šio statistškai reprezentatyvaus tyrimo (atlikto reprezentatyvių apklausų būdu) rezultatai taip pat parodė, kad, lyginant su 2015 m. duomenimis, šis rodiklis sumažėjo 2 procentiniais punktais (nuo 7 proc.)¹²⁴. Šis procentas galimai tiksliau atspindi realų studentų su negalia skaičių Lietuvoje, nes orientuojasi į tai, kaip sutrikimas riboja asmenis studijų metu, orientuojantis į jų poreikius ir kylančias kliūtis, o ne darbingumo lygį (todėl apima įvairaus darbingumo lygio asmenis). Nors šis procentas taip pat per keletą metų sumažėjo 2 procentiniais punktais, tačiau nėra toks drastiškas, kaip oficialiojoje statistikoje. Todėl galima daryti prielaidą, kad studentų su negalia skaičiaus mažėjimas sietinas su studijų prieinamumo trūkumu ir tai labiausiai neigiamai paveikia studentus su sunkesne negalia, kurie turi daugiau individualių poreikių ir yra labiau ribojami studijų metu.

STRATA Lietuvos studijų būklės 2020 m. apžvalgoje analizuotas studijų prieinamumo negalią turintiems asmenims pjūvis. Rezultatai parodė, kad bendrai brandos atestato dažniau neįgyja žemesnių pajamų, negalią turintys vyriškosios lyties moksleiviai¹²⁵. Be to, duomenų analizė parodė, jog negalią turintys asmenys į aukštąsias mokyklas (į)stoja rečiau¹²⁶. Skaičiuojant nuo 2013–2017 m. atitinkamai kategorijai priklausiusių dešimtokų skaičiaus, į aukštąjį mokslą įstojusių asmenų su negalia atotrūkis, lyginant su negalios neturinčiais, 2019 m. siekė 4 kartus¹²⁷.

Lietuvos studentų sąjunga 2020 m. atliko kiekybinį studentų su negalia tyrimą, kurio metu buvo apklausti 139 bakalauro, magistro bei vientisųjų studijų studentai, nurodę, kad turi negalią. Tyrimo rezultatai parodė, kad tik trečdaliui (34 proc.) studentų su negalia, negalia **neturėjo jokios įtakos** studijų programos ar aukštosios mokyklos pasirinkimui. Teigiamai į šį klausimą atsakė 25 proc.

¹²⁴ Vaida Šaukeckienė, STRATA, “Kaip aukštosiose mokyklose jaučiasi sveikatos sutrikimų turintys studentai?” EUROSTUDENT tyrimo rezultatai, pristatymas, 2019 m. lapkričio mėn. 7 d., 8.

¹²⁵ STRATA, *Lietuvos studijų būklės apžvalga*, rugsėjis, 2020 m., 22. <<https://strata.gov.lt/images/tyrimai/2020-metai/svietimo-politika/20200901-Lietuvos-studiju-bukle.pdf> >

¹²⁶ Tyrime naudojami duomenys lyginant specialiųjų ugdymosi poreikių

¹²⁷ STRATA, *Lietuvos studijų būklės apžvalga*, rugsėjis, 2020 m., 25.

apklaustųjų, 15 proc. atsakė „greičiau taip“¹²⁸. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad studentai su negalia yra labiau linkę kreiptis pagalbos į aukštųjų mokyklų administraciją (lyginant su visais studentais)¹²⁹. Nerimą kelia tai, jog, net **58 proc. apklaustųjų nurodė patiriantys sunkumų dėl mokymosi krūvio** (lyginant su 35 proc. tarp visų studentų). Nors poreikį naudotis lankstesnėmis studijų formomis išreiškė 44 proc. apklaustųjų, tačiau tik 30 proc. apklaustųjų atsakė, kad turėjo atsiskaitymų, kurie buvo pritaikyti¹³⁰.

Studijų pritaikymo forma, apklaustųjų dažniausiai įvardinta kaip reikiama (ir dažniausiai suteikiama) – ilgesnė atsiskaitymų trukmė, kurią įvardino net 55 proc. apklaustųjų. Kitos įvardintos reikiamos pagalbos priemonės apima asistento (-ės) (21 proc.), konspektuotojo, skaitovo paslaugas, specialių priemonių (pavyzdžiui, kompiuterio) naudojimą (17 proc.), nuotolinį mokymąsi, aplinkos prieinamumą (21 proc.), atsiskaitymų formos pritaikymą (pavyzdžiui, žodžiu ar raštu), papildomą akademinę/organizacinę pagalbą ir kt.¹³¹ Atliktas tyrimas taip pat vertino studentų finansinę padėtį. Nepaisant to, kad daugelis apklaustųjų nurodė gaunantys finansinę paramą, tačiau dalies studentų finansinė padėtis vis dėlto buvo prasta: net 38 proc. apklaustųjų negalėtų padengti nenumatytų studijų išlaidų iki 100 Eur¹³².

2016-2018 m. EUROSTUDENT tyrimas, tiriantis socialinę dimensiją Europos aukštojo mokslo erdvėje, parodė, kad Lietuvoje net 25,14 proc. studentų nurodė turintys sutrikimų¹³³. Iš šių studentų daugiausiai, 9,47 proc. dalis nurodė turintys sensorinę negalią, 2,60 proc. studentų nurodė, kad turi psichikos sutrikimų ir tik 1,02 proc. studentų turėjo judėjimo negalią¹³⁴. 59 proc. šių studentų nurodė, kad sutrikimai jų studijų metu neriboja, o 19 proc. – kad riboja. 22 proc. studentų iš šių paramos studijų metu nepakanka, dar 22 proc. studentų – pakanka (47 proc. atsakė, kad jiems papildomos paramos nereikia)¹³⁵.

EUROSTUDENT tyrimo rezultatai taip pat parodė, kad studentai su negalia prasčiau vertina savo šeimos finansinę padėtį ir yra labiau finansiškai pažeidžiami, tačiau dažniau yra finansiškai priklausomi nuo šeimos paramos¹³⁶. Tai dar kartą parodo, kad studentų su negalia finansinė padėtis kelia nerimą ir galimai indikuoja finansinės paramos nepakankamumą. Kita vertus, nėra aišku, kokia dalis iš šių studentų pretenduoja į finansinę paramą, nes tai, kad yra priklausomi nuo socialinės paramos, įvardino tik 3 proc. sutrikimų turinčių studentų. Taigi gali būti, kad didžioji dalis šiame tyrime apklaustų studentų, turinčių sutrikimų, finansinės paramos negauna, nes neatitinka 45 proc. ar mažesnio darbingumo lygio kriterijaus.

Galiausiai, EUROSTUDENT tyrimas atskleidė, kad žymiai didesnė studentų, turinčių sutrikimų, dalis, palyginti su jų neturinčiais studentais, dvejoja dėl savo pasirinkimo studijuoti aukštojoje mokykloje. Negana to, net 24 proc. dažnai pagalvoja, kad aukštasis mokslas ne jam¹³⁷.

¹²⁸ Lietuvos studentų sąjunga, “Studentai su negalia”, 2020, 3. <<http://www.lss.lt/wp-content/uploads/2020/12/Studentu-su-negalia-tyrimas-2020-m..pdf>>

¹²⁹ Lietuvos studentų sąjunga, “Studentai su negalia – labiau patenkinti studijų programa, tačiau dažniau kenčia sunkumus dėl mokymosi krūvio” lapkričio 17 d., 2020 m. [Žiūrėta 2020-12-06] <<http://www.lss.lt/studentai-su-negalia-labiau-patenkinti-studiju-programa-taciau-dazniau-kencia-sunkumus-del-mokymosi-kruvio/>>

¹³⁰ Lietuvos studentų sąjunga, “Studentai su negalia”, 6.

¹³¹ Ten pat, 4-5.

¹³² Lietuvos studentų sąjunga, “Studentai su negalia – labiau patenkinti studijų programa, tačiau dažniau kenčia sunkumus dėl mokymosi krūvio”.

¹³³ Tyrime naudojama plati sąvoka (angl. *impairment*), apimanti fizinius lėtinius sutrikimus, sveikatos sutrikimus, funkcinis ribotumus, psichikos sveikatos sutrikimus, sensorinius (regos ir klausos) sutrikimus, mokymosi sutrikimus ir judėjimo negalią: DZHW, Social and Economic Conditions of Student Life in Europe. Eurostudent VI 2016-2018 | Synopsis of Indicators, Bielefeld, 2018, 15. <https://www.eurostudent.eu/download_files/documents/EUROSTUDENT_VI_Synopsis_of_Indicators.pdf>

¹³⁴ Vaida Šaukeckienė, STRATA, “Kaip aukštosiose mokyklose jaučiasi sveikatos sutrikimų turintys studentai?” EUROSTUDENT tyrimo rezultatai, pristatymas, 2019 m. lapkričio mėn. 7 d., 6.

¹³⁵ Ten pat, 7.

¹³⁶ Ten pat, 11.

¹³⁷ Ten pat, 17.

Taip pat studentai su negalia, kaip atskleidė ir Lietuvos studentų sąjungos tyrimas, dažniau patiria sunkumų dėl mokymosi krūvio bei **ženkliai dažniau patiria psichologinių sunkumų**¹³⁸.

MOSTA¹³⁹ (dab. STRATA) 2014 m. Studijų būklės apžvalgoje išsamiai, pagal skirtingus pjūvius analizuota socialinė aukštojo mokslo dimensija. Siekiant išsiaiškinti studijų prieinamumo problematiką negalią turintiems asmenims, atliktas kokybinis tyrimas (nors tuo metu studentų su negalia skaičius tendencingai augo). Atlikti ir išanalizuoti individualūs interviu su trimis negalią turinčių asmenų grupėmis: moksleiviais (N=11) studentais (N=16) ir absolventais (N=6). Tyrimo rezultatai apie studijų prieinamumą asmenims su negalia parodė, kad priėmimo į aukštąsias mokyklas etapas vertintas teigiamai, „be trukdžių“, o apklaustųjų studijų pasirinkimą lėmė pirmiausiai aukštosios mokyklos prieinamumas. Išskiriami trys pagrindiniai aspektai: infrastruktūros prieinamumas, galimybė studijuoti nuotoliniu būdu ir iššestinių studijų galimybė¹⁴⁰.

Taip pat šio tyrimo rezultatuose aptartas finansinės paramos vertinimas: ji vertinama teigiamai, o informantai teigė ją panaudojantys reikiamai įrangai įsigyti, studijų kainai padengti. Tyrime išryškėjo informacijos apie finansinę paramą trūkumas – kai kurie informantai apie ją sužinodavo tik vėliau studijų metu. Taip pat labai svarbūs studijų prieinamumui aspektai išskirti šie: studijų sąlygų pritaikymas, miesto infrastruktūros prieinamumas, santykiai su dėstytojais. Taip pat tyrimo dalyviai išsakė už negalios reikalus atsakingo asmens aukštojoje mokykloje svarbą, kuris yra „būtinasis ir svarbus“, tačiau pažymėta, kad ne visos aukštosios mokyklos tokius darbuotojus turėjo¹⁴¹.

Apibendrinant, ankstesni tyrimai parodė, kad Lietuvoje studentai su negalia studijų metu susiduria su šiomis pagrindinėmis kliūtimis: didelis ir (ar) nesubalansuotas mokymosi krūvis ir pagalbos trūkumas, psichologiniai sunkumai, taip pat prasta finansinė padėtis ir žemas aspiracijų lygis, pasitikėjimas savo gebėjimais. Taip pat tyrimai parodo, kad asmenų su negalia galimybei studijuoti didelę neigiamą įtaką daro nepakankamas aukštųjų mokyklų fizinis prieinamumas ir studijų formų lankstumo trūkumas. Taip pat studentams su negalia svarbu, kad aukštosiose mokyklose būtų už negalios klausimus atsakingas asmuo ir (arba) nustatytos aiškios studijų pritaikymo tvarkos.

Esamos situacijos analizė parodė, kad Lietuvoje vis dar trūksta išsamių kiekybinių duomenų apie mokinių su negalia sprendimą (ne)studijuoti. Taip pat trūksta duomenų apie studentus su negalia, kurie negauna finansinės paramos (turi didesnę nei 45 proc. darbingumo lygį). Tai susiję su pagalbos studentams su negalia trūkumu aukštosiose mokyklose. Šie studentai galimai neturi kam ir dėl kokių priežasčių studijų metu atskleisti savo negalią ir poreikius, kadangi nesitiki sulaukti pagalbos. Toliau, analizuojant kokybinio tyrimo rezultatus, bus siekiama įvertinti, kokią įtaką šie aspektai darė tyrimo dalyvių sprendimui studijuoti ir studijų sėkmei.

¹³⁸ Ten pat, 23.

¹³⁹ Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras, dabar STRATA

¹⁴⁰ MOSTA, *Lietuvos studijų būklės apžvalga*, Vilnius, 2014, 147.

¹⁴¹ Ten pat, 147-152.

3. KOKYBINIS TYRIMAS

3.1. Kokybinio tyrimo metodologija

Tyrimui atlikti buvo pasirinkta kokybinio tyrimo metodologija, siekiant išnagrinėti studentų su negalia skaičiaus mažėjimo aukštosiose mokyklose giluminės priežastis. Šiam tikslui pasiekti buvo pasitelktas interviu metodas, naudojant pusiau struktūruotą klausimyną. Pradžioje tyrėjos ketino derinti interviu, kartu su fokus grupės metodu, tačiau pradėjus ieškoti respondentų, kalbėtis su jais, labai pasijautė COVID-19 pandemijos padariniai: žmonės yra pavargę nuo kompiuterinių technologijų, vaizdo pokalbių ir susitikimų.

Ieškant studentų su negalia kontaktų, kvietimai dalyvauti buvo išsiuntinėti į skirtingas Lietuvos aukštąsias mokyklas. Ieškant moksleivių su negalia arba jau įgijusių vidurinį išsilavinimą, buvo ieškoma per skirtingas Lietuvos specialiąsias mokyklas, bendrojo lavinimo mokyklas, kurios žinomos, kaip priimančios ir kviečiančios mokytis ir moksleivius su negalia. Taip pat, ieškant abiejų respondentų grupių, buvo naudojamas sniego gniūžtės metodas. Šis metodas ypač buvo aktualus ir padėjo ieškoti moksleivių su negalia bei jau įgijusių vidurinį išsilavinimą. Atliekant respondentų atranką, buvo atsižvelgiama į reprezentatyvumą pagal regionus, skirtingas aukštąsias mokyklas (universitetines ir neuniversitetines), skirtingus negalios tipus bei lyties aspektus.

Tyrimo metu iš viso buvo atlikta 40 pusiau struktūruotų interviu. Gavus informantų sutikimus, interviu buvo įrašinėjami ir vėliau transkribuoti. Dalis interviu buvo atlikti telefonu, naudojant specialią skambučių įrašymo programėlę. Tokį interviu atlikimo būdą tyrėjos laiko sėkme, nes ne visi studentai ar moksleiviai turi patirties dalyvauti tyrimuose ir kalbėtis su nepažįstamais asmenimis, todėl paprastas skambutis buvo paprastesnis organizavimo ir malonesnis bendravimo būdas, taip pat, ir išlaikantis daugiau anonimiškumo. Pirmiausia pasiūlius kalbėtis vaizdo skambučių neretas asmuo atsisakydavo tai daryti, tačiau pasakius galimybę pasikalbėti telefonu sutikdavo. Vaizdo skambučiai, naudojant „Zoom“ programą, buvo organizuojami tais atvejais, kai respondentai sutikdavo kalbėtis gyvai ar dėl negalios apribojimų (su klausos negalia turinčiais asmenimis) į pagalbą buvo pasitelkti lietuvių gestų kalbos vertėjai. Interviu trukmė buvo nuo 15 iki 45 min. (vidutinė interviu trukmė 30 min.). Keletas respondentų atsakymų buvo pateikti raštu, nes tokį būdą, kaip jiems priimtinesnį, norėjo pasirinkti patys respondentai.

Atliekant tyrimą buvo susidurta su sunkumais – buvo nelengva atrasti moksleivius su negalia, nemaža dalis jų atsisakė duoti interviu. Prašymai pasikalbėti išsiųsti apie 30 studentų ir virš 30 moksleivių arba vidurinį išsilavinimą įgijusių, bet studijų netęsiančių asmenų.

Pagrindiniai pusiau struktūruoto interviu blokai buvo:

1. Priežastys ir aplinkybės, lėmusios apsisprendimą pasirinkti/nepasirinkti studijas aukštojoje mokykloje;
2. Artimosios aplinkos ir mokytojų požiūris į asmens su negalia studijų galimybes;
3. Informuotumas apie teikiamą finansinę paramą studentams su negalia;
4. Patiriamos kliūtys studijų metu bei paslaugos ir studijų pritaikymas aukštosiose mokyklose;
5. Finansinės paramos panaudojimo būdai;
6. Demografiniai duomenys.

Duomenų analizė prasidėjo nuo pirmojo interviu atlikimo. Toks nuoseklus duomenų rinkimas ir analizė leidžia tyrėjams identifikuoti susijusius konceptus, į kuriuos yra gilinamasi toliau, atliekant tolesnius interviu¹⁴². Asmenys su negalia – socialiai jautri ir pažeidžiama grupė, nes visuomenėje jie

¹⁴² Corbin, J., Strauss, A. *Basics of Qualitative Research. Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. California: Sage Publications, 2008

susiduria su stigmatizacija ir diskriminacija¹⁴³. Dėl šios priežasties išlaikomas tyrimo dalyvių anonimiškumas.

Tyrimo dalyvių atranka ir sociodemografinės charakteristikos

Siekiant išlaikyti respondentų anonimiškumą prie konkrečių apklaustųjų nėra nurodoma aukštoji mokykla ši informacija pateikiama atskirai. Šiuo metu studijuojantys studentai su negalia buvo apklausti iš šių aukštųjų mokyklų: Kauno technikos kolegijos (1), Vilniaus universiteto (5), Panevėžio kolegijos (1), Vytauto Didžiojo universiteto (3), Utenos kolegijos (1), Mykolo Romerio universiteto (1), Kauno technologijos universiteto (2), Vilniaus Gedimino technikos universiteto (1), Šiaulių universiteto (1), Socialinių mokslų kolegijos (1), Vilniaus kolegijos (1), Vadybos ir ekonomikos universiteto (ISM) (1). Iš jų 10 turėjo fizinę negalią, 3 – regos negalią, 3 – klausos negalią, 2 – kompleksinę negalią, 1 – somatinę. Iš viso apklausta dešimt studentų vaikinių ir dešimt merginų.

Moksleiviai ir bendrojo ugdymo programas baigę asmenys su negalia buvo iš šių miestų: Vilniaus, Kauno, Rokiškio, Smalininkų, Druskininkų, Kėdainių, Marijampolės, Tauragės, Utenos, Pakruojo. Iš jų 1 turėjo kompleksinę negalią, 1 regos negalią, 9 fizinę ar judėjimo negalią ir 9 klausos negalią. Tarp šių tyrimo dalyvių buvo šeši vaikinai ir keturiolika merginų.

Siekiant aiškiai atskirti studentų ir nestudijuojančiųjų (moksleivių ir jau nebesimokančiųjų mokykloje) patirtis, tyrimo rezultatų analizėje naudotas toks citavimo principas: studijuojantieji vadinami studentais, o nestudijuojantieji – respondentais.

Tyrimo ribotumai

Atliekant tyrimą, buvo išsikeltas tikslas atskleisti negalios tipų įvairovę, atspindint kuo platesnį žmonių su negalia patyrimo spektrą, bet tą padaryti buvo sudėtinga. Kai kurių tipų negalią turintys studentai (moksleiviai) neatitinka nustatytų kriterijų (neturi nustatyto darbingumo lygio arba turi nustatytą aukštesnį), kaip kad, pavyzdžiui, autizmo spektro sutrikimų turintys studentai. Šių studentų darbingumo lygis apskritai ne visada yra nustatytas. Taip pat į tyrimą nebuvo galima įtraukti tų studentų kurių nustatytas darbingumo procentas didesnis nei 45 proc. Tai studentai dažnai turintys nematomas negalias (mokymosi sunkumai, vidaus organų ligos, psichikos sveikatos problemos) Nors šiems studentams studijų metu taip pat kyla iššūkių, tačiau pretenduoti į finansinę paramą jie negali, todėl dažniausiai net neinformuoja administracijos apie turimą negalią. Šie studentai neatsispindi ir bendrojoje statistikoje. Be to, Lietuvos pilietybės neturintys iš užsienio persikėlę studijuoti į Lietuvą asmenys, turintys teorinę teisę gauti finansinę pagalbą, bet neturintys Lietuvoje nustatyto darbingumo lygio, todėl praktiškai jos negaunantys, taip pat nepatenka tarp gaunančių finansinę paramą. Dar kitus kriterijus atitinkančius asmenis itin sudėtinga pasiekti, nes šie gyvena socialinėje atskirtyje ar izoliacijoje. Kuo didesnėje izoliacijoje asmenys gyvena, tuo mažiau gali būti linkę duoti interviu, todėl tyrime galimai labiau linkę dalyvauti labiau į visuomenę įsitraukę asmenys. Šį ribotumą minimizuoti siekta pasitelkiant įvairius informantų paieškos metodus: jų ieškoma sniego gniūžtės metodu (klausiant kitų informantų), taip pat kreipiantis į aukštojo mokslo institucijas, mokyklas ir kitas institucijas, taip pat per nevyriausybinės negalios organizacijas.

3.2. Kokybinio tyrimo rezultatų analizė

Šioje dalyje pristatomi kokybinio tyrimo rezultatai. Pirmojoje dalyje nagrinėjami pagrindiniai veiksniai, darantys įtaką asmenų su negalia sprendimui (ne)siekti aukštojo išsilavinimo. Antrojoje dalyje analizuojami svarbiausi kriterijai, pagal kuriuos tyrimo dalyviai rinkosi studijų programą ar aukštąją mokyklą. Trečiojoje dalyje pristatomos mokinių, turinčių negalią, patirtys mokykloje, kurios galimai turėjo įtakos studijų pasirinkimui arba sprendimui nestudijuoti. Siekiama įvertinti, kokios priemonės padėtų geriau pasiekti moksleivius, gebančius studijuoti, tačiau gyvenančius socialinėje

¹⁴³ Ruškus, J. *Negalės fenomenas*. Šiauliai: ŠU leidykla, 2002; Hughes, B. Wounded/monstrous/object: a critique of the disabled body in the sociological imaginary. *Disability&Society*. 24(4), 2009, 399-410; Watermeyer, B. Claiming loss in disability. *Disability&Society*, 24(1), 2009, 91-102.

atskirtyje ar turinčius žemesnes aspiracijas. Galiausiai, ketvirtojoje dalyje išsamiai išanalizuojamos studijuojančiųjų tyrimo dalyvių patirtys aukštojo mokslo sistemoje. Siekiama įvertinti, kaip studijų prieinamumas ir finansinės pagalbos priemonės paveikia studentų su negalia dalyvavimą aukštojo mokslo sistemoje.

3.2.1. Veiksniai, darantys įtaką asmenų su negalia sprendimui studijuoti

Šioje dalyje bus pristatomi tyrimo metu gauti rezultatai apie veiksnius, darančius įtaką moksleivių apsisprendimui dėl jų tolesnės ateities po mokyklos baigimo. Išskiriamos trys pagrindinės veiksmų grupės. Pirmoji – tai tėvų, artimųjų ir mokytojų požiūris į vaiko galimybes ir jo gebėjimus. Antroji – tai paties moksleivio (arba jau baigusio vidurinę mokyklą asmens) savivertės jausmas/pasitikėjimas savimi bei aspiracijos, motyvacija siekti ateities planų, susijusių su mokymusi. Trečioji – alternatyvūs keliai į aukštąjį mokslą, t.y. stojimo į aukštąsias mokyklas sistemos sudaromos galimybės ir kliūtys įstoti. Galiausiai, aptariamas finansinės paramos, teikiamos aukštojo mokykloje, klausimas, kuris, remiantis tiriamųjų požiūriu ir patirtimi, nėra apsisprendimą studijuoti lemiantis ar darantis įtaką veiksnys.

Tyrimo rezultatai atskleidė, jog didžiulę, o, daugeliu atvejų, ir lemiamą įtaką moksleivių apsisprendimui dėl tolesnio mokymosi galimybių, daro jų **tėvų bei mokytojų požiūris**. Jaunuoliai su negalia, kurie augo šeimoje arba turėjo bent vieną mokytoją, kuri (-s) tikėjo jo ar jos gebėjimais ir galimybėmis, dažnai imdavo projektuoti savo ateities galimybes atitinkamai. Artimos aplinkos ar mokytojų palaikymas ir skatinimas gerai mokytis „dėl savęs“ ir dėl galimybių studijuoti ateityje dažnai tapdavo akstinu siekti aukštojo išsilavinimo:

„Turėjau būti labai dėkinga savo tėvams, kurie atkakliai mane palaikė.“ (Studentė 11)

Įdomu pastebėti, jog tie moksleiviai, kurie jautė palaikymą iš savo artimųjų, sakė, jog jiems buvo „natūralu“, jog toliau tęs mokslus. Vadinasi, parama, gauta iš išorės, tapo pačių moksleivių mąstysenos ir savivokos dalimi:

„Natūralus noras tęsti kažkur mokslus.“ (Studentas 1)

Priešingai, jeigu palaikymo siekti aukštojo išsilavinimo iš tėvų ar mokytojų nebūdavo, moksleivis ar moksleivė nemanė, jog tą gebėtų daryti ir nusprendavo nestoti. Kai kurie studijas aukštojoje mokykloje pradėdavo padarę bent kelerių metų pertrauką po mokyklos baigimo, arba nusprendavo, kad yra tinkami tik profesinio išsilavinimo įgijimui:

„Galbūt ne visą laiką mane tėvai skatino siekti kažkokio rezultato, kad eiti į priekį nesakė, kad viskas bus gerai. Nesakė, kad kažkur esi stipri, kad reikia tas stiprias puses žiūrėti.“ (Studentė 8)

„Nepradėjau studijuoti, nes trūko turbūt, na, mano aplinka tokia, kad nelabai kas manim tikėjo ir palaikė, kad aš galėčiau, todėl neturėjau drąsos studijuoti. Man labai svarbus palaikymas, o savo aplinkoje jo neturėjau, kaip tik girdėjau, kad, va, turi negalią, tai ko tau reikia, ką tu sugebėsi dar.“ (Respondentė 3)

Didelę įtaką moksleivių su negalia ateities projekcijoms daro jų mokytojai. Rezultatai atskleidė, jog svarbiausia yra palaikantis asmuo, netgi nėra būtina, jog palaikytų visi mokytojai. Taip pat pastebėta, jog palaikymo atvejų būdavo tiek bendrojo lavinimo, tiek specialiosiose mokyklose arba gaunant namų mokymą. Tose pačiose mokyklose galima būdavo sulaukti tiek ir paskatinimo bei palaikymo, tiek ir moksleivių su negalia galimybių nuvertinimo. Kaip teigė patys moksleiviai ir studentai, labai svarbu, jog būtų skatinimas iš mokytojų, palaikymas ir tikėjimas jų potencialu, o kartais tam užtenka ir vieno mokytojo:

„Bandyti aiškinti, kad tos tavo galimybės nėra jau tokios žemos ar kažkokios netobulos, kad tu negalėtum varžytis su savo amžiaus žmonėmis be negalios.“ (Studentas 1)

„Tą mokyklą, Aklųjų, kurią baigiau, yra daug kalbama ir dalijamasi gerosiom patirtim: kad tikrai nereikia bijoti, kad tos studijos yra prieinamos, kad toj srity dirbama.“ (Studentas 1)

„Mokytojai labai palaikė ir žinau, kad mokytojai kovoja ir skatina tęsti mokslus ir tos išmokos taip pat padeda studijuoti, matyti kažkokią ateitį.” (Respondentė 17)

Tyrimo metu paaiškėjo, jog visuomenėje vis dar yra paplitę neigiami nusistatymai ir stereotipai, kad asmenys su negalia nėra pajėgūs įgyti aukštąjį išsilavinimą, o jų tolesnis mokymosi pasirinkimas turėtų būti profesinės mokyklos. Tokią patirtį buvo galima išgirsti iš studentų ir moksleivių su negalia:

„Moksleiviai su negalia, jeigu mokosi specialiosiose mokyklose, tai nežinau kodėl taip yra, bet yra tas didelis nuorientavimas ne į aukštąsias mokyklas, bet į profesines, nežinau, kas čia žaidžia: ar mokyklos kažkoks ten bendradarbiavimas, ar tiesiog mokytojai netiki, kad tas moksleivis gabus ir jį tiesiog nukreipia į profesinę mokyklą.” (Studentas 5)

„Dar būna toks požiūris, kad neįgalieji gali pasirinkti ir ką nors lengvesnio.” (Studentas 1)

„Pačių neįgaliųjų motyvavimas, kad įtikinti, kad jie gali, nes iš pažįstamų rato esu girdėjusi, kad dar mokykloje yra nusiteikimas, kad jau studijuoti tai neturėsime jėgų ir, aišku, tada niekur nestoja.” (Studentė 3)

„Informacijos buvo labai mažai, mums daugiausiai pasakodavo apie profesijas ir amatus, ką galėsime daryti, bet apie universitetus ar kolegijas labai mažai – mums profesinės ar amatų. Na, nebent labai gabus kurčiasis, bet šiaip mums visiems – ne. Buvo Litexpo paroda apie studijas, nuvedė ten, bet nebuvo gestų vertėjo, tai mes nieko nesupratome.” (Respondentė 4)

„Pagal tuos atvejus aplink mane, tai daug kas yra neįstoję ar pasirinkę profesinį mokymą ir visa tai dėl to, kad tai atrodo neįmanoma, studijuoti tų didelių (universitetinių) studijų.” (Respondentė 7)

Kitas labai svarbus veiksnys, darantis įtaką dėl ateities planų, **tai paties moksleivio savivertė, aspiracijos ir motyvacija studijuoti**, kuri, didele dalimi, priklauso nuo anksčiau aptartojo tėvų ir mokytojų požiūrio į jų gebėjimus ir galimybes. Tačiau būna ir išimčių, kai net šeimai ar mokytojams neturint didelio tikėjimo moksleivio potencialu, jis ar ji vis tiek nusprendžia rinktis studijas aukštojoje mokykloje.

„Reikia pačiam motyvacijos ir viskas.” (Studentas 1)

„Aš norėjau studijuoti, ir tai buvo iš asmeninės motyvacijos stojimas, norėjosi mokytis toliau.” (Studentas 5)

„Aš visą laiką to norėjau ir domėjausi, man patiko statistika ir matematika. Galvojau, kad įstosiu, kur geriausias universitetas ir pritaikymas man.” (Studentas 7)

„Man nebuvo tos minties, kad aš nestudijuosiu ar kažko nedarysiu, nes iš karto buvo ta mintis, kad aš studijuosiu ir dirbsiu. <...> Sakiau net, kad aš galiu ir lovoje gulėti, bet vis tiek aš studijuosiu, nesvarbu kaip.” (Studentė 14)

Tyrimo rezultatai taip pat parodė, jog dalis moksleivių su negalia, kurie **buvo atleisti nuo valstybinių brandos egzaminų dėl savo negalios**, baigę mokyklą negalėjo įstoti į aukštąją mokyklą (nors kai kurie ir būtų norėję ir tikėjęsi), nes jų konkursinis balas, pritaikius metinių pažymių konvertavimo koeficientą, buvo nepakankamas (nors mokymosi rezultatai ir buvo labai geri ar puikūs). Tokiu būdu, šiems moksleiviams yra eliminuojamas kelias toliau studijuoti aukštojoje mokykloje valstybės finansuojamoje vietoje. Jeigu visgi jie norėtų studijuoti valstybės finansuojamoje ar netgi valstybės nefinansuojamoje vietoje (tapti labiau konkurencingais su kitais stojančiaisiais), jie turėtų perlaikyti valstybinius brandos egzaminus eksternu. Tai iš dalies paaiškina, kodėl kai kurių asmenų su negalia amžius aukštosiose mokyklose yra vyresnis, palyginus su kitų bendrakursių.

„Tuo metu buvo dar taip, kadangi turiu negalią, kad psichologiškai nebūtų taip sunku leido vidurinę mokyklą baigti man be egzaminų. Tu gauni gydytojo pažymą, kad gali nelaikyti egzaminų, bet tu juos gali vėliau išlaikyti, kada tu jau būsi ir psichologiškai, ir fiziškai pasiruošęs. Tu tuomet gali juos išsilaikyti. Vis dar nesu išsilaikiusi.” (Respondentė 4)

„Baigęs mokyklą aš iš pradžių planavau studijuoti<...>, bet kadangi dėl namų mokymo tų sumažintų balų aš kaip įstoti ir negalėjau, tai dėl to įstoti <...> ir nepavyko. Tai dabar tos studijos kaip ir dėl to nusikėlė. <...> jeigu yra numažinami balai per tą konvertavimą ir su tais balais, kur tu čia labai įstosi?“ (Respondentas 1)

„Dabar ruošiuosi perlaikyti anglų egzaminą, kad galėčiau stoti į aukštąją, tai aš tikiuosi, kad man pavyks.“ (Respondentė 4)

„Mokyklą baigiau, labai norėjau įstoti į kolegiją ar universitetą, bet balai buvo per maži, bet tikiuosi vėliau vis tiek galėsiu įstoti į kolegiją, nes tam amžius nėra svarbus.“ (Respondentė 5)

Tyrimas atskleidė, jog **finansinė parama, teikiama aukštojoje mokykloje**, nebuvo vienu pagrindinių motyvacinių veiksnių, dėl kurio asmenys su negalia nusprendžia siekti aukštojo išsilavinimo:

„Tiesiog mokais dėl savęs, o ne dėl pinigų.“ (Studentas 1)

„Mano pagrindinis tikslas yra pabaigti studijas ir dirbti. O tai, ar bus, ar nebus tų lėšų.. Ir mokykloje nebuvo tų lėšų, bet mokaisi, nes nori kažko siekti.“ (Studentė 17)

„Priklauso nuo žmogaus tikslo. Jei tavo tikslas yra mokytis ir gauti išsilavinimą, tai aš manau, kad tu ir be paramos tai padarysi. <...> Pavyzdžiui, mano tikslas yra įgyti šitą išsilavinimą ir tyrinėti tą sritį. Ir aš neskaičiuoju, kiek išleidžiu pinigų. Man svarbu tai, kad pasiekčiau savo tikslą. Jeigu žmogus nori tobulėti, ta parama jam ne kliūtis.“ (Studentė 9)

Nors finansinė parama nėra pagrindinis veiksnys skatinantis studijuoti, tačiau vėliau tampa stabilumą užtikrinančiu veiksmu, suteikia saugumo jausmą, leidžia nedirbti studijų metu bei labiau susikoncentruoti į studijas:

„Ta finansinė parama man leidžia nedirbti, save išlaikyti studijų laikotarpiu, labai savęs kažkaip neribojant ir aš galiu siekti tų akademinų rezultatų. Kas būtų ir ganėtinai sunku mano atveju, nes aš jaučiu, kad aš žymiai daugiau laiko sugaištu prie studijų, kadangi pas mane regos problema ir aš viską skaitau žymiai lėčiau.“ (Studentas 18)

„Finansinė parama suteikia daugiau galimybių ir pasirinkimų.“ (Respondentė 17)

„Be finansinės paramos nežinau kas, man pritaikymo reikia, o asistentai mano draugai, jie tas pareigas atlieka, man padeda, paveža, nešioja.“ (Studentas 19)

Apibendrinant, moksleivių su negalia ateities projekcijos dėl jų tolesnio išsilavinimo, pabaigus mokyklą, labiausiai priklauso nuo jų socioekonominės padėties ir artimosios aplinkos (tėvų ir mokytojų) požiūrio į vaiko galimybes ir jo gebėjimus siekti ir įgyti aukštąjį išsilavinimą ir jų suteikiamo palaikymo. Atitinkamai, tiesiogiai nuo to priklauso ir paties moksleivio aspiracijos, pa(si)tikėjimas savimi bei savo galimybėmis siekti aukštojo išsilavinimo – jis ar ji sieks to, kokius lūkesčius jam projektavo jo artimoji aplinka. Jeigu moksleivis buvo orientuojamas į profesinį išsilavinimą kaip jam „įkandamą“, tikėtina, kad tai ir bus jo pasirinkimo kelias ateityje. Šie tyrimo rezultatai tiesiogiai siejasi su aptartais Bolonijos proceso socialinės aukštojo mokslo dimensijos prielaidų socioekonominiais veiksniais, darančiais įtaką studijų prieinamumui. Šis tyrimas patvirtino prielaidą, kad tėvų ir artimos aplinkos lūkesčiai daro lemiamą įtaką moksleivių su negalia sprendimui (ne)siekti aukštojo išsilavinimo.

Kitas svarbus veiksnys – tai struktūrinės patekimo į aukštojo mokslo sistemą sąlygos: stojamieji kriterijai ir konkursinių balų sandara nepakankamai atsižvelgia į žmonių su negalia poreikius bei nesudaro tinkamų „alternatyvių kelių“ į aukštąjį mokslą. Todėl moksleiviai su sunkia negalia pastatomi į nepalankią padėtį ir tai neigiamai paveikia žmonių su negalia reprezentaciją aukštojo mokslo sistemoje. Nors yra galimybė atleisti moksleivius su negalia nuo brandos egzaminų, tačiau tai vėliau tampa neįveikiama kliūtimi ne tik įstoti į norimą studijų programą (nes gali pritrūkti reikiamų balų), bet ir apskritai siekti aukštojo išsilavinimo. Nors yra teorinė galimybė perlaikyti egzaminus vėliau, mažai kas ja pasinaudoja, kadangi siekiant pasiruošti savarankiškai reikia įdėti

nemažai pastangų, laiko ir pasiryžimo. Todėl atleidimas nuo brandos egzaminų šiuo atveju laikytinas **kliūtimi** siekiant aukštojo išsilavinimo, o ne tinkamu sąlygų sudarymu, atsižvelgiant į asmens galimybes ir poreikius. Tuo tarpu finansinė parama, teikiama studijų metu, nėra pagrindinė priežastis, nulemianti asmenų su negalia studijas aukštojoje mokykloje. Tačiau ji veikia kaip saugumo garantas, leidžiantis drąsiau priimti sprendimą dėl studijų aukštojoje mokykloje.

3.2.2. Studijų aukštojoje mokykloje pasirinkimo kriterijai

Šioje dalyje pristatomi tyrimo rezultatai apie studentų su negalia studijų aukštojoje mokykloje pasirinkimo kriterijus. Išskiriami keturi pagrindiniai kriterijai, lemiantys konkretų aukštosios mokyklos pasirinkimą: norima studijuoti specialybė, fizinis aplinkos prieinamumas aukštojoje mokykloje, studijų forma ir pritaikymo galimybės ir tai, kokiame mieste yra aukštoji mokykla (geografija).

Tyrimas parodė, kad dažniausiai pirmas klausimas, kuris iškyla renkantis studijas aukštojoje mokykloje, yra **norima studijuoti specialybė**. Moksleiviai ir jau baigę mokyklą asmenys su negalia pirmiausia įvertina savo gebėjimus ir stipriąsias puses bei interesą, į ką būtų įdomu gilintis bei kokioje srityje jie norėtų auginti savo kompetencijas. Tiriamieji, rinkdamiesi, specialybę, vertina, ką jie galės dirbti, baigę studijas ir ar jos padės susirasti darbą norimoje srityje. Šioje vietoje atsiranda pačios negalios diktuojamos kryptys, kurias moksleiviai objektyviai ir sąmoningai įsivertina.

„Kai nematai, tu juk negali kurjeriu dirbti ar ten dėžes krauti, ar padavėju, ta prasme, tokiais paprastais darbais, tu turi kažkokių specifinių žinių įgyti, kad tu galėtum nukonkuruoti tuos reginčiuosius.“ (Studentas 18)

„Tarkim aš norėčiau būti traukinio mašiniste, mane tai tikrai domintų, bet dėl negalios negaliu.“ (Respondentė 7)

„Aš jau aštuntoj klasėj nusprendžiau ir žinojau, kad noriu būti programuotoju. Aš net nemaščiau, ar studijuot, ar nestudijuot. Tai aš jau dalykus 11 klasėj rinkausi, ko man reikės, susidėliojau viską, ta prasme, buvo suplanuotas kelias jau iš seniai. Mano požiūris buvo toks – aš norėjau tapti geriausiu specialistu, kaip įmanoma, tai rinkausi tą įstaigą, kuri suteiktų man geriausias žinias ir įgūdžius.“ (Studentas 18)

„Galvojau, kad noriu toliau ugdyti savo kompetencijas. Mano toks laukas pasidarė žinių platus, buvo taip įdomu! <...> Pagalvojau, kad, ai, pabandyčiau įstoti į magistrantūrą, galbūt tai man pačiai padės tobulėti. Ir aišku, galvojau, kokią čia profesiją pasirinkti, kokią specialybę...“ (Studentė 9)

Kitas labai svarbus aspektas, renkantis studijas, tai yra **fizinis aukštosios mokyklos aplinkos prieinamumas**. Šis klausimas ypatingai aktualus tiems žmonėms, kurie turi judėjimo negalią, kurie juda vežimėliu, vaikštyne ar judant jiems yra reikalinga kitų asmenų pagalba. Prieš renkantis studijas, moksleiviai arba vidurinę išsilavinimą įgiję asmenys ieško informacijos apie aukštųjų mokyklų pritaikymą, apsilanko juose, pasikalba su administracija arba informaciją apie prieinamumą gauna iš jau ten studijuojančių tokią pat negalią turinčių pažįstamų ir draugų. Dažniausiai, ko žmonės su negalia tikisi, kad galės savarankiškai judėti aukštojoje mokykloje, be kitų pagalbos. Tačiau realybė būna labai įvairialypė ir prieinamumo lygis labai skiriasi tarp aukštųjų mokyklų. Kartais studijos pagal studento pageidavimą yra organizuojamos tik prieinamose patalpose arba pastatuose, o kitais atvejais judėti ir užkelti vežimėlį į kitą aukštą vis dar padeda bendrakursiai. Pasitaiko atvejų, kad studentai su judėjimo negalia gali savarankiškai judėti be kitų pagalbos savo fakultete, tačiau nebūtinai patenka į biblioteką, bendrabutį ar net valgyklą:

„Aš prieš traumą mokiausi ten ir tas pandusas man įspūdį padarė. Man atrodė „wow, čia viskas bus gerai“ , nes neturėjau su kuo lyginti ir įsivaizduoti, tai buvo pagrindinis motyvas ten studijuoti. Mačiau pandusą.“ (Studentas 10)

„Kadangi judu vežimėliu – tai pagrindinė kliūtis dažniausiai būna laiptai. Fakultete, kuriame studijuoju, šita problema manęs nepaveikė, nes ten viskas patogiu ir viską gali pasiekti, ir to fakulteto biblioteką. Bet, pavyzdžiui, į kitas universiteto bibliotekas, tai negaliu patekti.“ (Studentė 2)

„Bet iš tikro pasirinkti žmogui su negalia studijas yra sudėtinga, nes kartais turimi apribojimai ir norai nesutampa, ir kartais gali prašauti – nori vieno, bet galimybės tiesiog neleidžia studijuoti to ko nori.” (Studentė 14)

Verta paminėti, jog kai kuriems studentams, netgi turintiems fizinę negalią, aplinkos pritaikymas nebūtinai tampa lemiančių faktoriumi renkantis studijas. Tačiau vėliau, kiekvieną dieną susiduriant su kliūtimis dėl aplinkos neprieinamumo, pritaikymo poreikis tampa labai aktualiu:

„Visiškai nežinojau, kaip man bus pritaikytos studijos. Apie visa šita ir apskritai apie universiteto infrastruktūrą, kurią jie turi, sužinojau tik įstojęs.” (Studentas 5)

„Man palengvintų gyvenimą liftas tiesiog. O pritaikyti kolegiją bandė, padarė turėklą pirmam aukšte, pritaikė tualetą ir viskas. O daugiau negali padėti, nes pastatas paveldas, tai lifto statyti negalima.” (Studentas 19)

„Nešdavo mane ant rankų į trečią į ketvirtą aukštą, nes buvo tiesiai į akis pasakyta, jeigu negali, tai ir nestudijuok. Bet aš įrodžiau, kad aš galiu.” (Studentė 3)

Tyrimo metu paaiškėjo, kad studentams su negalia yra labai svarbu **studijų formos lankstumas (konkrečiai nuotolinių ir iššestinių studijų galimybė), studijų proceso pritaikymo galimybės bei paslaugos aukštojoje mokykloje**. Tiems studentams su negalia, kurie turi sunkesnę negalią ir/ar gyvena mieste/kaime, kurie yra toli nuo aukštosios mokyklos, vienintele studijų galimybe lieka **nuotolinių studijų forma**, tačiau pasiūlyti tokias gali tik labai nedaugelis aukštųjų mokyklų (o nuo to priklauso ir norimos studijuoti specialybės pasirinkimas). Šia prasme, nuotolinės studijos karantino metu tapo palengvinančiu faktoriumi ir jau dabar studijuojantiems studentams su judėjimo negalia.

„Nuotolinės studijos – 100 procentų kritinis momentas.” (Respondentas 1)

„Aš nebaigusi studijų, nes nebuvo galimybės baigti nuotoliu. Tuo metu atsiskaitymai buvo griežtai tik gyvai. Buvo pasakoma, kad reikia grįžti dalyvauti gyvai.” (Studentė 13)

Kai kurie studentai su negalia yra pasirinkę iššestines studijas, nes tokia studijų forma jiems yra patogiau susidoroti su studijų krūviu. Pavyzdžiui, įstoja į nuolatinės studijas, tačiau vėliau pasirenka mokslus iššestinti, nes yra per didelis krūvis jų sveikatai. Tačiau svarbu paminėti, kad iššestinių studijų formą turinčių programų skaičius yra ribotas ir nėra duomenų, kiek konkrečiai tokių programų ir kokioms studijų kryptims Lietuvoje šiuo metu yra. Taigi galima daryti prielaidą, kad iššestinių studijų forma gali paskatinti rinktis konkrečią studijų programą, kuri šia forma vykdoma. Galimybė iššestinti studijų programą jau įstojus priklauso nuo vidinių aukštosios mokyklos tvarkų ir gali nebūti prieinama visose aukštosiose mokyklose.

Dar vienas labai svarbus faktorius, nulemiantis aukštosios mokyklos pasirinkimą, yra **geografinis aspektas**. Jaunuoliai su negalia dažnai stengiasi rinktis studijas tame mieste, kuriame jie gyvena. Tais atvejais, kai aukštoji mokykla yra kitame mieste, kyla finansų ir pagalbos klausimas: ar yra lėšų šeimoje, galinčių leisti jų vaikui studijuoti kitame mieste ir padengti visas su tuo susijusias išlaidas ir/ar jis galės gauti visą reikiamą pagalbą. Šis klausimas tampa ypač aktualus tuo atveju, jeigu žmogaus negalia yra sunkesnės formos ir jam/jai yra reikalinga pagalba (paprastai teikiama šeimoje ar, galimai, asistento). Galimybė gauti prieinamą gyvenamąją vietą ir/ar asmeninės pagalbos, pavėžėjimo paslaugas tampa ypač svarbi:

„Jeigu kalbėt apie žmonės su negalia tai labai daug ką lemia gyvenamoji vieta, kur tu gyveni, nes jeigu esi sveikas gali laisvai rinktis, o jeigu esi iš kaimo tai visai kitaip – neprivažinėsi taip.” (Studentė 14)

„Aš studijuojau vienam mieste, bet gyvenu kitam mieste, tai tėtis kasdien mane vežiodavo.” (Studentė 3)

„Dar tas dalykas, kad žmonėms išvažiuoti iš savo miesto labai sunku ir baisu, nes tėvai šalia padeda su negalia tvarkytis, o išvažiuoti vienam tikrai baisu, niekada nežinai koks priepuolis bus. Tu privalai būti su tėvais, kad jie padėtų. Ir tai, jeigu tavo mieste nėra universiteto, labai sunku.“ (Studentė 17)

Apibendrinant, žmonės su negalia, rinkdamiesi studijas aukštojoje mokykloje, teikia dėmesį šiems kriterijams (jų prioritetinė tvarka gali skirtis, priklausomai nuo individualių atvejų, tačiau vyraujanti tendencija yra pagal toliau einantį eiliškumą): norima studijuoti specialybė, fizinis aplinkos prieinamumas aukštojoje mokykloje, studijų forma (ištęstinių/nuotolinių studijų galimybė), jų lankstumas ir pritaikymo galimybės, kokiam mieste yra aukštoji mokykla (geografija). Tyrimas parodė, kad žmonės su negalia labai tiksliai planuoja savo studijų procesą dėl negalios, t. y. specialybės pasirinkimas yra tiesiogiai susijęs su galimybėmis dirbti tokį darbą, kuriame negalia nebūtų kliūtis. Negalia, dažnu atveju, apsprendžia aukštosios mokyklos pasirinkimą dėl prieinamumo arba teikiamų paslaugų specifikos. Ne visos aukštosios mokyklos ir studijų programos šiuo metu gali pasiūlyti vienodą studijų prieinamumą. Taigi žmonėms su negalia ganėtinai žymiai susiaurėja studijų programų ir aukštųjų mokyklų pasirinkimo galimybės, ypač tiems, kurie turi judėjimo negalią ar kitas sunkesnės formos negalias, dėl kurių reikia specifinio prieinamumo, kyla daugiau poreikių, reikia didesnio studijų lankstumo.

3.2.3. Tyrimo dalyvių pagrindinio-vidurinio išsilavinimo patirtys

Nagrinėjant studentų su negalia mažėjimo aukštosiose mokyklose priežastis, svarbu aptarti ir jų anksčiau įgyto išsilavinimo patirtis. Taip pat informavimo apie studijų aukštosiose mokyklose ir ten teikiamos finansinės paramos trūkumą ir spragas.

Tyrimo metu respondentai dalinasi, kad viena iš priežasčių, kodėl moksleiviai su negalia nestoja į aukštąsias mokyklas – tai **prasta jų išsilavinimo kokybė**, kuri neleidžia būti pakankamai konkurencingais stojimo etape ir toliau tęsti savo mokslų aukštosiose mokyklose. Moksleiviai, turintys negalią, vis dar nėra ugdomi įtraukiuoju būdu, nors gerųjų pavyzdžių daugėja, tačiau tyrimo dalyviai dalijosi patirtimis, jog mokykloje neturėjo pakankamai galimybių įgyti tų žinių, kurios leistų vėliau tęsti studijas pasirinktoje aukštojoje arba apskritai apie tai svajoti.

„Man atrodo, kad yra svarbu – tas pirminis žinių kapitalas, atsineštas iš mokyklos žinių.“ (Studentė 11)

„Buvo laikotarpis, kai aš tikrai galvojau: „ne aš tikrai neisiu į jokių universitetus, nes tikrai tiesiog man psichologiškai bus per sunku, bus spaudimas“. Kadangi man buvo nelengva pradinėje/pagrindinėje mokykloje, tai galvojau, kad man bus pernelyg sunku ir aš tiesiog neatlaikysiu to universitetinio krūvio.“ (Studentė 4)

„Neplanavau stoti, todėl kad trūksta informacinių žinių, drąsos, pasitikėjimo savim.“ (Studentė 2)

Kaip vieną iš neigiamų patirčių vidurinėje mokykloje, moksleiviai turintys negalią taip pat minėjo patirtas **patyčias**, kurios galėjo prisidėti prie moksleivių nusiteikimo dėl tolimesnių studijų bei ateities.

„Prisibijai žmonių ir jų reakcijų, kad atėjo kitoks žmogus, kiekvienas žmogus susiduria su tuo, mokyklose ar dar kažkur su patyčiomis, tai galbūt tas kažkiek duoda nedrąsos tokios, kad iš tavęs juoksis tyčiosis, kad tu silpnėsi.“ (Respondentė 4)

„Buvo paauglystėje labai daug patyčių, bet tai buvo labiau dėl to, kad patys suaugę žmonės nemokėjo mums paaiškinti, vaikams pasakyti kaip bendrauti kaip reaguoti. Kai esi paauglys trūksta iš suaugusio žmogaus paaiškinimo. Ir tai buvo keista, nes mano klasėje buvo dar žmonių su negalia, kai žmogus sako, mes važiuosim ten ir ten, o jus (su kitu mano klasioku) galėsite pasėdėti. Aš to nesuprantu.“ (Studentė 14)

Ieškant atsakymo į klausimą, kodėl mažėja studentų su negalia aukštosiose mokyklose, keletas tyrimo dalyvių teigė, jog bendrojo lavinimo mokyklose, nepaisant kitų teigiamų įtraukties momentų,

regos ar klausos negalią turintys nėra paruošiami taip gerai, kokį išsilavinimą jie galėtų gauti, jeigu mokytųsi specializuotoje mokykloje. Tai yra dėl to, jog mokytojai bendrojo lavinimo mokyklose nėra paruošti ir jiems trūksta žinių apie įvairias pagalbines priemones, kurios padėtų kokybiškiau ir efektyviau mokyti moksleiviams, turintiems regos negalią. Priešingai, specializuotoje mokykloje mokytojai turi ir žinias, ir patirtį, kaip mokyti tokią negalią turinčius vaikus ir kokios technologijos gali jiems padėti.

„Kai jie mato tuos reginčiuosius, ir kai jie mato, kad jie yra pranašesni, tai gali susidaryti ir toks psichologinis, demotyvuojantis, nes jie tiesiog mato, kad yra prastesni kažkuo. O kai tu mokaisi specialiojoje mokykloje ne tik matai, kad visi yra tokie patys, bet pamatai iš aplinkos, kad kurie dalykai yra įmanomi, kur tu manei, kad yra neįmanomi.“ (Studentas 18)

„Tas pritaikymas jis kaip ir buvo, bet tai nėra specialioji mokykla, tai aš turėjau galimybes didesniu šriftu atsispausti informaciją ar laiko daugiau gauti. Bet tai buvo bendro lavinimo mokykla ir jiems buvo sunku suprasti ko man reikia. Ir tai kokius aš gaudavau įgaliojimus iš tos [pedagoginės psichologinės – aut.] tarnybos ar kitų tarnybų, tiesiog tai atsistodavo ties tuo kiek žmoniški buvo mokytojai. Vieni padėjo, o kiti tik pagal planą bendrą žiūrėjo.“ (Studentas 4)

„Kurtieji daugiausia įstoja į profesines mokyklas, masažus, dailę, poeziją ir pan. Mažai kas labai stoja į aukštąsias mokyklas.“ (Studentas 7)

Kita pozityvi priemonė, kurios trūkumą atskleidė tyrimas – **moksleivių su negalia informavimas ir konsultavimas ar mentorystės programos**, kuriuo ne tik būtų siekiama efektyviai suteikti reikiamų žinių apie bendrą stojimo procesą, studijų prieinamumą, bet ir motyvuoti moksleivius su negalia rinktis studijas. Galima daryti prielaidą, kad pakankamo informavimo trūkumas gali būti siejamas su žemais visuomenės lūkesčiais žmonėms su negalia, jų nuvertinimu. Todėl moksleiviai, kurių aplinka yra mažiau palaikanti ir skatinanti studijuoti, atsiduria nepalankesnėje padėtyje, lyginant su moksleiviais iš palaikančių šeimų ar turinčių motyvuojančius mokytojus. Jie, galimai, turi turėti daugiau vidinės motyvacijos siekiant įstoti į aukštąjį mokslą, ko ne visada gali užtekti.

„Nuo seno yra tokia etiketė, kad kurtieji, neįgalieji – vargšai, negali mokytis, negali siekti išsilavinimo.“ (Studentė 9)

„Reikia jaunimą su negalią motyvuoti, nes ką (darbo birža) jiems siūlo – tik profesinė ar rankdarbius kažkokius mokytis, tai kaip jiems atrodo viskas... tai nesąmonė.. Tai puse metų – pabaigsi tuos kursus ir gausi kažkiek pinigų.. Bet motyvacijos neįgaliesiems trūksta, jie sužlugdyti ir psichologiškai ir fiziškai, nes labai save nurašai. O jaunam žmogui kuris neturi jokios patirties jis padeda tašką.. gyventi namuose iš pašalpos ir viskas.“ (Studentas 12)

„Elementariai nuo pat pradžių turėtų būti švietimas didesnis, bendruomeniškumas, ir nebūtų žmonės atskirti nuo visų. Rodomi pozityvūs pavyzdžiai, kad įmanoma baigti ir tą magistrą, ir apie tą pačią paramos sistemą yra labai sunku atrasti, kad yra kažkokia parama papildoma. Jeigu ne pažįstami iš neįgaliųjų tarpo, tai labai nelengva tą informaciją atrasti.“ (Studentas 4)

Informavimo ir motyvavimo vaidmenį galėtų iš dalies prisiimti aukštosios mokyklos, vykdydamos vizitus į bendrojo lavinimo mokyklas. Tokių vizitų metu galėtų būti kalbama apie geruosius pavyzdžius jau studijuojančių studentų su negalia, dalinamasi jų patirtimis, suteikiama informacija apie studijų galimybes ir finansinę paramą. Svarbu tokių vizitų metu skirti dėmesio ir specialiojo ugdymo mokyklose besimokantiems vaikams. Taip pat svarbu informaciją apie studijų prieinamumą, prieinamą aplinką, teikiamas paslaugas, studijų individualizavimo galimybes pateikti aukštųjų mokyklų internetinėse svetainėse. Tačiau aukštosioms mokykloms save pristatyti kaip prieinamas institucijas gali būti sudėtinga, nes jų patirtis ir įdirbis negalios srityje labai skiriasi. Tai parodė ir tyrimo rezultatai, nes studentų patirtys skirtingose aukštosiose mokyklose labai skiriasi: vienur yra galimybės individualizuoti studijų procesą, tam yra paskirti atsakingi asmenys, o kitur – studentai prieinamumą užsitikrina patys prašydami bendrakursių juos užnešti laiptais. Taigi dažnai ir pačioms institucijoms trūksta žinių, kaip pritaikyti studijų procesą ir atsižvelgti į asmenų poreikius su

skirtinga negalia. Negana to, aukštosioms mokykloms, ypač didesnėms, gali trūkti paskatų pritraukti daugiau studentų su negalia: juos pasiekti mokyklose sudėtinga, ir jų skaičius nėra didelis. Viena tyrimo dalyvė taip pabrėžė moksleivių su negalia konsultavimo stojimo klausimai svarbą:

„Reikėtų dar mokykloj besimokantiems vaikams, dvyliktokams, pamokyti juos, paaiškinti, kad jie gali toliau mokytis. Nes dauguma galvoja, kad ai, aš kurčias, negaliu stoti į universitetą. Tai tikrai toks žmogus būtų naudingas, kuris motyvuotų.“ (Studentė 9)

Papildomai, tyrimas atskleidė, jog didelė dalis tyrimo dalyvių **prieš įstodami nežinojo apie finansinės pagalbos priemones** ir apie tai buvo informuoti tik įstoje. Nei vienas iš kalbintų respondentų nepaminėjo, jog besimokant vidurinėje juos kas nors informavo ar supažindino su galimybėmis gauti paramą studijų metu. Vadinasi, finansinė parama ne tik nebuvo pagrindinis juos studijuoti motyvuojantis veiksnys, bet ir negalėjo tokiu būti, nes apie tai moksleiviams trūksta informacijos. Be to, keletas tyrimo dalyvių apie finansinę paramą sužinojo tik jau studijuodami vėlesniuose semestruose. Vadinasi, informacijos apie finansinę paramą trūkumas matyti ne vien bendrojo ugdymo, bet ir aukštosiose mokyklose. Dažniausiai apie finansinę paramą moksleiviai ir studentai sužino iš pažįstamų moksleivių (studentų) su negalia ar organizacijų, kuriose veikia.

„Buvo šiek tiek žinoma, bet iš mokinių ir pažįstamų kitų, ne iš mokyklos. Žinojau, kad iš finansinės pusės kažkiek prisidursiu ir tie fiziniai poreikiai bus kažkiek kompensuoti.“ (Studentė 17)

„Kas yra labai įdomu, gal aš ne į tokių mokyklų papuoliau, bet mums nepasakojo nieko, kad, tarkim, universitetuose galėsi gauti paramą ar kažkokią informaciją. Mes buvom tokie kažkokie „nuogi“ žmonės ir galvojom, kad jeigu neįstosi, tai mes mokėsim didelius pinigus ir neaišku kaip mes ten išsilaukysim.“ (Respondentė 9)

„Stodama į bakalaurą studijas, aš nežinojau [apie finansinę paramą – aut.]. Aš įstojau į mokamą vietą. Vėliau bendrija „Pagava“ mane informavo, kad yra įvairios stipendijos, išmokos. Aš tada jau pasidomėjau. Bet aš jau buvau įstojusi. Prieš [studijas – aut.] aš nežinojau. Man tai buvo labai gerai, aš apsidžiaugiau.“ (Studentė 9)

Turint omenyje, kad tyrimo rezultatai rodo, jog kai kuriems studentams finansinė parama suteikė saugumo jausmą (žr. 3.2.1 poskyrį), informacijos suteikimas apie finansinės paramos galimybes galėtų paskatinti kai kuriuos abejojančius moksleivius ryžtis studijuoti:

*„[Žinojimas apie finansinės pagalbos priemones – aut.] būtų paskatinę [mane studijuoti – aut.], tikrai. Žinau, kad yra daug kurčiųjų studentų, ir yra labai keista, kad jie rinkdamiesi studijas **net nežino**, kad yra įvairios išmokos arba paramos. Iš kitos pusės žiūrint, kurtieji gali mokytis. Nesvarbu, kad yra skatinama. Jeigu kurtieji turi pinigų ir gali patys susimokėti už studijas ir net nepagalvoja apie tai, tai vėliau apie tai sužinoję jie gal net labiau motyvuojasi, dar labiau. Jie ir taip norėjo studijuoti, bet plius, tai dar dviguba motyvacija.“ (Studentė 9)*

Apibendrinant, studentų su negalia skaičiaus mažėjimo aukštosiose mokyklose priežasčių galima ieškoti jų pagrindinio išsilavinimo kokybės ar nepakankamo profesinio orientavimo, tinkamai įvertinančio asmens gebėjimus ir silpnybes, trūkume. To priežastys gali būti įvairios: nuo nuvertinančio požiūrio į asmenų su negalia gebėjimus iki bendrojo lavinimo mokyklose per mažai pritaikyto mokymosi proceso asmenims, turintiems regos ar klausos negalias. Prie to galimai prisideda tai, kad mokytojai neturi pakankamai specifinių įgūdžių ir žinių apie moksleivių su negalia mokymosi galimybes, poreikius ir būdus. Be to, prie neigiamo nusiteikimo studijų atžvilgiu reikėtų paminėti ir moksleivių patirtas patyčias mokykloje. Tyrime išryškėjo didelis informavimo apie studijų galimybes bei finansinės paramos teikimą trūkumas kai kuriose bendrojo ugdymo ir aukštosiose mokyklose. Tikėtina, jog geresnė informacijos apie studijų galimybes ir finansinę paramą sklaida, atsižvelgiant į informacijos prieinamumą skirtingą negalią turintiems asmenims, taip pat individualus profesinis orientavimas ar mentorystė, padėtų pritraukti daugiau studentų su negalia į aukštąsias mokyklas. Taigi yra labai tikėtina, jog informacijos trūkumas apie studijų galimybes ir finansinės paramos teikimą gali būti viena iš studentų su negalia, gaunančių finansinę paramą, skaičiaus mažėjimo priežasčių.

3.2.4. Studentų su negalia patirtys studijų metu

Studijos aukštojoje mokykloje asmenims su negalia turi ypatingą simbolinę vertę. Studentams su negalia tęsti studijas aukštojoje mokykloje padeda teikiamos paslaugos, gerėjantis fizinės aplinkos prieinamumas bei finansinė parama, įgalinanti efektyviau ir kokybiškiau pasinerti į studijų procesą. Pats savaime įstojimo į aukštąją mokyklą faktas, jau yra didelis pasiekimas, pasak tyrimo dalyvių. Tačiau siekiant įgyti išsilavinimą reikia „išstudijuoti“ šį laikotarpį, kaip kad dalinasi tiriamieji, ir sėkmingai užbaigti studijas.

Visi studentai vienareikšmiškai pasisakė, jog **studijos žmonėms su negalia turi ypatingą reikšmę**, nes tai padeda jiems labiau pasitikėti savimi, praplėsti savo socialinį kontaktų ratą, įgyti išsilavinimą, kuris, savo ruožtu, praplečia galimybių spektrą įsidarbinti darbo rinkoje ateityje. Ne kartą buvo galima išgirsti iš respondentų, kad studijos – tai išėjimas į gyvenimą.

„Prieš tris metus patyriau traumą, ir studijos buvo galimybė grįžti į gyvenimą, nes darbo rinkai aš suprantu puikiai nesu jau reikalingas taip kaip sveikas, kad buvau. Tai tam reikia išsilavinimo, nors anksčiau niekas neprašydavo jo.“ (Studentas 12)

„Norėjimas grįžti į gyvenimą, nes, sakykim, penki metai pas mane po traumos buvo kitais reikalais užimti. Ir po visų tų reikalų nusprendžiau grįžti į gyvenimą, o studijos buvo tas pirmas grįžimo etapas.“ (Studentas 10)

„Vežė man užuolaidų laikiklius, gamindavau juos po aštuonis tūkstančius per mėn. ir gaudavau vos pora šimtų eurų socialinėje įmonėje.. Ir aš pagalvojau – mano gyvenimas tikrai yra ne segtukams rinkti. Man ten ne vieta, todėl išėjau į aukštąjį mokslą. Man reikėjo kažko daugiau.“ (Studentas 20)

Veiksny, kuris padeda studentams su negalia tęsti studijas, tai yra **paslaugos ir studijų individualizavimas**, atsižvelgiant į jų individualiuosius, dėl negalios, kylančius poreikius. Atitinkamai, jeigu jų trūksta, jeigu nėra atsižvelgiama į individualiuosius, dėl negalios, kylančius poreikius, kyla grėsmė mokymosi kokybei bei jo tęstinumui. Tokiais atvejais, jeigu studentams su negalia susidaro per didelis studijų krūvis ir dėl to pradeda kentėti sveikata, jie pasiima akademinės atostogas arba pasirenka, esant galimybei, ištesinę studijų formą.

Paslaugų tipai ir poreikis tiesiogiai priklauso nuo negalios pobūdžio ir individualių poreikių. Teikiamos paslaugos priklauso nuo kiekvienos aukštosios mokyklos. Šiuo metu, pasak tyrimo dalyvių, iš viešai prieinamos informacijos universitetuose galima gauti šias paslaugas: savanoriška pagalba iš kitų studentų (pavyzdžiui, konspektavimas, knygų atšvietimas, palydėjimas), palydėjimas/asistavimas fizinės negalios atveju, individualizuotas studijų planas, laiko pratęsimas egzaminų metu, paskaitų perkėlimas į fiziškai prieinamą aplinką ir pan. Tačiau tai yra tik pavienės tam tikrų aukštųjų mokyklų iniciatyvos, kol kas nėra sukurtos vieningos ir sistemingos pagalbos sistemos ir teikiamų paslaugų pasiūla priklauso nuo kiekvienos aukštosios mokyklos.

Kaip bebūtų, iki šiol nėra organizuojama pakankamai paslaugų studentams su negalia. Taip pat nėra pagalbos ar paslaugų įvairovės. Skirtingą negalią turintys studentai tikisi skirtingų paslaugų, kurias šiuo metu itin sudėtinga gauti ar organizuoti. Pavyzdžiui, studentams su judėjimo negalia yra labai svarbi pavėžėjimo paslauga iki aukštosios mokyklos. Pačioje aukštojoje mokykloje yra reikalinga asistento pagalba, jeigu nėra sudaryta galimybių judėti savarankiškai. Šiuos du minėtus vaidmenis/paslaugas iki šiol dažniausiai atlieka šeimos nariai ir kurso draugai neatlygintinai. Yra atvejų, kai rūpinimasis jų vaiku (studentu) tampa pagrindine jų veikla.

„Jie netgi savo gyvenimą yra paaukoję tam, kad man padėtų, jie kaip mano asmeniniai asistentai yra.“ (Studentė 11)

„Mano atveju, tai tik konkreti pagalba padėtų.. Tiesiog, kad būtų kažkoks tiesiog asistentas, tikrai manau padėtų.“ (Respondentė 2)

Tiems studentams, kurie turi regos negalią, svarbiausias yra medžiagos bei informacijos pateikimo skirtingais formatais klausimas (elektroniniu formatu, skenuota informacija, specialios tekstą skaitančios programos, pritaikytos regos negaliai svetainės, mokymosi aplinkos ir pan.) Tačiau

pats studentas turintis regos negalią, šių paslaugų negali įsigyti, todėl tik pati aukštoji mokykla gali organizuoti (arba ne) šias paslaugas arba studentas turi tikėtis pagalbos iš savo artimosios aplinkos – kurso draugų, dėstytojų, draugų ar tėvų.

„Paskaitos vyksta per nuotolį, su tuo viskas gerai, bet visi testai atsiskaitymai vyksta moodle aplinkoje. Ta aplinka nelabai pritaikyta neįgaliesiems ir pilka spalva baltam fone labai sunkiai skaitosi. Atskirai susitariu su dėstytoju, kad leistų man atsiskaityti ilgiau, nes trūksta laiko, ilgiau trunka viskas.“ (Studentas 4)

Regos negalią turintiems studentams studijų pradžioje yra aktuali orientavimosi aplinkoje paslauga aukštojoje mokykloje. Tačiau šios paslaugos negalima įsigyti ar pasiūlyti pačioje aukštojoje, todėl tik geras nusiteikimas ar asmeninis ryšys su mokyklos bendruomene gali pagelbėti.

„Aš pirmam kurse gavau iš savo buvusios mokyklos orientacijos ir mobilumo mokytoją, kuris padėjo pirmam kurse: su manim ėjo per visus man reikiamus maršrutus ir išmokau parvažiuoti iš universiteto namo/į universitetą, man reikalingus rūmus ir t.t.“ (Studentas 5)

Tyrimas atskleidė, kad tiems studentams turintiems klausos negalią (silpną klausą ar visišką kurtumą), yra labai reikalinga gestų vertėjų ir konspektuotojų pagalba. Papildoma pagalba būtų, jeigu paskaitų metu rodoma vaizdo medžiaga būtų pateikiama su titrais, kuriuos būtų galima skaityti.

„Kas liečia paslaugas, tai labai reiktų konspektuotojo, tai tikrai labai padėtų. Aš negirdžiu to, ką sako dėstytojas ir man svarbiausia būtų informaciją gauti konspektuotą medžiagą.“ (Studentas 7)

Taip pat labai specifinė, bet būtent klausos negalią turintiems studentams iškylanti problema lietuvių gestų kalbos vertėjų kompetencijos ir žinios specifinėje mokslų srityje. Nors gestų kalbos vertimo paslauga yra nemokama, bet ne visada ji gali padėti studentui ar studentei kokybiškai dalyvauti paskaitose. Be to, yra didesnė gestų vertėjų paslaugų paklausa, nei realybėje egzistuojančios pasiūlos galimybės, todėl studentai, turintys klausos negalią, kartais yra priversti rinktis, kuriose paskaitose galės dalyvauti su gestų kalbos vertėju, o kurias paskaitas teks praleisti, nes gestų kalbos vertėjų nepavyks užsisakyti.

„Užsisakau vertėją, tik jeigu yra svarbus pristatymas skaidrėse. Jeigu paprastos paskaitos – vertėjas man nepadės, nes mokausi matematiką ir vertėjai negali išversti tos sudėtingos informacijos, ką sako dėstytojas.“ (Studentas 7)

Dar viena svarbi studentų turinčių negalią grupė kuri nebuvo visiškai atskleista tyrimo metu yra **studentai turintys „nematomą negalią“**. Tai yra studentai turintys tam tikrų psichikos sveikatos sunkumų, mokymosi sunkumų turintys studentai (disgrafija, diskalkulija, disleksija ir pan.), taip pat studentai turintys vidaus organų sutrikimus. Tyrimo metu nepavyko pasiekti asmenų, turinčių psichikos sveikatos sunkumų, taip pat į tyrimo imtį nepateko studentai turintys mokymosi sunkumų. Be to, studentams, kurių negalia sąlyginai yra lengvesnės formos, ne visada nustatytas darbingumo lygis arba jis nesiekia to lygio kurio reikalaujama norint gauti finansinę paramą, todėl atskleisti informaciją administracijai apie negalią ir poreikius studentui ar studentei nėra poreikio.

„Aš iš savo patirties galiu sakyti, nes man pasako „oi kokia tu čia gražuolė, tai kaip tau čia atsitiko, na ir kas...“ Bet nei vienas nėra apsaugotas nuo ligos ir aš galiu atrodyti visiškai sveika, bet tai du nesuderinami dalykai. Tas pats insultas – aš tikrai nesijaučiu tokia, kokia buvau, ir mąstau kitaip“ (Studentė 13)

Labai svarbus aspektas yra tai, kaip yra elgiamasi studentu su negalia, koks yra aukštosios mokyklos administracijos bei dėstytojų požiūris. Iš viešai internete prieinamos informacijos bei studentų patirčių tik reta aukštoji mokykla turi už negalios klausimus atsakingą žmogų, kuris galėtų suteikti konkrečią ir tikslią informaciją, padėtų spręsti kasdienes iššūkius bei informuotų apie galimybę gauti paslaugas. Dažniausiai minimas asmuo, kuris dirba administracijoje ir informuoja apie finansinės paramos galimybes, tačiau to neužtenka jeigu studento poreikiai yra didesni.

„Tai tas susitikimas buvo tik informacijai gauti, bet administracija buvo jau parengusi planą studijų man ir sutartį, tai kaip ir paskatinimas tikrai gavosi kad reikia bandyti.“ (Studentė 13)

„Manau, negalios koordinatorius ar žmogus kuris padėtų visiems, nes žinau yra Klaipėdoje atvejis, kai padeda kurtiesiems kas kaip turi būti pasako, informuoja juos. Bendrai visi mokosi, bet yra žmogus kuris padeda susiorientuoti.” (Respondentė 7)

„Reikėtų žmogus, kuris nuvestų tą kurčiąjį teisinga linkme, reikėtų suprantančio žmogaus, kuris galėtų paskatinti ir palaikyti. Nėra tokio koordinatoriaus, kuris nuramintų, padėtų, kai kurtysis sutrinka, kad jam galėtų patarti arba pagelbėti. Mūsų skyriaus vadovė man vis sakė „tu pabandyk, daryk, pasistenk, kartok”. Tikrai jau būčiau metus, bet užsimotyavau ir toliau mokiausi. Bet taip yra labai retai.” (Studentė 9)

Nors žmonės, turintys negalią, vis labiau pastebimi ir matomi visuomenėje, tačiau patys studentai pripažino, jog kai kuriose aukštosiose mokyklose studijų metu jautė dėstytojų sutrikimą, gailestį ir perdėtą norą padėti. Dėstytojų nepatyrimas, baimė ar pagalbos trūkumas taip pat apsunkina studentų su negalia galimybes studijuoti lygiavertiškai su kitais studentais.

„Buvo kelis kartus dar pirmam kurse tokie dalykai kaip „tu gal nedaryk čia to namų darbo, nes tau labai sunku, aš tau parašysiu pažymį.“ Tai aš iš karto labai griežtai pasakiau, kad aš įstojau mokytis, o ne pažymių susirinkti ir prašau mane vertinti kaip visus studentus vienodai.” (Studentas 5)

„Kas pusę metų keisdavosi dėstytojai, tai nuolat nauja kova buvo. O ir jie patys labai skirtingi, vieni vos ne už mane viską užrašydavo, nes galvodavo, kad jeigu nevaikštai, tai užsirašyti negali, kelis kartus perklausdavo, ar galėsi užsirašyti. Kiti visai nekreipdavo dėmesio.” (Studentė 3)

Kitas veiksnys, paremiantis ir palaikantis neįgaliuosius studijų laikotarpiu, tai gaunama **finansinė parama**. Jau 3.2.3. skyriuje buvo aptarta, jog apie finansinės paramos galimybę prieš stodami į aukštąją mokyklą, žinojo tik nedaugelis asmenų su negalia. Studentai, kurie buvo šio tyrimo dalyviai, dažniausiai stengėsi įstoti į valstybės finansuojamą vietą, nes dėl lėšų trūkumo nebūtų galėję studijuoti valstybės nefinansuojamoje vietoje. Dar daugiau, tik nedaugelis žinojo apie galimybę gauti paskolą studijų kainai padengti ir vėliau jos negražinti. Galimybė padengti studijų įmokas yra labai svarbus studijų prieinamumo aspektas, nes studijų kaina asmenims su negalia dažnai tampa neįveikiama kliūtimi studijuoti.

„Reikėjo mokėtis pačiai ir nesinaudojau ta pagalba dėl paskolos, nes pasidomėjau, kad gali reikėt gražinti, tik po to paaiškėjo, kad nereikia jų niekam gražinti – tiesiog finansuoja ir viskas. Bet nebuvo tiek informacijos.” (Studentė 3)

„Yra tos išmokos, bet aš žinau tik dėl to, kad vyskupas žinojo ir moteris dirbanti kolegijoje. Ji mane tiesiogiai pažįstanti atėjo ir pasakė, tu gali užpildyti ir gauti tas išmokas. Tai aš apie jas taip sužinojau, bet jeigu ne tie du geri žmonės, tai apie tai niekas nepasako viešai. Yra kažkokia kažkur informacija, bet kur konkrečiai neaišku.” (Studentas 20)

Galima išskirti kelias pagrindines tikslų grupes, kaip studentai su negalia panaudoja finansinę paramą, gaunamą iš Valstybinio studijų fondo bei Neįgaliųjų reikalų departamento prie SADM:

- taupymui ateičiai arba reikalingos įsigyti priemonėms – nuo spausdintuvo, kompiuterio iki automobilio, skirto naudotis žmonėms su judėjimo negalia;
- studijų kainai padengti;
- paslaugoms: korepetitoriaus, gestų vertėjo, konspektuotojo samdymas;
- kompensacinei technikai arba kitokio pobūdžio technologijoms;
- einamosioms išlaidoms (nuomai, kelionėms, transportui, kurui, sveikatos draudimui, ir t.t.).

Gaunama finansinė parama taip pat leidžia pagrindinį dėmesį teikti studijoms. Kitu atveju, kai kurie studentai turėtų ieškotis darbo, kad padengti visas reikiamas išlaidas, tačiau tai keltų grėsmę studijų ištesimui, akademinį atostogų pasiėmimui ar net studijų nutraukimui dėl per didelio krūvio. Tyrimo metu buvo galima įsitikinti, jog gaunama finansinė parama yra panaudojama tikslingai ir,

vienareikšmiškai, yra tarsi saugumo garantas studentams su negalia. Tačiau nuosekliam studijų pritaikymui, tarkim, konspektavimo paslaugoms, gaunamos paramos nepakanka, nes šios paslaugos yra teikiamos išorės tiekėjų ir yra labai brangios.

„Aš įsigijau naują FM klausos sistemą kuri man patogesnė nei buvusi universitete. Reikėjo metus pataupyti, kad įsigyčiau. Jis kainavo 1500 eur.“ (Studentas 5)

„Labai džiaugiuosi, kad finansiškai parėmė, taip pat ir iš VSF, ir iš kitų neįgaliesiems pritaikymui skirtų pinigų, tai man yra vežimėlis elektrinis, specialiai pritaikytas studijoms. Tai labai džiaugiuosi dėl to. Tai tas lėšas susitaučiau ir panaudojau.“ (Studentė 11)

„Tai turbūt kurui, nes daugiausiai tam išleisdavom kas dieną važinėti, o šiaip niekur.. Ta prasme, nei man reikia kažkokių specialių priemonių, kaip, tarkim, silpnaregiams ar akliesiems, ar dar kažko, knygų specialių irgi nereikia. Aš judu vežimėliu.“ (Studentė 3)

„Magistre tikrai motyvavo kompensacijos.. Nes aš žinojau, kad labai daug reikia susimokėti už viską. Mano lietuvių kalbos išsilavinimas nėra toks puikus kaip tikro lietuvių kalbos vartotojo. Aš nežinau, ar teisingai sudaryti mano sakiniai. Tai aš moku žmogui, kuris mano tekstą sutvarko stilistiškai, ištaiso klaidas, kaip redaktorius. Aš tas paslaugas perku. Jei reikia, gestų kalbos vertėjus užsisakinėju papildomai ir sumoku jiems, taip pat konspektus kopijuojusi kitų studentų. Kaina [redagavimo – aut.] svyruoja apie 100, su viršum...“ (Studentė 9)

Taip pat buvo dalis studentų, kurie teigė, jog vietoj finansinės paramos, geriau rinktųsi gauti daugiau paslaugų pačioje aukštojoje mokykloje, nes nėra kitų alternatyvų, iš kur jas būtų galima gauti arba jos yra finansiškai ir fiziškai neprieinamos, netgi ir gaunant specialiai tam skirtas išmokas.

„Aš asmeniškai geriau rinkčiausi gauti daugiau paslaugų iš universiteto pagalbos, negu tos finansinės paramos.“ (Studentas 5)

„Asmeninis asistentas ir konspektuotojas tikrai reikalingi ir pastatų pritaikymas man tikrai labai svarbus.“ (Studentė 14)

„Labai gerai, kad galima užsisakyti vertėjus, bet yra didelė problema, kad yra specifiniai žodžiai ir vertėjas kartais tų specifinių žodžių neištransliuoja ir aš lieku be tos savo profesinės kalbos. Todėl mums labai svarbu, kad būtų arba paskaitose titrai, yra technologijos, kur mokytojo kalba titruojama. Labai trūksta technikos, kuri titruotų. Universitetas kaip toks tikrai galėtų turėti tokią. Nes mokosi tikrai nemažai kurčiųjų. <...> Taip pat konspektuotojai galėtų būti.“ (Studentė 9)

Apibendrinant, studijos aukštojoje mokykloje asmenims su negalia turi ypatingą reikšmę ir laikomos dideliu pasiekimu. Studentams su negalia tęsti studijas aukštojoje mokykloje ir jose išlikti padeda teikiamos paslaugos, gerėjantis fizinės aplinkos prieinamumas bei finansinė parama, įgalinanti efektyviau ir kokybiškiau pasinerti į studijų procesą. Konvencijoje yra plačiai kalbama apie tinkamą sąlygų pritaikymą pagal asmens poreikius bei tinkamą individualią paramą ir pagalbą mokymosi aplinkoje. Tiriamųjų patirtys įrodo, jog tinkamas sąlygų pritaikymas tampa pagrindu išsilaikyti studijose/jas tęsti, nes yra sudaromos galimybės kokybiškai įsisavinti dėstomą medžiagą. Tai padeda ir tuomet, kai yra ribotas bendras prieinamumas, universalus dizaino stygius. Tinkamas sąlygų pritaikymas padeda minimizuoti kliūtis atsižvelgiant į individualius studento/studentės poreikius.

Be to, tyrimas atskleidė, jog finansinė parama studentų su negalia yra planuojama ir panaudojama tikslingai: taupymui ateičiai arba studijoms reikalingoms įsigyti priemonėms, studijų kainai padengti, paslaugoms, kompensacinei technikai arba kitokio pobūdžio technologijoms, einamosioms išlaidoms. Kaip bebūtų, akivaizdus informacijos trūkumas apie finansinę paramą, ypač, apie galimybę pasiimti paskolą studijų kainai padengti iš viso žinojo tik keletas tiriamųjų. Būtent šis aspektas gali būti laikomas vienu iš svarbiausių faktorių, kodėl asmenys su negalia pasirenka nestoti į aukštąją mokyklą. Taip pat šį sprendimą paskatinti gali tai, kad galimybė negražinti paskolos nėra garantuota iš anksto, todėl kai kurie studentai išreiškė didelį nuogąstavimą prieš pasiimant paskolą. Jei studijų kainos kompensavimo (padengimo) galimybė būtų plačiau žinoma ir suteiktų daugiau

pasitikėjimo studentams ją pasirinkti (būtų garantuota), tai galimai paskatintų daugiau nepasiturinčių ir socialinėje atskirtyje gyvenančių asmenų siekti aukštojo mokslo.

IŠVADOS

Šio tyrimo tikslas buvo išsiaiškinti, kokie veiksniai ir priežastys lemia studentų, galinčių pasinaudoti finansinės pagalbos priemonėmis, skirtomis didinti studijų prieinamumą studentams, turintiems negalia, kuriems nustatytas 45 proc. ir mažesnis darbingumo lygis arba sunkus ir vidutinis neįgalumo lygis, jų specialiesiems poreikiams, susijusiems su studijomis, tenkinti ir (ar) studijų išlaidoms iš dalies kompensuoti, skaičiaus mažėjimą aukštosiose mokyklose ir pateikti siūlymus dėl priemonių tobulinimo, siekiant didinti aukštosiose mokyklose studijuojančių (ir jas baigusių) studentų su negalia skaičių. Kitais žodžiais tariant, buvo siekta atsakyti į klausimą, kodėl mažėja studentų su sunkia ir vidutine negalia skaičius ir kokios valstybės priemonės padėtų paskatinti daugiau asmenų su negalia studijuoti aukštosiose mokyklose. Atlikus išsamią situacijos ir 40 kokybinių interviu su studentais ir moksleiviais, turinčiais negalia, analizę, toliau pateikiamos pagrindinės tyrimo išvados bei rekomendacijos.

Atliktas tyrimas parodė, kad nors finansinė parama daugelio studentų su negalia yra vertinama teigiamai (kaip stabilumo ir saugumo garantas), tačiau nėra moksleivių apsisprendimą dėl studijų aukštojoje mokykloje lemiantis veiksnys. Taip yra dėl dviejų pagrindinių priežasčių. Pirma, tyrimo dalyviai pabrėžė, kad pagrindinis veiksnys, lemiantis studijavimą – tai asmeninis noras studijuoti, įgyti specialybę, geresnės ateities perspektyvos. Be to, daugelis tyrimo dalyvių teigė, jog studijuoti ir be finansinės paramos, kaip ir asmenys neturintys negalios. Antra, daugelis tyrimo dalyvių apie finansinės paramos galimybes prieš įstodami nežinojo, todėl tai paprasčiausiai negalėjo daryti įtakos jų sprendimui.

Tyrimas taip pat atskleidė, kad daugelio moksleivių sprendimą **nestudijuoti** lemia kompleksinės socioekonominės priežastys, susijusios su asmenų su negalia socialine atskirtimi ir visuomenėje vyraujančiais neigiamais nusistatymais žmonių su negalia atžvilgiu. Tai dažniausiai pasireiškia žemesniais lūkesčiais šių asmenų atžvilgiu dėl jų tolimesnio išsilavinimo ir karjeros perspektyvų. Šios nuostatos susijusios su nuvertinančiu požiūriu, kad aukštasis mokslas būtų per didelis iššūkis, nevertas mokinių su negalia pastangų.

Tyrimo metu išryškėjo trys pagrindiniai veiksniai, darantys tiesioginę įtaką moksleivių sprendimui studijuoti. Pirmasis iš veiksnių yra **artimos aplinkos (tėvų/globėjų) ir mokytojų (ne)palaikymas**. Interviu analizė parodė, kad daugelis studentų tėvų ar bent vieno mokytojo palaikymą išskyrė vienu pagrindinių faktorių, padėjusių apsispręsti siekti aukštojo išsilavinimo. Priešingai, moksleiviai, kurie nusprendė nestudijuoti, dažnai įvardindavo, kad jų sprendimą tėvai ir mokytojai palaiko. Tyrimo dalyviai taip pat atkreipė dėmesį, kad mokyklose mokiniai, turintys negalia, dažniau orientuojami į profesines mokyklas. Tai, tikėtina, taip pat gali būti susiję su žmonių su negalia nuvertinimu visuomenėje.

Antrasis iš pagrindinių veiksnių, darančių įtaką sprendimui (ne)studijuoti, yra **žemos moksleivių su negalia aspiracijos, menka savivertė ir motyvacija**, taip pat susiję su neigiamais visuomenės nusistatymais asmenų, turinčių negalia, atžvilgiu. Tyrimo dalyviai ne kartą pabrėžė aplinkinių palaikymo svarbą, kas galėtų būti susiję su tiksliniu profesiniu orientavimu, mentoryste ar konsultavimu stojimo klausimais. Negana to, tyrimo metu išaiškėjo, kad mokyklose **asmenims su negalia trūko informacijos apie finansinės paramos galimybes ir bendrus stojimo reikalavimus bei kriterijus, studijų prieinamumą**. Turint omenyje, kad finansinė parama dažnai įvardijama kaip saugumo jausmą suteikiantis veiksnys, o žinios apie stojimo tvarką yra labai svarbios, siekiant pasiruošti mokyklos baigimui ir įstojimui į aukštąją mokyklą, šis informuotumo stygius tiesiogiai prisideda prie moksleivių sprendimo nesiekti aukštojo išsilavinimo.

Vienas labiausiai nerimą keliančių aspektų ir trečiasis veiksnių – tai **alternatyvių kelių į aukštąjį mokslą stoka stojimo etape**. Pasigendama ir pozityvios diskriminacijos priemonių, skatinančių asmenų, turinčių negalia, iš nepalankios socioekonominės padėties stojimą į aukštąsias mokyklas. Negana to, vienintelis galimas „alternatyvus kelias“, prieinamas moksleiviams su negalia – **atleidimas nuo brandos egzaminų**, tačiau jis ne tik kad nesukuria moksleiviams su negalia

palankesnės situacijos, bet netgi gali pakenkti jų galimybėms įstoti. Tai patvirtino net keletas tyrimo dalyvių, norėjusių stoti į aukštąją mokyklą, bet dėl atleidimo nuo brandos egzaminų sumažintų stojamųjų balų (kadangi metiniai įvertinimai konvertuojami pagal kriterinę skalę) neįstojo į norimą specialybę. Dėl to į ypač nepalankią situaciją patenka tie moksleiviai, kurių pasiekimai mokykloje buvo puikūs, tačiau konvertavimo būdu sumažinami beveik per pusę: didžiausias galimas A lygio pasirenkamo dalyko įvertinimas iš 10 balų sumažinamas iki 5,6.

Dar daugiau, kyla abejonių dėl brandos egzaminų organizavimo ir formos pritaikymo lankstumo. Nors moksleiviams su negalia yra galimybė pritaikyti brandos egzaminus, tačiau nėra visiškai aišku, *kokia apimtimi* įmanoma juos pritaikyti sunkios negalios moksleiviams, kuriems reikėtų daugiau (reikšmingų) pritaikymų ir (ar) pagalbos (pvz., labai ribotu judumu, ar apskritai didesniais poreikiais). Nerimą kelia tai, kad dėl nepakankamų galimybių suteikti pritaikymus ar pagalbą moksleiviai su sunkia negalia galėtų būti paskatinami egzaminų nelaikyti (parašyti prašymą būti atleistiems). Vis dėlto, atleidimas nuo egzaminų laikymo neturėtų būti laikomas alternatyva egzaminų pritaikymui ar tinkamu sąlygų sudarymu. Šio tyrimo ribose nebuvo įmanoma išsamiai įvertinti brandos egzaminų pritaikymo galimybių ir įgyvendinimo. Tačiau ateityje būtų verta išsamiau išanalizuoti brandos egzaminų pritaikymo moksleiviams su sunkia negalia galimybes ir ribotumus (tiek teisinio reglamentavimo, tiek realaus įgyvendinimo požiūriu), nes tai vienas pagrindinių aukštojo mokslo prieinamumo aspektų.

Ši konkursinių balų konvertavimo sistema ypač kritiškai vertintina, turint omenyje **menko moksleivių su negalia informuotumo apie stojimo tvarkas** tendenciją. Nors yra teorinė galimybė brandos egzaminus perlaikyti vėliau eksternu, tačiau nedaugelis mokyklą baigusių asmenų tam pasiryžta, kadangi tai reikalauja dar didesnio motyvuotumo, išteklių ir savarankiškų pastangų. Negana to, atleidimo nuo brandos egzaminų reglamentavimas vertintinas kritiškai, kadangi ligų, dėl kurių atleidiama nuo brandos egzaminų, sąrašė esančios ligos ir sutrikimai kelia klausimų dėl jų pagrįstumo, nėra aišku, kodėl pasirinktos būtent šios ligos ir kaip jos neigiamai paveikia asmenis brandos egzaminų metu.

Pusiau struktūruotų interviu analizė taip pat atskleidė dažniausiai pasitaikančius studijų aukštojoje mokykloje pasirinkimo kriterijus. Išskiriami šie pagrindiniai kriterijai, dažniausiai būdinga prioriteto tvarka:

1. norima studijuoti specialybė;
2. fizinis aplinkos prieinamumas aukštojoje mokykloje;
3. studijų formos lankstumas ir studijų pritaikymo galimybės bei
4. tai, kokiam mieste yra aukštoji mokykla (geografija).

Specialybė dažnai renkama labai objektyviai – pagal asmeninį interesą ir negalią, t.y. kad asmuo galėtų tiek studijuoti, tiek dirbti ateityje. **Fizinės aplinkos prieinamumo** svarba asmenims su fizine negalia ir lūkestis judėti savarankiškai bei būti nepriklausomu. Vienas svarbiausių kriterijų asmenims su negalia, galvojantiems apie studijas – **studijų formos lankstumas**, o konkrečiai – būtent **nuotolinių ir iššestinių** studijų galimybės. Deja, bet nuotolinių studijų galimybė yra vis dar pakankamai reta (nėra duomenų apie tai, kurios aukštosios mokyklos jas teikia ir kokia apimtimi). **Geografinis aspektas** renkantis studijas svarbus tiek dėl socioekonominių veiksnių, tiek dėl negalios sunkumo, t.y. ar kitame mieste bus padedančių/pasirūpinančių žmonių. Taigi asmenims su negalia ženkliai susiaurėja studijų programų ir aukštųjų mokyklų pasirinkimo galimybės, ypač tiems, kurie turi judėjimo negalią ar kitas sunkesnės formos negalias, dėl kurių kyla daugiau poreikių.

Iš tyrimo dalyvių patirčių galima spręsti, kad **nuotolinių studijų forma prieinama retai**, ne visose aukštosiose mokyklose. **Iššestinių studijų galimybė taip pat yra reta**, priklauso nuo studijų programos ir vidinių aukštosios mokyklos tvarkų. Taigi šių studijų formų nepakankamas išplėtojimas susiaurina asmenų, turinčių sunkią negalią, galimybes studijuoti. Tyrimo dalyviai taip pat išsakė nepakankamas studijų proceso pritaikymo galimybes, priklausančias nuo vidinių aukštųjų mokyklų

tvarkų (kurios ne visada nustatytos ar aiškios), taip pat, dažnai minimas paslaugų, ypač konspektavimo pagalbos, trūkumas studentams, turintiems klausos negalia.

Tyrimas parodė, kad studentai su negalia jiems skiriamą **finansinę paramą** panaudoja labai individualiai. Kai kurie iš tyrimo dalyvių ją panaudojo pirkdami reikiamas paslaugas (pavyzdžiui, transportavimo), kiti pirko studijoms reikiamą įrangą. Pastebėta, kad įrangos ir paslaugų poreikiai kaštai itin varijuoja. Tam, kad galėtų įsigyti reikiamą įrangą, studentams tekdavo taupyti gaunamas išmokas keletą mėnesių ar net ilgiau (tai, natūraliai, atitolindavo įrangos nusipirkimą). Be to, analizė parodė, kad paslaugoms, kurios yra reikalingos, bet mažai prieinamos (pavyzdžiui, konspektavimo), teikiamos paramos gali neužtekti. Susidarius tokiai situacijai, studentai nebūna linkę pirkti tokių paslaugų, o dėl to gali nukentėti jų studijų prieinamumas ir kokybė. Vis dėlto, **dauguma studentų paramą, skiriamą studijų prieinamumui kaupia** ir (arba) panaudoja pragyvenimo ar asmeninėms išlaidoms, nes neturi papildomų poreikių studijų metu, kuriuos galėtų patenkinti už gaunamas lėšas. Tai nėra neigiama tendencija, nes studentams finansinė parama suteikia saugumo jausmą (jei staiga išmokos būtų nutrauktos, arba jei patirtų netikėtų finansinių sunkumų). Vis dėlto, tai parodo, kad lėšos, skirtos studijų prieinamumui didinti, panaudojamos (ir) kitiems tikslams.

Taigi tyrimo rezultatai leidžia daryti išvadą, kad finansinės pagalbos priemonės studentams **nėra pakankama priemonė studijų prieinamumui didinti**. 2014 m. MOSTA (dab. STRATA) darytas panašaus turinio kokybinis tyrimas apie studentų ir moksleivių su negalia mokymosi patirtis, atskleidė labai panašias studijų prieinamumo problemas, kurios atsispindėjo ir šio tyrimo rezultatuose: studijų lankstumo (ypač nuotolinių ir ištęstinių formų) ir pritaikymo galimybių trūkumas, aukštosios mokyklos išteklių pritaikyti studijas (reikiamų medžiagos formatų, aplinkos ir kt. pritaikymo) ribotumas, būtinųjų paslaugų trūkumas (ypač konspektavimo, gestų kalbos vertimo pasiūlos, asmeninio asistento). Yra rizika, kad, nesiėmus atitinkamų studijų prieinamumo reglamentavimo harmonizavimo ir tikslinio išteklių paskirstymo priemonių, studijų prieinamumo lygis toliau išliks stagnacijoje.

Esamos situacijos analizė parodė, kad studijų lankstumo ir pritaikymo galimybių stoka gali būti **nepakankamo Konvencijos nuostatų perkėlimo į įstatyminį ir poįstatyminį lygmenį pasekmė**. Nors Konvencijos, kaip ratifikuotos tarptautinės sutarties, nuostatas Lietuvos nacionalinėje teisėje galima taikyti tiesiogiai, tačiau dabartinis aukštojo mokslo sistemos reglamentavimas aiškiai nenurodo, kaip turėtų būti užtikrinama asmenų su negalia teisė į prieinamą aukštąjį mokslą bei kokią vaidmenį šiame procese užima skirtingos institucijos. Nors Mokslo ir studijų įstatymas numato galimybę naudoti alternatyvias atsiskaitymų formas, o Švietimo įstatyme įtvirtinta nuostata aukštosioms mokykloms pritaikyti studijų programas pagal specialiuosius ugdymosi poreikius, tačiau lieka neaišku, kokia institucija turėtų šiuos poreikius įvertinti (nustatyti), o aukštosioms mokykloms kompetencijų ir/ar asmeninės iniciatyvos tam gali nepakakti. Nėra aišku, kiek aukštųjų mokyklų turi nustačiusios atitinkamas tvarkas.

Vienas studijų prieinamumo trūkumo paaiškinimų yra tai, kad iki šiol aukštosios mokyklos turėjo menką suinteresuotumą studijų prieinamumo užtikrinimu, kadangi studentų su negalia yra itin nedaug palyginus su visais studentais (neverta investuoti į pritraukimą), o papildomų išteklių studijų pritaikymui nėra skiriama (kaip yra bendrojo ugdymo sistemoje, kur mokiniam su negalia skiriamas didesnis mokinio krepšelis). Be to, aukštosios mokyklos nėra tiesiogiai teisiškai įpareigtos palaikyti (nustatyta) studijų prieinamumo lygį.

Be to, **kritiškai vertintina dabartinė atleidimo nuo paskolų grąžinimo tvarka**, kuri kai kuriems valstybės nefinansuojamose vietose studijuojantiems yra vienintelė galimybė *de facto* padengti studijų kainą. Tyrimo rezultatai parodė, kad studentams su negalia galimybė nemokėti už studijas yra kritinė ir lemtinga. Tačiau valstybės būdas kompensuoti studijų kainą studentams su negalia per **paskolas** kelia abejonių. Visų pirma, toks netiesioginis atleidimas nuo studijų kainos nėra efektyvus gero valdymo atžvilgiu ir net nuostolingas, nes valstybei tenka padengti ne tik studijų kainos kaštus, bet ir palūkanas bankui. Visų antra, tyrimas parodė menką moksleivių informuotumą apie finansinės paramos galimybes, o apie paskolos (atleidimo) galimybę žinojo tik nedaugelis tyrimo

dalyvių. Be to, daugeliui ji atrodo itin rizikinga, kadangi negarantuoja atleidimo. Galiausiai atleidimas nuo paskolos gražinimo galimas tik vienoje studijų pakopoje, todėl galimai neskatina studentų su negalia studijuoti toliau.

Taigi teisinės bazės analizė parodė, kad paramos studentams su negalia ir studijų prieinamumo reglamentavimas yra nesuderintas tarpusavyje, jam trūksta sistemiškumo. Finansinės paramos teikimas ir kitų studijų prieinamumo nuostatų koordinavimas paskirstytas tarp kelių institucijų, o tai papildomai kelia neefektyvaus valdymo ir išteklių paskirstymo problemą. Be to, finansinių išmokų, skiriamų studentams su negalia yra keturios ir ne visų jų paskirtis aiškiai apibrėžta. Analizė taip pat parodė, kad JT Konvencijos nuostatos apie studijų prieinamumą menkai perkeltos į įstatyminį lygmenį. Dabartinis studijų prieinamumo asmenims su negalia teisinis reglamentavimas yra nepakankamai išsamus ir kelia riziką, kad asmenų su negalia švietimo, o šiuo atveju – aukštojo mokslo prieinamumas nepateks į pagrindinių įstatymų reglamentavimo, švietimo politikos, planavimo ir lėšų skyrimo sritis, trūks visapusiškumo ir sistemiškumo užtikrinant prieinamą aukštojo mokslo sistemą.

REKOMENDACIJOS

Lietuvos Respublikos Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai

Prisiimti studijų prieinamumo asmenims su negalia srities koordinavimą, bendradarbiaujant su Neįgaliųjų reikalų departamentu prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, atsižvelgiant į Komiteto išaiškinimą, kad už asmenų su negalia visų lygmenų švietimo klausimą valstybėse turi būti atsakingos Švietimo ministerijos. Tokiu būdu užtikrinti, kad negalios aspektas patektų į pagrindinių įstatymų reglamentavimo, švietimo politikos, planavimo ir lėšų skyrimo švietimo reikmėms sritis (Komiteto Bendroji pastaba Nr. 4 (2016) dėl teisės į įtraukų švietimą).

Skatinti (finansiskai – skiriant didesnę studijų krepšelį darbuotojų kompetencijų kėlimui, aplinkos prieinamumo užtikrinimui ir pan.) tas aukštąsias mokyklas, kurios didina studijų prieinamumą studentams su negalia. Šios lėšos galėtų būti tikslingai naudojamos pagalbos paslaugų organizavimui, konsultavimui ir studijų proceso prieinamumui gerinti. Valstybės paskatinimas aukštosioms mokykloms taip pat galimai padidintų jų suinteresuotumą aktyviau užsiimti moksleivių su negalia pritraukimu bei jų informavimu apie studijų galimybes, pavyzdžiui, per vizitus į bendrojo lavinimo ir specialiąsias mokyklas.

Inicijuoti ir remti mentorystės, konsultavimo studijų klausimais ar profesinio orientavimo projektus, kurie tikslingai pasiektų socialinėje atskirtyje, žemesnėje socioekonominėje padėtyje gyvenančius moksleivius su negalia. Tokie projektai padėtų kelti moksleivių su negalia, kurie nesulaukia palaikymo studijuoti artimoje aplinkoje, aspiracijas, keltų pasitikėjimą savimi ir didintų savarankiškumą bei geriau paruoštų studijų pasirinkimui. Toks konsultavimas galėtų būti finansuojamas ar remiamas valstybės lėšomis, siekiant didesnio gabių asmenų su negalia reprezentavimo aukštajame moksle.

Ištirti brandos egzaminų pritaikymo moksleiviams su sunkia negalia galimybes ir ribotumus (tiek teisinio reglamentavimo, tiek realaus įgyvendinimo požiūriu) siekiant išsiaiškinti, kaip brandos egzaminai praktikoje pritaikomi negalią (ypač sunkią) turintiems mokiniams.

Užtikrinti brandos egzaminų pritaikymą mokiniams su negalia, ypač sunkią negalią turintiems asmenims. Peržiūrėti teisinį reglamentavimą ir praktikoje taikomas priemones siekiant užtikrinti, kad mokiniams su sunkia negalia būtų sudarytos tinkamos sąlygos laikyti brandos egzaminus. Užtikrinti, kad atleidimas nuo brandos egzaminų laikymo **nebūtų laikomas alternatyva tinkamam sąlygų sudarymui brandos egzaminų metu** (t.y. brandos egzaminų pritaikymui pagal mokinių su negalia individualius poreikius) ir sudaryti galimybes visiems mokiniams su negalia pritaikyti brandos egzaminų formą ir organizavimą pagal jų su negalia susijusius individualius poreikius, suteikiant visą reikiamą pagalbą.

Tikslinti ir plėsti studijų prieinamumo asmenims, turintiems negalią, reglamentavimą, pradedant nuo Mokslo ir studijų įstatymo kaip pagrindinio aukštąjį mokslą reglamentuojančio įstatymo ir kitų aktualių poįstatyminių ir programinių teisės aktų. Aiškiau reglamentuoti skirtingų institucijų atsakomybes ir vaidmenis, užtikrinant asmenų su negalia teisę į aukštojo mokslo prieinamumą, numatant nuoseklią studijų prieinamumo didinimo programą ir užkertant kelią diskriminacijai negalios pagrindu. Konkrečiai patikslinti **nuotolinių** ir **išėstinių** studijų formų reglamentavimą ir didinti šių studijų formų prieinamumą, kadangi tai vienas svarbiausių kriterijų moksleiviams su

negalia renkantis studijas. Taip pat, rekomenduojama sistemingai perkelti JT Konvencijos nuostatas apie žmonių su negalia teisę į prieinamą aukštąjį mokslą į įstatyminį ir poįstatyminį lygmenį, atsižvelgiant į JT Komiteto bendrojoje pastaboje Nr. 4 išsakytą rekomendaciją, kad žmonių su negalia švietimas turėtų būti švietimo ministerijai, o ne socialinės apsaugos ar sveikatos ministerijų kompetencijoje, taip stiprinant prieinamos aukštojo mokslo sistemos visapusiškumą ir sistemiškumą.

Plėsti finansinės pagalbos teikimo studentams su negalia sąlygas ir suteikti galimybę paramą gauti ir tiems studentams, kurie turi didesnę nei 45 proc. darbingumo lygį. Rekomenduojama individualizuoti finansinės paramos teikimą ir teikti ją tikslingai, pagal individualų poreikį, taip užtikrinant tiek studentų, kurių poreikiai mažesni, tiek studentų, kurie turi kompleksiškesnius poreikius, paramos pakankumą. Tokiu būdu lėšas, kurios skiriamos studijų prieinamumui užtikrinti, būtų galima panaudoti efektyviau, dalį jų skiriant aplinkos prieinamumo didinimui (paskirstant atsakingoms institucijoms), studijų proceso pritaikymui (paslaugų studentams plėtojimui, papildomam dėstytojų darbui atlyginti), įrangos pirkimui (tuomet reikiama sumai studentams nereikėtų taupyti, o ji tikslingai būtų išmokėta vienu kartu).

Tikslinti studentų su negalia specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo reglamentavimą, galimai perduodant dalį funkcijų pedagoginėms psichologinėms tarnyboms, Nacionalinei švietimo agentūrai ar kitoms institucijoms pagal kompetenciją, kurios turi ilgametę patirtį nustatant moksleivių su negalia specialiuosius ugdymosi poreikius. Teisinės bazės analizė parodė, kad nors studijų programų prieinamumo užtikrinimas paliktas aukštųjų mokyklų prerogatyvai, tačiau nėra aprašyta specialiųjų ugdymosi poreikių nustatymo tvarka, o kai kurios aukštosios mokyklos tam gali neturėti reikiamų kompetencijų ir išteklių. Be to, rekomenduojama padidinti asmenų, kuriems nustatomi specialieji ugdymosi poreikiai, amžių, nes studijų metu šie poreikiai išlieka aktualūs.

Svarstyti pozityvios diskriminacijos priemonių naudojimą ar lankstesnių ir įvairesnių brandos egzaminų formų įtvirtinimą moksleiviams su sunkia negalia. Dėl nekokybiško pagrindinio-vidurinio ugdymo ar atleidimo nuo egzaminų (konvertuojant metinius pažymius ir tokiu būdu sumažinant konkursinį balą) asmenims su sunkia negalia įstoti į valstybės finansuojamą vietą tampa labai sunku ar beveik neįmanoma (ypač pasirinkus konkurencingą studijų programą). Šiai problemai spręsti būtų galima pasitelkti papildomų balų suteikimą studentams su negalia skaičiuojant konkursinius balus. Taip pat rekomenduojama apsvarstyti galimybę taikyti lankstesnes brandos egzaminų formas moksleiviams su sunkia negalia, taikyti įvairesnius pasiekimų vertinimo būdus, siekiant objektyviau įvertinti realius šių asmenų pasiekimus ir gebėjimus, prisitaikant prie jų su negalia susijusių poreikių.

Svarstyti pakeisti studijų kainos studentams su negalia kompensavimo tvarką ir nustatyti tokią, kuri garantuotų atleidimą nuo studijų kainos nuo pat studijų pradžios. Siekiant pritraukti daugiau asmenų su negalia į aukštąjį mokslą, labai svarbu suteikti galimybę studijuoti nemokamai, o dabartinė paskolų sistema tam nėra tinkamiausia. Studijų kainos kompensavimo garantavimas nuo studijų pradžios suteiktų saugumo jausmą ir galimai paskatintų daugiau moksleivių su negalia siekti studijų aukštojoje mokykloje. Be to, taip būtų efektyviau panaudojamos valstybės lėšos, nes iš jų nebūtų dengiamos palūkanos bankui (pagal dabartinę tvarką tokiais atvejais jas dengia valstybė).

Didinti moksleivių informavimą apie finansinės pagalbos priemones studentams su negalia. Tikėtina, jog geresnė informacijos apie studijų galimybes ir finansinę paramą sklaida, atsižvelgiant į informacijos prieinamumą skirtingą negalią turintiems asmenims, gerintų šių asmenų pasiruošimą studijoms ir padėtų pritraukti daugiau studentų su negalia į aukštąsias mokyklas.

Patikslinti paramos ir/ar pagalbos teikimo tvarką studentams, atvykstantiems studijuoti iš užsienio ir užtikrinti galimybę individualizuoti studijų procesą atitinkamai kaip ir Lietuvos piliečiams. Patikslinti finansinės paramos teikimo studentams su negalia, ne Lietuvos piliečiams, reglamentavimą ir (ar) pritaikyti kriterijus taip, kad asmenys, turintys negalios įvertinimą atliktą užsienyje, taip pat galėtų pretenduoti į paramą ir pagalbą.

Įvertinti galimybę lietuvių gestų kalbos vertėjų rengimą vykdyti ir universitetuose, siekiant kelti jų kvalifikaciją konkrečiose mokslo srityse bei vertimo, studijų kontekste, kokybę. Suteikti galimybes profiliuoti gestų kalbos vertėjus pagal studijų kryptį.

Plėtoti studentams su negalia studijų metu reikiamas paslaugas: skatinti konspektavimo paslaugos teikimą ir prieinamumą studentams su klausos negalia, be kita ko užtikrinant jos įperkamumą; užtikrinti kitų savarankiškumą didinančių paslaugų kokybę ir prieinamumą studijų metu (asmeninio asistento, pavėžėjimo, gestų kalbos vertimo).

Skatinti aukštąsias mokyklas gerinti fizinės ir informacinės aplinkos prieinamumą, siekiant sudaryti tinkamas studijų sąlygas žmonėms su negalia studijuoti savarankiškai ir oriai. Didėjantis studijų prieinamumas, tikėtina, bus viena iš pamatinių sąlygų, leidžiančių į aukštąjį mokslą pritraukti daugiau studentų su skirtingomis negaliomis ir skirtingais jų sunkumo lygiais.

Raginti aukštosiose mokyklose steigti negalios klausimų koordinatoriaus pareigybę, skirtą vieno langelio principu užtikrinti bei teikti informavimo, konsultavimo, studijų individualizavimo bei kitų darbų, susijusių su negalios klausimais aukštosiose mokyklose, koordinavimą. Tokio etato sukūrimas būtų tvarumo ir tęstinumo, kuriant prieinamas studijas žmonėms, turintiems skirtingas negalias, užtikrinimas aukštojoje mokykloje.

Mokyklų administracijoms, mokytojams bei pagalbos teikimo specialistams

Tyrimo duomenimis didžiausią įtaką moksleivių turinčių negalią apsisprendimui studijuoti ir tęsti mokslus turi tėvai, artimoji aplinka bei mokytojai, todėl svarbu, jog ši aplinka būtų palaikanti. Mokykla turi **skatinti, palaikyti ir motyvuoti** moksleivius su negalia siekti aukštojo mokslo išsilavinimo.

Bendrojo lavinimo ar specialiąsias mokyklas bei specialiąsias ar lavinamąsias klases lankantiems moksleiviams su negalia per dažnai skiriamos individualizuotos programos, kurios vėliau užkerta galimybę laikyti brandos egzaminus. Dėl to moksleiviams su negalia tampa praktiškai neįmanoma pradėti studijuoti aukštojoje mokykloje. Moksleiviai su negalia **turėtų būti skatinami ir rengiami** kartu su visais laikyti valstybinius brandos egzaminus.

Suteikti galimybę mokyklų mokytojams bei pagalbos teikimo specialistams nuolat kelti bei atnaujinti kompetencijas apie žmonių, turinčių regos ir klausos negalias, elgesio ir/ar kitus specifinius mokymo(si) būdus galimybes. Taip pat siekti naujausių metodikų diegimo bei technologijų panaudojimo galimybių kasdieniame ugdyme, skirti ypatingą dėmesį **prevencinių priemonių prieš patyčias diegimui** bei kompetencijų apie skirtingas negalias kėlimui.

Neįgaliųjų reikalų departamentui prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos

Tikslinti Finansinės pagalbos priemonių teikimo neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, tvarkos aprašą ir inicijuoti kitų teisės aktų, reglamentuojančių finansinės paramos studentams su negalia teikimą, tikslinimą, aiškiau apibrėžiant finansinės pagalbos priemonių paskirtį bei tikslus, nuosekliai rinkti informaciją apie šių finansinių priemonių panaudojimą.

Plėsti minėto aprašo finansinės pagalbos teikimo sąlygas ir suteikti galimybę paramą gauti ir tiems studentams su negalia, kurie turi didesnę nei 45 proc. darbingumo lygį. Rekomenduojama individualizuoti finansinės paramos teikimą ir teikti ją tikslingai, pagal individualų poreikį, taip užtikrinant tiek studentų, kurių poreikiai mažesni, tiek studentų, kurie turi kompleksiškesnius poreikius, studijų prieinamumo užtikrinimą. Tyrimo rezultatai parodė, kad daugelis studentų su negalia finansinę paramą kaupia ir (ar) panaudoja pragyvenimui, nes neturi papildomų poreikių studijų metu, kuriuos galėtų patenkinti už gaunamas lėšas. Taigi lėšas, kurios skiriamos studijų prieinamumui užtikrinti, galima panaudoti efektyviau, dalį jų skiriant aplinkos prieinamumo didinimui, studijų proceso pritaikymui (paslaugų studentams plėtojimui, papildomam dėstytojų darbui atlyginti).

Užtikrinti, kad studentai su negalia turėtų galimybę laiku ir už prieinamą kainą (kompensuojant dalį kainos) įsigyti reikiamas kompensacinės technikos priemones, reikiamas studijų metu. Svarbu sudaryti galimybę kompensuoti ne tik dažniausiai naudojamas technines priemones, numatytas Neįgaliųjų aprūpinimo techninės pagalbos priemonėmis ir šių priemonių įsigijimo išlaidų kompensavimo tvarkos apraše, bet ir labiau specifines, individualias, susijusias su studijų/profesine sritimi, kurių gali prireikti studentams.

Plėtoti studentams su negalia studijų metu reikiamas paslaugas: skatinti konspektavimo paslaugos teikimą ir prieinamumą studentams su klausos negalia, be kita ko užtikrinant jos įperkamumą; užtikrinti kitų savarankiškumą didinančių paslaugų kokybę ir prieinamumą studijų metu (asmeninio asistento, pavėžėjimo, gestų kalbos vertimo).

Suderinti išmokų studijų išlaidoms iš dalies kompensuoti (3,2 BSI dydžio per semestrą) skyrimo tvarką su atleidimo nuo paskolų grąžinimo reglamentavimu. Apsvarstyti galimybę padengti visą studentų su negalia studijų kainą ar didesnę jos dalį.

Rinkti statistinę informaciją apie moksleivius ir studentus su negalia visais mokyklos baigimo ir studijų etapais: besiruošiančius studijuoti, laikančius brandos egzaminus (ar atleistus nuo jų), stojančius į aukštąsias mokyklas, studentus su negalia (įskaitant tuos, kurie turi didesnę, nei 45 proc. darbingumo lygį), asmenis su negalia, kurie baigia studijas ir (ar) įsidarbina. Išsamesni statistiniai duomenys leistų geriau atskleisti esamą situaciją, o šiuo metu jų itin trūksta. Tokios informacijos rinkimas leistų nuolat ją analizuoti ir padėtų priimti labiau informuotus sprendimus bei prognozuoti finansinės paramos panaudojimą ir įvertinti jos efektyvumą. Taip pat sutikslinti statistiką apie studentus su negalia ir suderinti su Statistikos departamento pateikiamais duomenimis, nes šiuo metu statistika apie finansinę paramą gaunančius studentus su negalia (Neįgaliųjų reikalų departamento duomenys) ir studijuojančius aukštosiose mokyklose (Statistikos departamento duomenys) neatitinka.

Vykdyti tyrimus apie studentų, turinčių aukštesnę nei 45 proc. darbingumą, kurie turi psichosocialines negalias ar mokymosi sunkumus, studijų patirtis, siekiant išsiaiškinti, kokie

poreikiai kyla šias negalias ar sunkumus turintiems studentams. Atitinkamai ieškoti būdų, kaip šių studentų poreikius būtų galima atliepti. Siekiant gerinti studijų prieinamumą ir paslaugų teikimą aukštosiose mokyklose, reikia tirti, kokios yra dabartinės dėstytojų ir administracijos patirtys, dirbant su studentais su negalia, kokios informacijos, įgūdžių ir kompetencijų jiems trūksta ar galėtų prireikti ateityje.

Literatūros sąrašas

1. Alloway, Nola, et al. "School students making education and career decisions: Aspirations, attitudes and influences." *Canberra: DEST* (2004)
2. Corbin, J., Strauss, A. *Basics of Qualitative Research. Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. California: Sage Publications, 2008.
3. DZHW, Social and Economic Conditions of Student Life in Europe. Eurostudent VI 2016-2018 | Synopsis of Indicators, Bielefeld, 2018.
4. EHEA, London Communiqué, "Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world", gegužės 18 d., 2007
<https://ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2007_London_Communique_English_588697.pdf>
5. Freedom Scientific, JAWS®, [Žiūrėta 2020-12-05]
<<https://www.freedomscientific.com/products/software/jaws/>>
6. Global Higher Education Rankings, *Affordability and Accessibility in Comparative Perspective*. Virginia: The Educational Policy Institute, 2005.
7. Hughes, B. Wounded/monstrous/abject: a critique of the disabled body in the sociological imaginary. *Disability&Society*. 24(4), 2009, 399-410.
8. James, Richard. "Participation disadvantage in Australian higher education: An analysis of some effects of geographical location and socioeconomic status." *Higher Education* 42.4 (2001): 455-472.
9. Jungtinių Tautų Neįgaliųjų Teisių Konvencija ir jos fakultatyvus protokolai. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 71-3561.
10. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolai, Valstybės žinios, 2010-06-19, Nr. 71-3561 <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.335882>>
11. Lazutka, Romas, Dvilė Šliužaitė. "Socialinis teisingumas ir socialinių-ekonominių grupių reprezentavimas skirtingo prestižo studijų programose Lietuvoje." *Acta Paedagogica Vilnensia* 28 (2012): 9-22.
12. Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas, 2003 m. lapkričio 18 d. Nr. IX-1826, redakcija nuo 2017-01-01, Nr. XII-2768, 2016-11-08, paskelbta TAR 2016-11-17, i. k. 2016-26967, 6 str. 1 d. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.222522/asr>>
13. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas, 2009 m. balandžio 30 d. Nr. XI-242, Redakcija Nr. XII-2534, 2016-06-29, TAR 2016-07-14, i. k. 2016-20555, 1 str. 1 d. <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.C595FF45F869/asr>>
14. Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas, Nr. XIII-3119, Lietuvos aidas, 1991-12-13, Nr. 249-0, Suvestinė redakcija nuo 2021-01-01, 2020-06-25, paskelbta TAR 2020-07-09, i. k. 2020-15356 <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2319/qwnhpjnfDV>>
15. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija, Ligu, galinčių būti pagrindu atleisti asmenis nuo brandos egzaminų, sąrašas, "Dėl Ligu, galinčių būti pagrindu atleisti asmenis nuo brandos egzaminų, sąrašo patvirtinimo", Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ir švietimo ir mokslo ministrų 2003 m. sausio 8 d. įsakymas Nr. V-11/18, Valstybės žinios, 2003-01-29, Nr. 10-371 <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.203313>>
16. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Mokinio specialiųjų ugdymosi poreikių (išskyrus atsirandančius dėl išskirtinių gabumų) pedagoginiu, psichologiniu, medicininu ir socialiniu pedagoginiu aspektais įvertinimo ir specialiojo ugdymosi skyrimo tvarkos aprašas, Valstybės žinios, 2011-10-11, Nr. 122-5769 <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.408134/asr>>

17. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, "Brandos egzaminų organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašas" Valstybės žinios, 2006-12-28, Nr. 141-5437 <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.289769/asr> >
18. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, "Kaip padidinti suaugusiųjų mokymosi galimybes?", *Švietimo problemos analizė*, 2007, gruodis Nr. 9 (20), ISSN 1822-4156 <<http://www.nmva.smm.lt/wp-content/uploads/2012/12/kaip-padidinti-suaugusi%C5%B3j%C5%B3-mokymosi-galimybes-2007-gruodis.pdf>>
19. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Brandos egzaminų organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašas, "Dėl Brandos egzaminų organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašo ir Lietuvių kalbos ir literatūros įskaitos organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašo patvirtinimo", Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2019 m. rugsėjo 12 d. įsakymo Nr. V-1008 redakcija, Valstybės žinios, 2006-12-28, Nr. 141-5437 <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.289769/asr> >
20. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo tvarkos aprašas, 2011 m. rugsėjo 30 d. įsakymas Nr. V-1795, Valstybės žinios, 2011-10-11, Nr. 122-5771 <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.408141?jfwid=bj9qo8mgy>>
21. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašas, Valstybės žinios, 2012-01-06, Nr. 3-90 <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.416474/UQDZgRmflq>>;
22. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo, lietuvių kalbos ir literatūros įskaitos, brandos egzaminų užduoties formos, vykdymo ir vertinimo instrukcijų pritaikymo mokiniams, buvusiems mokiniams ir eksternams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, tvarkos aprašas, Valstybės žinios, 2012-02-25, Nr. 24-1121, redakcija nuo 2016-03-01, Nr. V-94, 2016-02-29, paskelbta TAR 2016-02-29, i. k. 2016-03988 <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.418899/asr>>
23. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Specialiosios pedagoginės pagalbos asmeniui iki 21 metų teikimo ir kvalifikacinių reikalavimų nustatymo šios pagalbos teikėjams tvarkos aprašas, Valstybės žinios, 2011-07-20, Nr. 92-4395 <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.403927/asr> >
24. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, 1991 m. birželio 25 d. Nr. I-1489, Redakcija nuo 2011-07-01, Nr. XI-1281, 2011-03-17, Žin., 2011, Nr. 38-1804 (2011-03-31), Lietuvos aidas, 1991-08-06, Nr. 153-0 <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1480/wkYzYHpGKr>>
25. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija, Stojančiųjų į pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų valstybės finansuojamas studijų vietas ir pretenduojančiųjų į studijų stipendijas konkursinės eilės sudarymo 2021 metais tvarkos aprašas, 2020 m. lapkričio 30 d. įsakymas Nr. V-1862, TAR, 2020-11-30, Nr. 25543, 4 priedas <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/7192e4dc334e11eb8c97e01ffe050e1c?jfwid=bj9qo179d> >
26. Lietuvos Respublikos Vyriausybė, Finansinės pagalbos priemonių teikimo neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, tvarkos aprašas, 2019 m. rugpjūčio 28 d. nutarimo Nr. 900 redakcija, TAR, 2019-09-05, Nr. 14201 <<https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=41bda100cfa911e9929af1b9eea48566>>
27. Lietuvos Respublikos Vyriausybė, "Dėl 2021 metais taikomo minimaliojo darbo užmokesčio", 2020 m. spalio 14 d. nutarimas Nr. 1114, TAR, 2020-10-15, Nr. 21462 <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/b5aa4aa00ec311ebb74de75171d26d52>>
28. Lietuvos Respublikos Vyriausybė, Finansinės pagalbos priemonių teikimo neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, tvarkos aprašas, "Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. rugpjūčio 29 d. nutarimo Nr. 831 „Dėl Finansinės

- pagalbos priemonių teikimo neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo” 2019 m. rugpjūčio 28 d. nutarimo Nr. 900 redakcija, TAR, 2019-09-05, Nr. 14201 <<https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=41bda100cfa911e9929af1b9eea48566>>
29. Lietuvos studentų sąjunga, “Studentai su negalia – labiau patenkinti studijų programa, tačiau dažniau kenčia sunkumus dėl mokymosi krūvio” lapkričio 17 d., 2020 m. [Žiūrėta 2020-12-06] <<http://www.lss.lt/studentai-su-negalia-labiau-patenkinti-studiju-programa-taciau-dazniau-kencia-sunkumus-del-mokymosi-kruvio/>>
 30. MOSTA, *Lietuvos studijų būklės apžvalga*, Vilnius, 2014.
 31. Nacionalinė neįgaliųjų socialinės integracijos 2013–2020 metų programa, “Dėl Nacionalinės neįgaliųjų socialinės integracijos 2013–2020 metų programos patvirtinimo”, redakcija nuo 2019-06-28, Nr. 619, 2019-06-19, paskelbta TAR 2019-06-27, i. k. 2019-10403 <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.437985/asr>>
 32. Neįgaliųjų teisių komitetas, Bendroji pastaba Nr. 4 (2016) dėl teisės į įtraukų švietimą, Jungtinės Tautos, CRPD/C/GC/4, 2016 m. lapkričio 25 d., vertimas į lietuvių kalbą <http://www.ndt.lt/wp-content/uploads/Comment-4_Education_vert_final.pdf>
 33. Neįgaliųjų teisių komitetas, Komiteto bendroji pastaba Nr. 6 (2018) dėl lygybės ir nediskriminavimo, Jungtinės Tautos, CRPD/C/GC/6, 2018 m. balandžio 26 d., vertimas į lietuvių kalbą, 18 par. <<http://www.ndt.lt/wp-content/uploads/5-str-1.pdf>>
 34. Neįgaliųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Neįgaliųjų reikalų departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2019 metų veiklos ataskaita <http://www.ndt.lt/wp-content/uploads/2019_Veiklos-ataskaita-pagal-priemones-1.pdf>
 35. Orr, Dominic, and Shweta Mishra. "A comprehensive approach to investigating the social dimension in European higher education systems—EUROSTUDENT and the PL4SD country reviews." *The European Higher Education Area*. Springer, Cham, 2015. 467-478
 36. Rounce, Andrea D. *Access to Post-secondary Education: Does Class Still Matter?*. Canadian Centre Policy Alternatives, 2004.
 37. Ruškus, J. *Negalės fenomenas*. Šiauliai: ŠU leidykla, 2002.
 38. Šaukeckienė, Vaida, STRATA, “Kaip aukštosiose mokyklose jaučiasi sveikatos sutrikimų turintys studentai?” EUROSTUDENT tyrimo rezultatai, pristatymas, 2019 m. lapkričio mėn. 7 d.
 39. Sirin, Selcuk R. "Socioeconomic status and academic achievement: A meta-analytic review of research." *Review of educational research* 75.3 (2005): 417-453
 40. Socialinių stipendijų skyrimo ir administravimo tvarkos aprašas, “Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2017 m. kovo 1 d. nutarimo Nr. 149 „Dėl Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo įgyvendinimo“ pakeitimo”, 2020 m. rugsėjo 23 d. nutarimo Nr. 1037 redakcija, TAR, 2020-09-28, Nr. 20082 <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/815fb010015211ebb74de75171d26d52>>
 41. STRATA, Lietuvos studijų būklės apžvalga, rugsėjis, 2020 m., 22. <<https://strata.gov.lt/images/tyrimai/2020-metai/svietimo-politika/20200901-Lietuvos-studiju-bukle.pdf> >
 42. Studentų, priimamų 2020 metais į aukštąsias mokyklas, norminės universitetinių studijų kainos, “Dėl studentų, priimamų 2020 metais į aukštąsias mokyklas, norminių studijų kainų patvirtinimo”, Švietimo, mokslo ir sporto ministro 2020 m. sausio 13 d. įsakymas Nr. V-32, TAR, 2020-01-13, Nr. 491 <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/778ea1b035f411ea829bc2bea81c1194>>
 43. Tikslinių išmokų neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, skyrimo tvarkos aprašas, “Dėl Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. rugsėjo 12 d. įsakymo Nr. V-1666 „Dėl Tikslinių išmokų neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, skyrimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo”, 2016 m.

birželio 22 d. įsakymo Nr. V-576 redakcija, TAR, 2016-06-23, Nr. 17501

<https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=61193570391411e69101aaab2992cbcd>

44. Valstybės remiamų paskolų studentams suteikimo, administravimo ir gražinimo tvarkos aprašas, “Dėl Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo įgyvendinimo”, Suvestinė redakcija nuo 2021-01-01 iki 2021-08-31, TAR 2017-03-09, i. k. 2017-04060 <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/0270cf1104a211e78352864fdc41e502/asr> >
45. Verslo ir neįgaliųjų vystymo grupė, Kompensuojamos kompiuterinės programos [Žiūrėta 2020-12-05] <http://vngrupe.lt/>;
46. Walpole, MaryBeth. "Socioeconomic status and college: How SES affects college experiences and outcomes." *The review of higher education* 27.1 (2003): 45-73, 48, Rounce, Andrea D. *Access to Post-secondary Education: Does Class Still Matter?*. Canadian Centre Policy Alternatives, 2004
http://www.policyalternatives.ca/sites/default/files/uploads/publications/Saskatchewan_Pubs/pse.pdf
47. Watermeyer, B. Claiming loss in disability. *Disability&Society*, 24(1), 2009, 91-102.
48. Žalimas. D. Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės vaidmuo plėtojant oficialiąją konstitucinę doktriną. Iš: *Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui - 20 metų*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas, 2014. p. 295-321.

PRIEDAI

1 Priedas Tiriamųjų sociodemografinės charakteristikos

2 Priedas Dalyvio sutikimo forma

1 Priedas Tiriamųjų sociodemografinės charakteristikos

1 lentelė. Tiriamųjų (studentų) sociodemografinės charakteristikos

Nr.	Studentas (-ė)	Negalios pobūdis	Aukštoji mokykla Studijų pakopa
1	Studentas 1	Regos negalia	Universitetas Bakalauras
2	Studentė 2	Judėjimo negalia	Universitetas Bakalauras
3	Studentė 3	Judėjimo negalia	Kolegija Bakalauras
4	Studentas 4	Regos negalia	Universitetas Bakalauras
5	Studentas 5	Kompleksinė	Universitetas Magistras
6	Studentas 6	Judėjimo negalia	Universitetas Bakalauras
7	Studentas 7	Klausos negalia	Universitetas Bakalauras
8	Studentė 8	Judėjimo negalia	Kolegija Bakalauras
9	Studentė 9	Klausos negalia	Universitetas
10	Studentas 10	Judėjimo negalia	Universitetas Bakalauras
11	Studentė 11	Judėjimo negalia	Universitetas Bakalauras

12	Studentas 12	Judėjimo negalia	Universitetas Bakalauras
13	Studentė 13	Somatinė negalia	Universitetas Bakalauras
14	Studentė 14	Judėjimo negalia	Kolegija Bakalauras
15	Studentė 15	Klausos negalia	Kolegija Bakalauras
16	Studentė 16	Klausos negalia	Universitetas
17	Studentė 17	Fizinė negalia	Universitetas Bakalauras
18	Studentas 18	Regos negalia	Universitetas Bakalauras
19	Studentas 19	Fizinė negalia	Kolegija Bakalauras
20	Studentas 20	Kompleksinė negalia	Universitetas Bakalauras

2 lentelė. Tiriamųjų (moksleivių arba jau baigusių vidurinę mokyklą) sociodemografinės charakteristikos

Nr.	Respondentas (-ė)	Negalios pobūdis	Moksleivis/Baięs
1	Respondentas 1	Judėjimo negalia	Baięs vidurinę mokyklą
2	Respondentė 2	Kompleksinė negalia	Baię vidurinę mokyklą
3	Respondentė 3	Judėjimo negalia	Baię vidurinę mokyklą

4	Respondentė 4	Judėjimo negalia	Baigė vidurinę mokyklą
5	Respondentė 5	Klausos negalia	Baigė vidurinę ir profesinę mokyklą
6	Respondentė 6	Klausos negalia	Baigė vidurinę mokyklą mokosi profesinėje mokykloje
7	Respondentė 7	Klausos negalia	Baigė vidurinę mokyklą
8	Respondentė 8	Fizinė negalia	Nebaigė mokyklos
9	Respondentė 9	Klausos negalia	Vidurinis išsilavinimas
10	Respondentė 10	Fizinė negalia	Nebaigtas vidurinis
11	Respondentas 11	Fizinė negalia	Nebaigtas vidurinis
12	Respondentas 12	Klausos negalia	Vidurinis ir Profesinis išsilavinimas
13	Respondentas 13	Fizinė negalia	Vidurinis išsilavinimas
14	Respondentė 14	Fizinė negalia	Vidurinis išsilavinimas
15	Respondentas 15	Regos negalia	Vidurinis išsilavinimas
16	Respondentė 16	Klausos negalia	Nebaigtas vidurinis
17	Respondentė 17	Fizinė negalia	Nebaigtas vidurinis
18	Respondentė 18	Klausos negalia	Nebaigtas vidurinis
19	Respondentė 19	Klausos negalia	Vidurinis išsilavinimas
20	Respondentas 20	Klausos negalia	Vidurinis išsilavinimas

2 Priedas Dalyvio sutikimo forma

TYRIMO DĖL FINANSINĖS PAGALBOS PRIEMONIŲ, SKIRIAMŲ STUDENTAMS TURINTIEMS NEGALIAŲ SIEKIANT DIDINTI STUDIJŲ PRIEINAMUMĄ, PANAUDOJIMO MAŽĖJIMO DALYVIŲ INFORMAVIMO FORMA

Kviečiame Jus dalyvauti tyrime dėl finansinės pagalbos priemonių, skiriamų studentams su negalia siekiant didinti studijų prieinamumą, panaudojimo mažėjimo. Šiame dokumente suteikiama informacija apie tyrimą. Prieš dalyvaujant tyrime, prašome Jūsų patvirtinti savo savanorišką ir informuotą sutikimą dalyvauti interviu/fokus grupėje (apačioje).

Informacija apie tyrimą

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kokie veiksniai ir priežastys lemia studentų, galinčių pasinaudoti finansinės pagalbos priemonėmis, skirtomis didinti studijų prieinamumą studentams turintiems negalia, kuriems nustatytas 45 proc. ir mažesnis darbingumo lygis arba sunkus ir vidutinis neįgalumo lygis, jų specialiesiems poreikiams, susijusiems su studijomis, tenkinti ir (ar) studijų išlaidoms iš dalies kompensuoti, skaičiaus mažėjimą aukštosiose mokyklose ir pateikti siūlymus dėl priemonių tobulinimo, siekiant didinti aukštosiose mokyklose studijuojančių (ir jas baigusių) studentų su negalia skaičių.

Remiantis tyrimo rezultatais bus išgrynintos studentų su negalia skaičiaus mažėjimo problemų priežastys bei parengti siūlymai ir rekomendacijos, kokios priemonės turi būti naudojamos, siekiant, kad daugiau studentų su negalia studijuotų aukštosiose mokyklose ir pasinaudotų finansinės paramos galimybėmis.

Tyrimo užsakovas – Neįgalųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos
Tiriamųjų skaičius – 20 aukštosiose mokyklose besimokančių ir gaunančių finansinę paramą studentų su negalia; 20 bendrojo ugdymo programose besimokančių moksleivių, neketinančių studijuoti aukštosiose mokyklose, arba bendrojo ugdymo programas baigusiu asmenų, nesimokančių (nepradėjusių mokytis) aukštosiose mokyklose.

Tyrimo metodai: individualūs interviu (apie 30 min) telefonu arba „Zoom“ platformoje.

Informacija apie asmens duomenų apsaugą

Interviu ir fokus grupės apklausos bus atliekamos nuotoliniu būdu (naudojant „Zoom“ programą arba telefonu) ir įrašomi. Tyrime naudojami duomenys (interviu transkripcijos) bus nuasmeninti (koduoti), išlaikant respondentų konfidencialumą. Siekiant išsaugoti konfidencialumą, nebus siejami studentų atsakymai su konkrečia mokykla/vietove. Informacija apie respondentų pasiskirstymą pagal mokyklą / vietovę bus pateikiama tik apibendrintai.

Dalyvavimas tyrime yra savanoriškas, jį galima nutraukti bet kuriuo metu ir be jokio papildomo paaiškinimo.

Sutikimas dalyvauti interviu/fokus grupėje

Perskaičiau pateiktą informaciją apie tyrimą, į mano klausimus buvo tinkamai atsakyta. Aš sutinku dalyvauti tyrime (sutinku, kad mano nepilnametis vaikas/globotinis (-ė) dalyvautų tyrime), suprantu, kad dalyvavimas yra savanoriškas ir aš (mano nepilnametis vaikas/globotinis (-ė)) galiu bet kuriuo metu ir be jokio papildomo paaiškinimo nutraukti dalyvavimą tyrime.

Aš sutinku dėl mano (mano nepilnamečio vaiko/globotinio) nuasmenintų (koduotų) duomenų naudojimo tyrime ir leidžiu juos viešinti pristatant tyrimo rezultatus.

(Tyrimo dalyvio (-ės) ar jo vieno iš tėvų ar globėjų parašas,

(data)

VARDAS, PAVARDĖ)

Jei Jums kiltų klausimų ar problemų susijusių su tyrimu ir savo dalyvavimu jame, galite kreiptis į pagrindinę tyrėją:

Lina Garbenčiūtė, garbenciute@gmail.com